

Teorija **in** **P**raksa

Iz vsebine:

STANE KAVČIČ

Prve izkušnje

BOGDAN OSOLNIK

Javno mnenje
v socialistični družbi

JOŽE INGOLIČ

Kmetijska proizvodnja
in družbeni odnosi na vasi

GABRIJEL SFILIGOJ

Nagrajevanje strokovnjakov

9

LJUBLJANA V SEPTEMBRU 1965

Teorija in praksa — revija za družbena vprašanja
Izdaja Visoka šola za politične vede v Ljubljani

Urejuje uredniški odbor :

**Adolf Bibič, Bogdan Cepuder, Stane Kavčič, Sergej
Kraigher, Stane Kranjc, Boris Majer, Lev Modic, Zdenko
Roter, Janez Stanovnik, Vida Tomšič, Vinko Trček, Joža
Vilfan, Jože Zakonjšek, Boris Ziherl**

GLAVNI UREDNIK :

Stane KAVČIČ

ODGOVORNI UREDNIK :

Stane KRANJC

**Tehnični urednik : Janez KOROŠEC, lektorja : Mojca MOČNIK,
Janez SRŠEN, oprema : ing. arch. Branko SIMČIČ**

UREDNIŠTVO :

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 10 39, 31 13 77

UPRAVA :

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 13 77 int. 238

**Letno izide 12 števil. Celoletna naročnina 2000 din, polletna 1000 din,
posamezni izvod 200 din**

Tekoči račun 600-15-603-13

Visoka šola za polit. vede — za revijo »Teorija in praksa«

**Tiska ČP »Delo«, obrat Blasnikova tiskarna, Breg 12—14
Rokopisov ne vračamo**

Teorija in Praksa

Letnik II. 1965 št. 9 revija za družbena vprašanja

STANE KAVČIČ: Prve izkušnje 1315

BOGDAN OSOLNIK: Javno mnenje v socialistični družbi 1321

JOZE INGOLIČ: Kmetijska proizvodnja in družbeni odnosi na vasi 1335

GABRIJEL SFILIGOJ: Nagrajevanje strokovnjakov 1354

AKTUALNI INTERVJU:

Dileme v mednarodni skupnosti — Odgovarjata VINKO TRČEK in ERNEST PETRIČ 1366

POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:

M. LESKOVIC - B. ZORÁN: Ve-zane cene 1380

PAVEL KOGEJ: Racionalno za-poslovanje 1389

BORIS VERBIČ: Mladi komuni-sti in samoupravljanje 1400

JOSIP GLOBEVNIK: Priporo-čilo kot inštrument družbene kontrole 1415

D. K.: Kramljanje o turizmu 1422

GUSTAV GUZEJ: »Mi smo da-li ...« 1427

MNENJA:

ANDREJ KIRN: Mišljenje in zgodovina 1429

BOGDAN KAVČIČ: O protest-nih ustavitvah dela 1435

SOCIALISTIČNA MISEL PO SVETU:

JAROSLAV KLOFAČ: Marksi-stična sociologija 1449

MEDNARODNO DELAVSKO GIBANJE:

BOGOLJUB KUŠTRIN: Osem mesecev laburistične vlada-vine 1460

PRIKAZI, RECENZIJE, BELEŽKE:

ERNEST PETRIČ: Seminar OZN o večnarodnostnih druž-bah 1469

V. M.: Podjetniško planiranje 1475

Beležke o tujih revijah 1479

BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN CLAN-KOV 1484

CONTENT

STANE KAVČIČ: First Experiences	1315
BOGDAN OSOLNIK: Public Opinion in Socialist Society	1321
JOZE INGOLIC: Productivity and Social Relations in villages	1335
GABRIJEL SFILIGOJ: Rewarding of experts	1354
THE INTERVIEW: Dilemmas in International Community; Answers given by VINKO TRČEK and ERNEST PETRIČ	1366

GLOSSES, VIEWS, COMMENTS:

M. LESKOVIC - ZORAN: Fixed Prices	1380
PAVEL KOGEJ: Rational Employing	1389
BORIS VERBIČ: Young Communists and Selfgovernment	1400
JOSIP GLOBEVNIK: Recommendation as an Instrument of Social Control	1413
D. K.: Some Thoughts around Tourism	1422
GUSTAV GUZEJ: »We gave ...«	1427

OPINIONS:

ANDREJ KIRN: The Process of Thinking and History	1429
BOGDAN KAVČIČ: About the protesting Stoppage of Production (Work)	1435

SOCIALIST THOUGHT IN THE WORLD:

JAROSAV KLOFÁČ: The Marxist Sociology	1449
---------------------------------------	------

INTERNATIONAL WORKERS' MOVEMENT:

BOGOLJUB KUSTRIN: Eight months of the Labour Party Government	1460
---	------

REVIEWS, NOTES:

ERNEST PETRIČ: UN Seminar on Multinational Societies	1469
V. M.: Planning in Enterprises	1475
Notes on foreign reviews	1479
BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES	1484

СОДЕРЖАНИЕ

СТАНЕ КАВЧИЧ: Первые результаты	1315
БОГДАН ОСОЛНИК: Общественное мнение в социалистическом обществе	1321
ИОЖЕ ИНГОЛИЧ: Сельско хозяйственная продукция и общественные отношения в деревне	1335
ГАБРИЕЛ СВИЛИГОЙ: Вознаграждение специалистов	1354
АКТУАЛЬНОЕ ИНТЕРВЬЮ: Дилеммы в международном содружестве. Отвечают: ВИНКО ТРЧЕК и ЭРНЕСТ ПЕТРИЧ	1366

ВЗГЛЯДЫ, ЗАМЕТКИ, КОММЕНТАРИИ:

ПАВЕЛ КОГЕЙ: Рациональное распределение служебных мест	1389
М. Лескович—Б. Зоран: Фиксированные цены	1380
БОРИС ВЕРЕБИЧ: Молодые коммунисты и самоуправление	1400
ИОСИП ГЛОБЕВНИК: Рекомендация как инструмент общественного контроля	1413
Д. К.: Заметки о туризме	1422
ГУСТАВ ГУЗЕЙ: »Мы дали ...«	1427

МНЕНИЯ:

АНДРЕЙ КИРН: Мышление и история	1429
БОГДАН КАВЧИЧ: О протестах с прекращением работы	1435

СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ В МИРЕ:

ЯРОСЛАВ КЛОФАЧ: Марксистская социология	1449
---	------

МЕЖНАРОДНОЕ РАБОЧЕЕ ДВИЖЕНИЕ:

БОГОЛЮБ КУШТРИН: Восемь месяцев власти Лабуристов	1460
---	------

РЕЦЕНЗИИ, ОЧЕРКИ, ЗАМЕТКИ:

ЭРНЕСТ ПЕТРИЧ: Семинар ООН по вопросу о многонациональных обществах	1469
В. М.: Планировка в предприятиях	1475
Заметки о зарубежных журналах	1479
БИБЛИОГРАФИЯ СТАТЕЙ И КНИГ	1484

Prve izkušnje

Vsekakor je še mnogo prezgodaj dajati dokončne ocene dosedanjih rezultatov gospodarske reforme. Te se bodo izoblikovale šele v daljšem obdobju. Lahko pa že ugotovimo nekatere osnovne gospodarsko-politične značilnosti, s katerimi so delovne organizacije, delovne skupnosti in posamezniki reagirali na nove gospodarske ukrepe. Osnovna značilnost te reakcije je vsekakor njena izrazita pestrost. V praksi se je namreč pokazala raznolikost gospodarskih in političnih odmevov ter postopkov. Lahko rečemo, da je osnovna politična podpora delovnih ljudi novim gospodarskim ukrepom bolj zgrajena na političnem zaupanju kot pa na dejanskem globljem razumevanju ekonomskih zakonitosti in naših dolgoročnih ciljev. Zato se hkrati z najbolj pozitivnimi primeri praktičnega uresničevanja ciljev gospodarske reforme pojavljajo tudi najbolj drastični primeri nerazumevanja, trgovskih spekulacij in gospodarske nesposobnosti. Spričo tega so razumljivi pojavi delne zaskrbljenosti, prakticistične nervoze in napačnih računov. Ta pestrost reagiranja in delovanja posameznih gospodarskih in političnih subjektov samo kaže in opozarja, da s samo gospodarsko reformo še niso izginile iz naše stvarnosti vse tiste različne koncepcije in praksa, in to predvsem praksa ekstenzionega gospodarjenja, ki je značilna za dosedanje dobo. Pravzaprav je gospodarska reforma v svojem prvem obdobju povzročila oziroma pokazala samo močnejšo diferenciacijo med tistimi gospodarsko-političnimi silami, ki so resnično za dvig produktivnosti, za boljšo organizacijo dela in za napredek na tej osnovi, in tistimi, ki so že do sedaj imele ali poskušale imeti in ustvarjati svojo blaginjo na neekonomskih temeljih oziroma na račun dela drugih.

Dobršen del gospodarskih organizacij je zato reagiral na gospodarsko reformo tako, da se je močneje obrnil k sebi in analiziral svoj položaj, dobre in slabe strani svojega načina proizvodnje in gospodarskega poslovanja. Skratka, te gospodarske organizacije so razumele pomen gospodarske reforme tako, da jim le-ta daje večje možnosti za gospodarski uspeh pod pogojem, da se naslonijo na svoje lastne sile in na svojo večjo produktivnost dela. Razumljivo je, da te gospodarske organizacije v tem kratkem času še niso mogle ustvariti vidnejših gospodarskih rezultatov. Toda pomembna so njihova prizadevanja, njihova politika v novo nastali situaciji. Nobe-nega dvoma ni, da bo taka politika in taka gospodarska usmerjenost, ki gradi predvsem na svojih silah in večji produktivnosti dela, začela zelo hitro dajati tudi neposredne gospodarske rezultate.

En del gospodarsko-političnih organizacij pa je reagiral drugače. Nekateri so si novo gospodarsko reformo zamišljali tako, kot da je z njo dana večja možnost za ekstenziven in nekvoliteten razmah njihovega poslovanja. Hočejo stare odnose, staro politiko in prakso ob novi pariteti. Zato poskušajo in bodo še poskušali položaj svoje lastne organizacije ali delovne skupnosti reševati v novo nastalih in težjih pogojih na dva načina: ali z enostavnim poviševanjem cen in povečano tržno špekulacijo, izkoriščajoč pri tem vse možnosti, od političnega pritiska do monopola, ali pa z zahtevo, da je treba gospodarstvo razbremeniti vseh negospodarskih davkov, kar bi na koncu pripeljalo do tega, da bi se znašle vse negospodarske dejavnosti in celotna nadstava družbe v brezizhodnem položaju.

Težnja, da se s cenami, ne pa z večjo produktivnostjo rešuje vse, je nujno povzročila upravičeno negodovanje in zaskrbljenost delovnih množic. Taka politika je naletela na upravičen odpor, ki se je izražal tako v moralnopolitičnih obsodbah kakor tudi v administrativnih ukrepih. Ta neposredni spopad je bil potreben, koristen in uspešen ter je vsaj trenutno zaustavil poskuse reševati z dviganjem cen vse tisto, kar je v našem gospodarstvu slabega in nizko produktivnega. Toda pogledati moramo tudi nekatere senčne strani tega uspeha. Ta spopad oziroma politični in administrativni boj zoper dviganje cen je namreč nekoliko zasenčil pozitivna prizadevanja tistih delovnih organizacij, ki so pravilno razumele namene in cilje gospodarske reforme in so se oprle na svoje lastne sile ter iskale izhod v večji produktivnosti dela. Ta administrativnopolitični boj je med občani začel ustvarjati vtis in utrjevati prepričanje, da je osnovna naloga pri ure-

sničevanju nove gospodarske reforme boj proti špekulaciji, proti navijanju cen in v administrativnih ukrepih. Preprosto povedano, obstoji nevarnost, da bi tisto, kar je samo postranskega pomena (administrativni ukrepi, določanje cen, preganjanje špekulacij), postalo v zavesti ljudi osnovno in da bi tisto, kar je resnično osnovno in bistveno (večja produktivnost dela, boljša organizacija dela, racionalnejše gospodarjenje itd.), postalo postransko. Tak razvoj ekonomske misli, politične zavesti in seveda tudi naše praktične dejavnosti je treba odločno preprečiti, sicer ni mogoče upati na uspeh gospodarske reforme. Vse bolj in bolj mora prevladovati prepričanje, da resničen gospodarski uspeh lahko ustvari samo večji delovni rezultati.

S tega stališča je treba določiti tudi odnos do standarda, ki — kot se zdi — še ni dovolj jasen in preciziran. Splošno zagotovilo, da se standard ne bo znižal, je treba razumeti samo tako, da se ne bo zmanjšal v tistih delovnih organizacijah, ki bodo poslovale bolje kot doslej. Eden od osnovnih pomenov nove gospodarske reforme pa je predvsem v tem, da tiste delovne organizacije, ki so do sedaj imele izredno nizko produktivnost dela, ki so bile slabo organizirane, ki so imele preveč delovne sile in prevelike proizvodne stroške, postavimo pred naslednjo alternativo: ali izboljšati poslovanje in tako dobiti sredstva tudi za večje osebne dohodke ali pa se jim bo standard znižal. Tretje rešitve ni! In še več: tistim delovnim organizacijam, ki so že doslej imele relativno visoko produktivnost dela in s tem tudi višje osebne dohodke, daje nova gospodarska reforma možnost, da napredujejo in da si s še večjo produktivnostjo dela povečajo tudi osebne dohodke, in sicer tudi preko splošnega obsega povečanja cen, če jim to dovoljuje njihova povečana produktivnost dela. Seveda pa to ne velja za tiste delovne organizacije, ki imajo deloma monopolni ali privilegirani položaj (elektrogospodarstvo) in ki hočejo z enostavnim poviševanjem cen tudi sebi povečati osebne dohodke. Ravno tako pa obstoji možnost, da se bodo tudi tiste delovne organizacije, ki so že sedaj imele nizko produktivnost dela in nižje osebne dohodke, skratka, ki so bile v relativno slabšem položaju, znašle še v slabšem položaju, če ne bodo izboljšale svojega poslovanja. Ta neizprosna dilema, pred katero se bo prej ali slej znašla vsaka delovna organizacija, je v interesu vsega delavskega razreda zato, ker obstajajo objektivne možnosti, da povečamo produktivnost dela tako rekoč na vsakem delovnem mestu. Praksa zadnjih let pa je, na žalost, dokazala, da se ta produktivnost dela ne da povečevati samo z načelnimi nasveti in

političnim prepričevanjem, ampak je potreben tudi ekonomski pritisk. Nekateri, ki ne razumejo globljega pomena gospodarske reforme, ki jim zlasti niso jasni njeni dolgoročnejši cilji in ki so zbegani spričo nekaterih pojavov špekulacij in monopolističnega navijanja cen, vidijo rešitev iz vsega tega v tako imenovani krepki roki. Vsekakor je krepka roka in doslednost pomemben pripomoček za napredek našega gospodarstva in naše družbe. Vendar si moramo biti na jasnem, čigavo krepko roko želimo. Ali krepko roko administracije, papirnatega ukazovanja iz pisarn ali pa krepko roko neizprosni ekonomskih dejstev, ekonomske nujnosti in doslednejšega uresničevanja načela delitve po delu. V tem je namreč bistvena razlika! Krepka roka administracije in države bi vodila v še večje gospodarske težave, k novim političnim komplikacijam, krepila bi birokracijo, neposredno ogrožala delavsko samoupravljanje in končno tudi standard. Krepka roka ekonomskih dejstev in uresničevanje ciljev reforme ter dosledno izorševanje načela »vsakemu po njegovih zaslugah« pa krepki samoupravljanje, resnično oblast neposrednih proizvajalcev, celotni sistem samoupravljanja in demokratičnih odnosov pri nas in daje realno podlago tudi za večji standard!

Oglejmo si nekoliko bolj podrobno tudi tisto težnjo v gospodarstvu, ki vidi družbene rezerve predvsem v negospodarskih dejavnostih. Na splošno ne bi mogli te zamisli niti sprejeti niti odkloniti. Gotovo je upravičena zahteva, da se tudi tu poveča produktivnost dela in gospodari bolj racionalno. Poleg tega pa si moramo v tem trenutku pojasniti, kaj kdo razume pod tako imenovanimi »negospodarskimi dejavnostmi«. Natančno moramo razlikovati med tistimi izdatki in delovanji v tako imenovanem negospodarskem področju, ki so za gospodarstvo in družbo nujno potrebni, in med tistimi, ki so rezultat naših dosedanjih slabosti in ekstenzionega gospodarjenja.

Nemogoče si je zamisliti večjo produktivnost dela, splošni napredek družbe in nadaljnji razvoj socialističnih odnosov nasploh in socialističnega človeka še posebej, ne da bi se hkrati z materialnim napredkom razvijal in krepil tudi duhovni horizont, razum, znanje in misel delovnega človeka. To pomeni, da je napredek znanja, kulture in vsega tistega, kar dviga družbo na višjo raven, tudi v interesu gospodarstva in večje produktivnosti. Zato ne mislim, da so ravnale modro tiste delovne organizacije, ki so pri iskanju notranjih rezerv najprej skrčile ali celo likvidirale svoje fonde za štipendije. Ne mislim, da ravnajo modro tisti, ki ugotavljajo, da ne potrebujejo strokovnjakov, in ki so zelo ozkosrčni,

kadar je treba nagraditi dobrega organizatorja proizvodnje, toda zelo blagohotni do raznih uravnilijskih zahtev. Mislim, da jih bo praksa prej ali slej izučila, da je bolje imeti enega dobrega in dobro plačanega inženirja kot pa tri na pol pismene administratorje. Če kdaj, potem nam je prav v sedanjem obdobju potrebno mnogo več znanja in kvalificiranega dela. Zato tu ne bi smeli iskati rezervo oziroma zmanjševati ali celo črtati izdatkov za te namene. Velike rezerve pa so tako v gospodarstvu kot v negospodarstvu v preštevilni in nekvalitetni administraciji. Naša dosedanja, preveč poudarjena ekstenzivna smer gospodarstva z vsemi svojimi pomanjkljivostmi in administrativnimi elementi je narekovala in umetno povzročala potrebo po zelo obširni in zamotani administraciji. Celotna struktura naših dosedanjih predpisov, raznih obrazcev, poročil in superporočil je pogojevala zelo obsežno in nekvalitetno, marsikje celo na pol pismeno administracijo. In tu so velike rezerve. Te rezerve je treba poiskati in jih usmeriti na produktivnejša delovna mesta v gospodarstvu. V ta namen seveda ni treba začeti križarske vojne zoper upravne nazive in te kvalifikacije. Naš glavni udarec mora meriti na sistem in način poslovanja, na organizacijsko, administrativno in upravno strukturo. To moramo spremeniti in prilagoditi višji razvojni stopnji gospodarstva in vse družbe. Če bomo poenostavili poslovanje in bolj racionalizirali same neposredne tehnološke procese, če bomo dosledneje uveljavili načelo delitve po delu, potem bo potrebno mnogo manj administrativne kontrole, mnogo manj administrativnih iniciativ. Vse to pa bo omogočilo, da se precejšen del dosedanje administracije — in to od povsod: iz gospodarstva in negospodarstva, iz državne uprave in bančništva, iz socialnega zavarovanja in zadrug, iz raznih zavodov in organizacij — prelije v neposredno proizvodnjo. To je možno, potrebno in koristno napraviti na vseh nivojih, od najnižjega do najvišjega.

Končno je za uspešen razvoj reforme izredno pomembna tudi orientacija kadrov. Ni dvoma, da so predvsem vodilni kadri v delovnih organizacijah, v političnoteritorialnih skupnostih in v drugih organizmih našega družbenega delovanja postavljeni pred izredno težavne naloge. Odločilnega pomena za njihov uspeh ali neuspeh je smer njihovega prizadevanja. Množicam delovnih ljudi je treba zelo potrpežljivo pojasnjevati osnovne cilje gospodarske reforme, probleme in vprašanja, ki jih le-ta kaže in povzroča. Še in še bomo morali pojasnjevati, prepričevati, dokazovati in razlagati. Nekoliko ostrejši odnos, nekoliko več razumevanja in discipline pa zahteva sedanji položaj od osnovnega političnega in gospo-

darsko-operativnega aktiva. Za ta aktiv ni dovolj samo načelna soglasnost s sedanjo gospodarsko politiko; tudi njihovo dejanje in ravnanje mora biti v skladu z njo. Ideološkopolitično enotnost ZK in vseh subjektivnih sil mora torej osnovni aktiv manifestirati ne samo z besedami na političnih sestankih, ampak tudi z dejanji na svojem delovnem in vodilnem mestu. Kdor te naloge ne more ali noče razumeti, bo prej ali slej prišel v položaj, da se bo razpravljalo o njegovem mandatu oziroma zaupanju, ki mu je bilo dano z vodilno funkcijo v delovni organizaciji ali političnoteritorialni skupnosti.

To je tembolj potrebno tudi zato, ker so prve izkušnje zelo jasno pokazale, da je osnovni pogoj za uspešno reformo pravilna politika in usmerjenost na vodilnih mestih (in to na vseh ravneh) in pa doslednost v praksi.

STANE KAVCIC

BOGDAN OSOLNIK

Javno mnenje v socialistični družbi

V razvoju socialistične demokracije dobiva vprašanje vloge javnega mnenja kot aktivnega činitelja družbenega razvoja nujno čedalje večji pomen. Za zavestne socialistične sile je to teoretično in tudi praktično — politično vprašanje z izredno daljnosežnimi implikacijami.

Zato ni naključje, če v zadnjem času izhaja v naši strokovni literaturi in tudi publicistiki vedno več del o javnem mnenju in če se čedalje več znanstvenih institucij tako ali drugače pridružuje raziskovanju tega področja. Naše družbenopolitične organizacije in njihova vodstva kažejo vedno več zanimanja za te rezultate in tudi same pričenjajo nastopati kot pobudniki raziskovanj razvitosti in usmerjenosti socialističnega javnega mnenja v naši družbi. Tako smo deloma že prebredli precejšen zaostanek na tem področju.

Dejstvo, da je bila v naši in sploh v socialistični literaturi ta snov dokaj dolgo zapostavljena, ne pomeni, da se socialistične sile — zlasti v naši državi — niso zavedale pomena in vloge javnega mnenja v političnem življenju. Nasprotno! V osnovi revolucionarne strategije in taktike Komunistične partije Jugoslavije je bila vselej — tako med revolucijo in narodnoosvobodilno vojno kakor tudi v povojnem boju za neodvisni socialistični razvoj naše države — značilna globoka povezanost z ljudskimi množicami in njihovimi težnjami.

Ta odnos se je prenesel tudi na Ljudsko fronto oziroma Socialistično zvezo in druge družbenopolitične organizacije kot činitelje oblikovanja političnega mišljenja nji-

hovega milijonskega članstva in uveljavitve tega mišljenja v družbenem življenju.

Naravno je, da je bil v prejšnjih obdobjih našega razvoja interes vodilnih političnih sil osredotočen predvsem v to, da se zagotovi podpora najširših ljudskih množic socialistični politiki, da bi delovne ljudi vzgojili in jih mobilizirali za izpolnjevanje načrtanih nalog socialistične graditve, da se razprše ostanki stare miselnosti in utrdi nova zavest, izvirajoča iz revolucije in spremenjenih družbenih odnosov.

Razvoj socialistične demokracije pa je postavil pred avantgardne sile nove zahteve glede njihove funkcije in metod uresničevanja vodilnega vpliva v družbenem življenju. Iz tega novega položaja in vloge sil subjektivnega činitelja se je porodil tudi novi odnos do javnega mnenja.

Ustava SFRJ je v normativni obliki izrazila ta odnos in položila temelje sistemu neposredne socialistične demokracije. Zdaj se spočenja v uresničevanju ustavnih načel kopica vprašanj naše konkretne družbene realnosti, ki se tičejo področja javnega mnenja.

Kakšna je v naših sedanjih okoliščinah dejanska vloga javnega mnenja, kako se le-to oblikuje, kakšna so njegova stališča v odnosu do aktualnih problemov družbe, kako v teh stališčih odseva vpliv tako imenovanega zavestnega činitelja, kako se javno mnenje institucionalizira, kakšen je dejanski vpliv javnega mnenja na potek družbenih dogajanj, zlasti na proces odločanja v socialistični skupnosti, itn. — vse to so zelo pomembna vprašanja, ki se porajajo v naši politični teoriji in praksi. Ni namen teh vrstic, da bi skušale odgovoriti na ta vprašanja, pač pa naj opozorijo na neke najbolj splošne probleme, ki jih srečujemo na tem področju.

I

Prvi problem, s katerim se srečujemo na tem področju, je že sama določitev pojma »javno mnenje« oziroma »socialistično javno mnenje«.

Znano je, da se v strokovni literaturi definira javno mnenje na različne načine. V številnih definicijah, ki poskušajo določiti pojem javnega mnenja, odsevajo kot posledica različnih teoretičnih izhodišč, s katerih posamezni avtorji obravnavajo ta pojav, globoka nasprotja. Mnogi avtorji se lotevajo proučevanja javnega mnenja izključno kot področja psihičnega življenja, pri tem pa zanemarjajo družbeno poreklo in pomen tega pojava. Izhajajoč od tega,

da misli edinole posamezen človek, se nekateri avtorji mude izključno pri mentalnih procesih v zavesti posameznika in zavračajo nazore, da je javno mnenje oblika kolektivnega mišljenja in presoje. Številni pomisleki glede znanstvenega raziskovanja na tem območju izvirajo tudi iz prepričanja, da je javno mnenje nekaj, kar je preveč fluidno, nedoločno in neoprijemljivo, zlasti pa, da na tem področju ni možnosti, da bi se z eksperimentom naknadno preverila vrednost raziskovanj in rezultatov, ker so situacije, v katerih so bili dobljeni, neponovljive. Po vseh teh in podobnih nazorih bi se operativna vrednost pojma »javno mnenje« omejila na področje publicistike in propagande, ki (s sklicevanjem na javno mnenje) želi dati — upravičeno ali neupravičeno — večjo avtoriteto neki politični trditvi ali zahtevi.

Verjetno vendarle ni težko dokazati, da obstoji v družbi nekaj objektivnega, kar želimo poudariti, kadar uporabljamo izraz »javno mnenje« in hočemo s tem naglasiti, da neko mišljenje deli širok krog ljudi ali da se le-to pojavlja kot prevladujoče stališče nekega okolja. Javno mnenje s svojim družbenim vplivom pomeni realnost sodobnega političnega življenja, s katero morajo računati vsi, ki se ukvarjajo s politiko ali politično teorijo. V njem ne smemo iskati neke misteriozne sile, nekaj iracionalnega in neoprijemljivega, pač pa moramo realno spoznati družbeni pojav, ki je odsev danih materialnih stanj in objektivnih družbenih zakonitosti, ki vplivajo tudi na družbeno zavest. Javno mnenje je končno družbeni faktor, ki je navzoč v vseh sodobnih političnih sistemih, v katerih so podane osnovne možnosti svobodnega opredeljevanja, izražanja in obveščanja ljudi ter uresničevanja njihovih državljanskih pravic. Le če je spoznanje o zakonitostih na področju človeške psihe povezano s poznavanjem splošnih družbenih zakonitosti in konkretnih stanj, je mogoče tudi objektivno opazovati oblikovanje vloge in pomena javnega mnjenja.

Dasiravno je spoznanje o pomenu človeškega mišljenja že sorazmerno staro, je sam izraz »javno mnenje« povezan z nastajanjem kapitalizma in z buržoazno demokratično revolucijo oziroma z državnopravno teorijo 17. in 18. stoletja. V spopadu s fevdalizmom in monarhijo je buržoazija v javnem mnenju, se pravi, v nazorih in težnjah ljudskih množic, videla veliko silo, ki jo je najprej zbudila, nato pa z avtoriteto državne oblasti odrinila od dejanskega odločanja. Že od samega začetka se je v izrazu »javno mnenje« zrcalilo dejstvo, da gre za mnenje, za sodbe in predstave, ki se porajajo v javnosti o javnih zadevah, o katerih sama ne od-

loča. Večstrankarski sistem meščanske države je sicer vpe-ljal neke možnosti neposrednega vpliva javnega mnenja na izvolitev družbenih predstavnikov, kar je bil za posa-mezne meščanske teoretike povod za trditev, da je meeščan-ska družba z večstrankarskim sistemom in volitvami družba vladavine javnega mnenja. Ni pa težko dokazati, da so v si-stemu, v katerem je državljani v vlogi podanika, dejanske možnosti vpliva javnega mnenja zelo omejene. Javno mne-nje ima predvsem možnost, da se občasno izjavi glede izvo-litve stranke ali osebnosti, ki pretendira na oblast, medtem ko pa dejanska politika in družbeno odločanje najpogosteje ostajata stvar vrhov teh strank in krogov, ki stoje za njimi. (Primer razočaranja, ki ga utegnejo doživeti volivci po vo-litvah, je dandanes v Ameriki Johnsonova politika, ki je stopila ravno na tista pota, ki jih je velika večina volilnega telesa s svojo volitvijo hotela zavreči!)

Vladajoči režimi se trudijo, da bi zanimanje javnega mnenja na razne načine, zlasti pa s sredstvi sodobnega ko-municiranja, speljali na obrobna vprašanja in ga usmerili tako, da bi kar najmanj prišlo v nasprotje z njihovimi raz-rednimi in drugimi interesi. Vendar pa je navzlic vsemu temu mogoče govoriti o čedalje večjem pomenu in narašča-nju vsaj posrednega vpliva javnega mnenja na politično življenje. Ta vpliv je danes tudi v kapitalističnem svetu toliko močnejši, ne le zaradi splošnega razvoja civilizacije in omike, pač pa tudi kot pridobitev demokratičnih gibanj in idej ter zaradi revolucionarnih pretresov, ki so vladajo-čim režimom odkrili moč, ki jo ima tako imenovani mali človek, kadar se organizira v obrambi svojih elementarnih pravic in interesov.

Da se vladajoči režimi zavedajo obstoja in pomena tega faktorja, najbolje potrjuje njihovo zanimanje za javno mnenje, ne glede na to, kakšni nagibi so ga povzročili. To zanimanje je najpogostejši sestavni del strategije oziroma veščine vladanja ljudi. Ne samo v dobi predvolilnih kam-panj, ampak tudi pred sprejemanjem različnih drugih skle-pov se stališča javnosti skrbno raziskujejo, da bi bilo mo-goče pravočasno in v preračunanih oblikah ustrezno poseči vmes.

Temu zanimanju — poleg docela komercialnih nagibov — lahko predvsem pripisujemo tudi konjunkturo za raz-iskovanje javnega mnenja, ki je nastala zlasti v nekaterih državah na Zahodu in rodila pravo poplavo raznih anket in raziskovanj. Navzlic brezidejnemu empirizmu in pragma-tizmu, ki sta navadno značilna za ta raziskovanja, so tako

zbrali tudi veliko zanimivega gradiva in sta se zlasti izpopolnili metodologija in tehnika raziskovanja, ki utegneta koristiti nadaljnjemu znanstveno zasnovanemu delu na tem področju.

Po vsem, kar smo že povedali, označuje pojem javno mnenje v svojem prvotnem smislu splet mišljenj in stališč o vprašanih splošnega interesa, ki se porajajo med ljudmi zunaj neposrednega odločanja — torej med podaniki v politični državi. Vpliv javnega mnenja na družbeno življenje se po tem nazoru uresničuje posredno. Nosilci oblasti morajo računati z razpoloženji, željami in zahtevami javnega mnenja, da bi tako svojemu režimu zagotovili podporo in trdnost.

Misel, da je javno mnenje pojav, ki je zvezan z družbeno razdeljenostjo na tiste, ki odločajo (decision makers), in tiste, ki se opredeljujejo do njihove politike — je bistvena karakteristika za razumevanje pojma in vloge javnega mnenja v meščanski demokraciji pa tudi v njeni politični teoriji.

Kako pa je potem z vlogo in pojmovanjem javnega mnenja v socialistični družbi? Ali sploh lahko govorimo o socialističnem javnem mnenju in uporabljamo ta pojem tudi za stališča javnosti v razmerah socialističnega samoupravljanja in neposredne demokracije?

Če bi nam bilo izhodišče docela formalno terminološko obravnavanje, bi bil odgovor kajpada negativen. Javno mnenje bi mogli kot institucijo in pojem meščanske družbe dati v muzej rekvizitov iz kapitalistične preteklosti, skupaj z drugimi pridobitvami meščanske demokracije in njihovim pojmovnim aparatom, ki ga je družbeni razvoj prerasel (svoboda tiska itd.).

Vendar je jasno, da bi se s tem odrekli ne samo družbeni dialektiki, pač pa tudi številnim pridobitvam, ki so vznikle znotraj meščanske družbe, ki se v njenih razrednih okvirih niso mogle docela uresničiti. V socializmu ne doživljajo svoje negacije, pač pa dialektično negacijo, se pravi, ukinitev, s katero se ne izgublja njihovo napredno bistvo, pač pa to bistvo nasprotno doživlja možnosti za popolno in vsestransko utelešenje.

Socialistična družba ki uresničuje suverenost delovnega človeka, ustvarja tudi pogoje, da stališča in mišljenja ljudi niso več samo »mnenja«, temveč da postanejo tudi odločujoča volja, gonilna sila celotnega družbenega razvoja.

Ko gradijo institucionalni družbenopolitični mehanizem v duhu socialistične demokracije, ustvarjajo revolucio-

narna gibanja tudi pogoje za formiranje aktivnega in odgovornega socialističnega javnega mnenja, ki čedalje bolj neposredno vpliva na vodenje družbenih zadev v tolikšni meri, kolikor napreduje razvoj družbenih odnosov in socialistične demokracije.

Socialistično javno mnenje dobiva kvalitetno nova obeležja. Po svoji vlogi in moči je zmerom manj »mnenje«, bolj in bolj pa se spreminja v javno zavest, prepričanje in družbeno voljo, ki se uresničuje v sistemu socialističnega samoupravljanja. V obsegu, v kakršnem izginja klasična politična država in postaja javno mnenje zares činitelj odločanja, preneha torej tudi klasično »javno mnenje«, oblikuje pa se socialistično javno mnenje kot nova kvaliteta s svojimi posebnimi obeležji, kot gonilna sila javnega življenja in pomemben činitelj obnašanja in opredeljevanja ljudi v socialistični družbi.

II

Tu se ne bi posebej ustavljali ob vprašanju, kako je vloga socialističnega javnega mnenja izražena v normativni obliki v novem ustavnem sistemu SFRJ. Že spričo dejstva, da se naš celoten družbeni sistem izgrajuje kot oblika samoupravljanja delovnih ljudi, ki odločajo o vseh družbenih zadevah in za katere je obveščenost o vsem prvi pogoj za uresničitev samoupravljalских pravic, že s tem, ker se ves samoupravni in družbenopolitični mehanizem opira na pobudo in aktivno stališče delovnega človeka, se v naši družbi odpirajo do zdaj neslutene možnosti za neposreden vpliv socialističnega javnega mnenja na celoten družbeni razvoj.

Pod socialističnim javnim mnenjem razumemo tu celotnost družbenih stališč najširšega kroga delovnih ljudi, ki se formirajo pod vplivom zavestnih socialističnih sil in na podlagi spoznanja o povezanosti posameznih in splošnih, trenutnih in trajnejših interesov, kar stimulira družbeno obnašanje in opredeljevanje delovnih ljudi v duhu socialističnih načel.

Na oblikovanje javnega mnenja v tej smeri deluje več činiteljev.

Na prvo mesto moramo vsekakor postaviti družbene izkušnje, ki si jih delovni ljudje pridobivajo v vsakdanjem življenju in delu. Nove razmere, zlasti proizvodni odnosi, reproducirajo tudi novo zavest. To so naši mladinci zelo jedrnat izrazili v znani krilatici: »Mi gradimo progo — proga gradi nas!«

Nič ne more močnejše vplivati na stališča ljudi kot odnosi, v kakršnih delajo, dosegajo svojo eksistenco, zadovoljujejo svoje materialne in duhovne potrebe in nagnjenosti, oblikujejo svojo osebnost. Zato je, na primer za oblikovanje novega odnosa do družbene lastnine, proizvodnje itn. najbolj vzgojen ukrep, da vzpostavimo v proizvodnji in družbenih dejavnostih take odnose, ki človeka venomer prepričujejo o tem, da je njegov osebni položaj odvisen od napredka delovne organizacije in vse skupnosti.

Slehera drugačna agitacija za večjo produktivnost, nov odnos do dela in podobno, mora biti nujno neučinkovita ali pa se mora sprevreči v nekaj, kar človek občuti kot vsiljeno, ker ni povezana z globljo osebno motivacijo. (Ta motivacija je lahko tudi idealna; nekdo se utegne zavzemati za to, da bi bil prvi, da bi dosegel neki prestižni namen, da bi bil pohvaljen ali postavljen za vzor itn. Znano pa je, da ti nagibi ne morejo biti tako trajni in močni kakor materialni interes. Zato nov odnos do dela ne more biti edinole stvar »delavske časti« in politične zavednosti.)

Kot drugi faktor, ki vpliva na oblikovanje socialističnega javnega mnjenja, moramo naglasiti dejavnost družbenopolitičnih organizacij. Slednje imajo neposreden vpliv predvsem na svoje članstvo, s svojimi idejami in cilji ter neposrednim družbenim delovanjem pa vplivajo tudi na stališča širše javnosti.

Člani teh organizacij (ZKJ, SZDLJ, sindikatov, ZMJ itn.) se aktivno vključujejo v uresničevanje določenih družbenih ciljev. Ker so sprejeli program teh organizacij, prilagajajo svoje poglede in stališča skupnim ciljem — ne kot nekakšne pasivne enote, ki so se odrekle svoji samostojnosti in svobodi, pač pa kot aktivni člani, ki v svoji organizaciji uresničujejo tudi lastne pobude in imajo pred očmi nagibe in vrednote, ki niso samo splošne, temveč tudi čisto njihove.

Posebej bi bilo treba podrobneje razmišljati o tem, kako se v družbenopolitičnih organizacijah oblikuje mišljenje članstva. Tu bi radi poudarili le to, da se v naših razmerah ustvarjalna misel in stališča ne oblikujejo edinole v vodstvih teh organizacij, pač pa v praksi in izkušnjah vsega članstva. Kajpada se posamezne osebnosti po svojem ugledu, družbenem položaju, sposobnosti, da širše spoznavajo in predvidevajo, v tem procesu odlikujejo po svojem vplivu na javno mišljenje. Njihova avtoriteta prihaja do veljave bodisi v javnem življenju, bodisi v neposrednem občevarju med ljudmi, ki je — kot je znano — posebno velikega pomena v procesu oblikovanja stališč.

Družbenopolitične organizacije niso samo institucionalna oblika, ki vpliva na formiranje socialističnega javnega mišljenja, pač pa tudi oblika izražanja javnega mnenja, ki se po njih spreminja v organiziran družbeni vpliv. Taka vloga se najbolj zgovorno manifestira npr. v funkciji SZDLJ, ki je postala v našem novem ustavnem sistemu tudi najširša institucionalna oblika sprožanja iniciative javnega mnenja in uresničevanja mišljenj, predlogov in zahtev najširšega kroga občanov.

Kar najpopolnejše doseganje takšne vloge družbenopolitičnih organizacij kajpada ni odvisno le od njihovih statutov in programov, pač pa od dejanskih odnosov v njih pa tudi od odnosov, ki se odražajo v metodah in oblikah njihovega delovanja v širši javnosti.

Tukaj bi se na kratko pomudili samo pri enem vprašanju s tega področja, tj., pri propagandi.

Lastnost sleherne organizacije z ideloškopoličnimi cilji je, da posveča veliko pozornost boju za vpliv na stališča svojih sedanjih članov in tistih, ki jih hoče pridobiti za svoje ideje. V tem pogledu so, na primer, znane izkušnje revolucionarnega gibanja v boju za množičnost in zmago nad reakcijo. V ostrih spopadih s kontrarevolucionarnimi idejami in pozneje, v dobi gigantskih naporov za mobilizacijo ustvarjalnih sil v graditvi socializma, je propaganda zatrdno odigrala veliko vlogo s tem, ko je opozarjala na novi pomen velikih posegov ter z vizijo prihodnosti spodbujala entuziazem in podpirala prepričanje v uspeh. Propaganda, za katero je značilno, da pogosto operira s simboli in vrednotami, ki pospešujejo predvsem emotivne reakcije, ima posebno pomembno vlogo v življenju množičnih gibanj, ko gre za velike družbene spremembe in zgodovinska dejanja.

Znano je, da je s propagando mogoče vplivati na množice in jih pritegniti k akciji, zbuditi njihove energije in emocije, če zadene njihov dejanski interes in razpoloženje oziroma če je v njeni osnovi zgodovinsko upravičeno in v tem smislu resnično sporočilo. Ni pa mogoče ljudi »pitati«¹ s propagando, če prihaja le-ta v nasprotje z objektivnimi dejstvi. Stvarnost življenja samega je po navadi močnejša od propagande.

To velja zlasti za situacijo, v kateri se je socialistična družba znašla po revoluciji, ko je nastopilo obdobje dolgotrajnega naporenega dela v bolj ali manj normaliziranih razmerah. Subjektivne sile bi bile na napačni poti, če bi vse probleme, ki jih vsiljuje družbeno življenje, skušale urejati

predvsem s propagando in tako imenovanim prosvetljen-skim delom.

Spričo zapletenih problemov in nalog se sile zavestnega faktorja ne morejo odreči tudi propagandnim akcijam. Toda te so uspešne lahko edinole kot dodatni element, ki vpliva na javno mišljenje s tem, da ustvarja ozračje, v katerem se objektivno dani progresivni procesi laže prebijajo v družbi kot celoti in v zavesti posameznika.

Dogaja pa se, da se pomen propagande precenjuje, da se od nje pričakujejo rezultati tudi, če jih življenje v resnici sleherni dan demantira. Tako utegne priti do globokega navzkrižja, med propagando in življenjskimi izkušnjami, iz česar se rode razočaranje, notranje krize, otopelost državljanske zavesti in dvojna morala.

Dandanes, ko življenje omogoča ljudem, da se o vsem pouče iz najrazličnejših virov, da preverjajo resničnost informacij, je še posebej obsojena na neuspeh taka propaganda, ki sega po izkrivljenih podatkih in dejstvih, ki tendenciozno sprevrača resničnost ali si prizadeva, da bi s patosom, operiranjem z večnimi resnicami (eshatologijo) ter ustvarjanjem novih mitov vplivala na javno mišljenje.

Najbolj učinkovita propaganda so tista sporočila, ki temelje na resnici, ki jih potrjuje življenje samo in ki se o njihovi upravičenosti in pravilnosti državljan lahko sam prepriča tako rekoč na lastni koži. To spoznanje ima lahko za dejavnost družbenopolitičnih organizacij vsestranske posledice, toda to je spet vprašanje zase.

Bolj kot s propagando lahko družbenopolitične organizacije vplivajo na oblikovanje stališč posameznika in širše javnosti z vzgojo in obveščanjem.

Vzgoja je proces, v katerem se predvsem bogati spoznavna struktura mišljenja z novimi dejstvi in s sposobnostjo za samostojno sklepanje na podlagi poznavanja zakonitosti v naravi in družbi.

Obveščanje omogoča spoznavanje pojavov in dejstev, ki sicer niso dostopni osebni izkušnji in spoznavnemu aparatu posameznika. Popolnejša obveščenost o družbenih dogajanjih omogoča — poleg drugega — da se človek orientira ne le izključno na podlagi svoje lastne izkušnje in trenutnega interesa, temveč da razne pojave opazuje širše in dojame njihovo medsebojno povezanost, njihov trajnejši pomen. Tako se neposredne spontane izkušnje in stališča, zasnovana na empiriji, spreminjajo v širša družbena stališča, na katera v veliki meri lahko vplivajo tudi znanstvene misli in spoznanja.

Naloga zavestnega činitelja je predvsem, da podpira javno presojanje, ki izhaja od družbenega bistva posameznih pojavov, ki ni rezultat izključno posamičnih, lokalnih in trenutnih interesov, da bi se v oblikovanje javnega mnenja kar najbolj naravno vikal tudi element znanstvenega, socialističnega, splošno družbenega.

S tem nismo izčrpali seznama faktorjev, ki vplivajo na oblikovanje socialističnega javnega mnenja. Mednje bi morali vsekakor prišteti tudi vpliv ustanov za javno obveščanje, ki ga pogosto podcenjujemo, včasih pa tudi preveč povečujemo. Zelo pomembno vlogo pri oblikovanju stališč imajo tako imenovane neformalne skupine, kot je družina, šola in podobno. Proučevanje vsega tega pa bi nas preveč oddaljilo od naše osnovne teme.

III

Posebno občutljivo in kočljivo je vprašanje, kako ugotoviti razvitost in dejanski vpliv javnega mnenja v neki skupnosti oziroma njegovo vlogo v procesu odločanja.

Pred tem vprašanjem sta pogosto brez moči tako znanstvena sociologija kot tudi politikologija, politična miselnost in presoje, ki jih srečujemo, pa so dostikrat enostransko in subjektivno pobarvane, tako da utegnejo biti tudi zgrešene.

Skušali bomo opozoriti na nekatere elemente, ki bi nam lahko rabili kot indikatorji razvitosti socialističnega javnega mnenja v naših razmerah.

Na prvo mesto bi lahko postavili pokazovalce, ki pričajo, kako se javno mnenje uveljavlja preko institucionalnih oblik, ki nam jih nudi naš samoupravni mehanizem, vključno družbenopolitične organizacije. Konkretni podatki za ilustracijo tega stanja naj bi nam npr. pokazali, koliko naši delovni ljudje uporabljajo za vpliv na odločanje institucijo zborov občanov, sestankov v okviru Socialistične zveze, kako se njihovi predlogi uresničujejo v delovnih organizacijah pa tudi v širših družbenopolitičnih organizacijah. (Nekatere raziskave so pokazale, da je po mnenju občanov mesto, kjer lahko o vsem razpravljajo, predvsem organizacija Socialistične zveze, potem pa tudi zbor volivcev.) Kajpada nam prave podobe ne morejo dati samo ankete s formalnimi vprašanji in odgovori oziroma kvantitativnimi podatki (npr. koliko ljudi se udeležuje sestankov,

koliko jih sega po tisku, kadar hočejo dati posamezne predloge in iniciative, ter podobno). Toda že tako zbrani podatki prepričljivo opozarjajo, da se možnosti za neposredno afirmacijo socialističnega javnega mnenja preko teh institucionalnih vzvodov še zmeraj ne izkoriščajo zadosti. (Krivde za to gotovo ne smemo iskati samo na eni strani!)

Drugo možnost za ugotavljanje razvitosti socialističnega javnega mnenja predstavlja neposredno raziskovanje stališč javnosti o najbistvenejših vprašanjih socialistične politike. V zadnjih nekaj letih pri nas že delamo tako tudi preko posebnih, za to specializiranih ustanov. (Za primer navajamo raziskovanja Instituta za družbene vede v Beogradu, ki so po uspelem spremljanju diskusije o novi ustavi postala redna.) Tu se seveda takoj pojavlja vprašanje koncepcije, metodologije in tehnike raziskovanja, od česar je odvisna vrednost dobljenih rezultatov. Tudi če predpostavimo, da se za vse to najdejo ustrezne rešitve, ostane odprto vprašanje, ali se zapleteni procesi v oblikovanju javnega mnenja in njegova stališča lahko adekvatno izrazijo s kvantitativnimi podatki, ki jih dobimo kot odgovor, na podlagi poenostavljenih in šabloniziranih verbalnih in vizualnih vprašalnikov. Živi organizem družbenopolitičnih organizacij je vsekakor občutljivejši instrument, ki lahko konstantno zapisuje vse impulze javnosti, kajpada, če ne živi odtrgano od človeka in njegovih preokupacij. S kombinacijo političnih in znanstvenih sredstev in metod pa se utegnemo tako vendarle s precejšnjo točnostjo približati pravemu stanju stvari. Vsa dosedanja raziskovanja in opažanja se v glavnem ujemajo v tem, da obstoji v našem javnem mnenju visoka stopnja soglasja glede osnovnih ciljev in smeri našega družbenega razvoja. Tako je, na primer, velika večina ljudi odobrila načela nove ustave, prepričana je o pravilnosti socialističnih načel, podpira mednarodno politiko naše države itn. Večja deljenost oziroma manjša stopnja soglasnosti pa nastopa v vprašanjih konkretne politike v uresničevanju teh načel. V javnem mnenju se je, na primer, pokazalo večje omahovanje glede prepričanosti o izvajanju načela rotacije, nagrajevanja po delu itn., kar vse kaže, da pri uresničevanju teh načel obstojijo tudi objektivne težave. Dostikrat nas rezultati anket in podobnih raziskovanj opozarjajo, da v javnem mnenju še niso prodrli stališča, ki jih imajo politični faktorji za splošno sprejeta in jih pri ukrepih kot taka tudi predpostavljajo. Tak nesporazum je lahko zelo škodljiv pa tudi nevaren! Zlasti vodstva organizacij — če se opirajo edinole na posredne

vire informacij — utegnejo postati ujetniki svojih lastnih vizij in predstav!

Eden izmed pogojev za formiranje jasnih in določnih stališč v javnem mnenju je tudi obveščenost javnosti. Dasi ravno je v naši ustavi izrečno zapisana pravica občanov, da so obveščeni o vsem, kar predstavlja javni interes, in najsi je dolžnost vseh nosilcev javnih pooblastil glede tega povzdignjena na stopnjo ustavne norme, pravo stanje obveščenosti delovnega človeka dostikrat ni zadovoljivo.

Nekatere ankete o obveščenosti ljudi v delovnih organizacijah kažejo, da ponekod niti polovica članov kolektiva ni poučena o osnovnih podatkih o poslovanju, proizvodnji, delitvi, skratka, o vsem tistem, od česar je odvisen uspeh podjetja in posameznega delavca.

Še manj zadovoljiva je obveščenost o javnih poslih v komuni. Četudi se v vseh statutih komun govori o obveznem informiranju občanov — dasi pogosto v posplošenih ali deklarativnih formulacijah — se pred javnim mnenjem še zmeraj velikokrat odkrije zastor šele v zadnjem dejanju, ko se sklepi samo še formalno sprejemajo ali potrjujejo.

Med merila razvitosti socialističnega javnega mnenja lahko poleg drugega uvrstimo tudi stopnjo razvitosti diskusije, boja mnenj in javne kritike. V tem se namreč ne zrcali edinole stopnja svobode misli in izražanja, temveč tudi stopnja intenzivnosti demokratičnih procesov in širina družbeno angažirane in zainteresirane javnosti.

Oblikovanje javnega mnenja ni navaden proces prilagajanja stališč večini, ampak zapleten dialektični proces, v katerem se spopadajo različni pogledi in mišljenja, tako da sleherni posameznik nastopa v zapleteni nepretrgani družbeni interakciji kot objekt in kot subjekt. Boj mnenj bogati javno mnenje in daje stališčem, ki se v njem oblikujejo, prepričljivost, trdnost in privlačnost. To, da se ljudje lahko svobodno odločajo v izbiri med več alternativnimi rešitvami, ne krepí le njihov čut odgovornosti za sprejeta stališča, temveč povečuje tudi njihovo splošno družbeno angažiranost.

Zatorej naši organi samoupravljanja pa tudi vodstva družbenopolitičnih organizacij greše, ko številne pomembne diskusije vodijo pretežno v ožjem krogu, javnosti pa predstavijo že rešene predloge in rešitve, ki naj bi bile edino pravilne. Ko bi bila javnost bolje seznanjena z raznimi prej obravnavanimi variantami in razlogi, zaradi katerih so bile te solucije zavrnjene, bi bilo pozneje veliko manj nerazumevanja, podpora javnega mnenja končnim rešitvam pa bi

bila intenzivnejša, zavestnejša in bolj prepričljiva. To vprašanje je kajpada povezano s čutom družbene odgovornosti pri samih občanih, ki je prav tako eno izmed meril razvitosti socialističnega javnega mnenja.

Stopnja odgovornosti, ki jo čuti javno mnenje do interesov skupnosti in do družbenih zadev, kaže, kako je razvita zavest o skupnih interesih in koliko se javnost identificira s politiko, ki se izvaja v danem družbenem okolju.

Četudi bi bilo to nemara videti formalistično, bi se vendarle morali pomuditi tudi pri pojavu, da se pri nas, v sistemu samoupravljanja, še zmeraj tako pogosto sliši stara delitev na »mi« in »oni«. »Oni« so tisti, ki so odgovorni za vse javne zadeve, tisti na katere se jezimo, če v tovarni, v naselju, komuni itn. ni kaj v redu. Kaj pa smo »mi«, ki smo ostali ob strani? Mar »oni« ne bi mogli biti mi vsi?

Gotovo je del krivde zato, da so se obdržali taki odnosi, ki so značilni za dobo razredne države, tudi na strani nosilcev javnih pooblastil, organov oblasti, političnega in državnega aparata in podobno. Toda ta pojav je prav tako tudi znamenje zaostajanja v razvoju družbene zavesti, znamenje šibkosti in nerazvitosti socialističnega javnega mnenja, kar je za sile zavestnega činitelja svarilo več.

Podobno je z govoricami, raznimi iz trte zvinitimi »informacijami«, ki se večkrat neodgovorno širijo, dasiravno so dane možnosti, da se o teh vprašanjih dobe točna in verodostojna obvestila ali da se o njih spregovori na raznih javnih tribunah. V sistemu, kjer bi morali biti občanom odprti vsi viri informacij, kjer obstoji razraščeni sistem ustanov za javno obveščanje, ki so odprta slehernemu, so taki pojavi znamenje, da vse te možnosti še vedno niso dovolj izkoriščene. Hitro, vsestransko in točno informiranje pa tudi razvijanje javne kritike sta vsekakor najbolj učinkoviti sredstva v boju proti govoricam, neodgovornemu »prišepetavanju« in tudi morebitnemu kvarnemu vplivu vsega tega na javno mnenje.

Res je, da je mogoče stopnjo zavesti vsakega posameznega občana oceniti po tem, kako se zaveda svojih pravic pa tudi svoje družbene odgovornosti. Ni pravic brez odgovornosti — in narobe! Zavest aktivnega državljana se manifestira s tem, koliko uporablja svoje pravice — s pogojem, da mu je družba dala za to vse možnosti — pa tudi s tem, kako dokazuje svojo družbeno odgovornost, kako se zna upreti raznim tendencam in ravnanjem, ki so družbeno škodljiva, kako interes družbene skupnosti občuti in brani kot svoj lastni interes. Zato je eno izmed meril socialistič-

nega javnega mnenja tudi raza odpornosti proti raznim antisocialističnim in interesom delovnih ljudi tujim nazorom in geslom. To odpornost lahko zavestne sile utrjujejo predvsem z vzgojo, z vplivanjem na trdnost progresivnih družbenih stališč preko družbenega angažiranja ljudi. Vse raziskave namreč potrjujejo, da so najbolj obveščeni in politično najbolj vsestransko zgrajeni tisti občani, ki so družbeno aktivni, ki sodelujejo pri opravljanju javnih funkcij in v življenju družbenih organizacij. Družbeno angažiranje krepi njihovo zavest in pozitivno vpliva na oblikovanje in trdnost stališč.

Tako svobodno in odgovorno javno mnenje v socialistični državi ni le faktor stabilnega in dinamičnega notranjega razvoja, ampak postaja tudi aktiven činitelj v mednarodnih odnosih v svetu, kjer prihaja dandanes do čedalje širšega komuniciranja med ljudmi, do integracije družbenih dogajanj, medsebojnih vplivov in prežemanja na vseh področjih idejne nadstavbe. Vsestransko obveščeno in aktivno javno mnenje v odprti socialistični skupnosti se odlikuje s stanovitnostjo in odpornostjo svojih stališč do tujih vplivov in idejnih vdorov, prispeva pa svoj delež tudi k procesu oblikovanja svetovnega javnega mnenja — če lahko tako imenujemo naraščajočo zavest ljudi vsega sveta o skupnih interesih, predvsem glede miroljubnega sodelovanja in univerzalnega prisvajanja občečloveških pridobitev in vrednot.

JOŽE INGOLIČ

Kmetijska proizvodnja in družbeni odnosi na vasi

O bseg skupne kmetijske proizvodnje je bil v letu 1964 približno za 54 % večji od doseženega povprečja v letih 1955 in 1956, odkar se je po večletni stagnaciji pravzaprav začelo intenziviranje in modernizacija kmetijstva. V tem obdobju smo dosegli povprečno letno stopnjo naraščanja 4,5 % za vse kmetijstvo, za družbena gospodarstva pa 17 %. Kot rezultat učinkovitejše uporabe sodobne tehnologije in povečanih naložb na čedalje večjih površinah družbenih gospodarstev in v kooperaciji je skupna kmetijska proizvodnja v letu 1963 narasla za 10 %, v letu 1964 pa za 6 %, čeprav je bil pridelek pšenice izredno majhen. Proizvodnja družbenih gospodarstev se je povečala v letu 1963 za 17 %, v letu 1964 pa za nadaljnjih 15 %. Družbena gospodarstva, ki so s svojim razvojem in sredstvi vplivala na ostalo kmetijstvo, so skupaj s splošnimi kmetijskimi zadrugami tudi v praksi postala glavni faktor pospeševanja kmetijstva in novih družbenih odnosov.

Kljub znatnemu povečanju kmetijske proizvodnje niso zadovoljene naraščajoče potrebe trga kmetijskih pridelkov, ki jih je povzročil splošni gospodarski razvoj dežele. Naraščanje števila prebivalstva, čedalje večje število zaposlenih, povečanje osebnih prejemkov in pod. so vplivali ne samo na naraščanje potrošnje živil, marveč tudi na čedalje večje zahteve po bolj kvalitetnih kmetijskih pridelkih. Nezadostno proizvodnjo pšenice, sladkorja in maščob smo krili iz uvoza in zato je bil prispevek kmetijstva k

uravnovešenju plačilne bilance znatno manjši kakor potrebe in realne možnosti.

V takih razmerah je nezadostna kmetijska proizvodnja med drugim vplivala tudi na stagnacijo domače potrošnje mesa na prebivalca in tudi na počasne spremembe v strukturi prehrane ter osebne potrošnje sploh. Prav tako sedanjí razvoj kmetijstva ne po obsegu ne po kvaliteti ne zadovoljuje potreb živilske in drugih industrij, ki uporabljajo surovine iz kmetijstva, njeno zaostajanje pa vpliva tudi na počasnejši razvoj industrije strojev in reprodukcijskega materiala za kmetijstvo. Vse to kaže, da dosežena stopnja naraščanja kmetijske proizvodnje ne zadošča in da je zaostajanje razvoja kmetijstva pomemben razlog nestabilnosti gospodarstva.

Za prikazano povečanje kmetijske proizvodnje so imeli odločilno vlogo kmetijske organizacije. S krepitvijo materialno-tehnične in kadrovske baze, predvsem pa s širjenjem zemljišč družbenih gospodarstev kakor tudi s čedalje večjim obsegom kooperacije s pomočjo družbenih proizvajalnih sredstev se je nenehno širila fronta sodobne kmetijske proizvodnje. Spričo znatno večjih pridelkov na družbenih gospodarstvih je bilo širjenje zemljišč v družbeni lastnini najučinkovitejša metoda povečevanja kmetijske proizvodnje in širjenja socialističnih družbenih odnosov v kmetijstvu.

Treba je poudariti, da je bil tempo širjenja površin družbenih gospodarstev odvisen tako od pogojev gospodarjenja kakor tudi od aktivnosti subjektivnih faktorjev. Tako so površine družbenih gospodarstev naglo naraščale v letih 1960 in 1961, medtem ko je ta proces v letu 1962 stagniral. Potem se je v skladu s sklepi IV. plenuma CK ZKJ in z zboljšanimi ekonomskimi pogoji okrepila dejavnost subjektivnih sil, kar je pozitivno vplivalo tudi na povečanje zemljišč družbenih gospodarstev: v letu 1963 je bilo vključenih približno 100.000, v letu 1964 pa 87.000 ha obdelovalnih površin. Po dosedanjih ocenah bo tempo povečevanja površin družbenih gospodarstev v tem letu znatno opadel. Prav tako je opazati nekoliko počasnejšo mehanizacijo kmetijstva, kar tudi vpliva na zaviranje naraščanja produktivnosti, s tem pa tudi na tempo preobrazbe vasi. To pa ne pomeni, da ni interesa za odkup in druge oblike širjenja zemlje kakor tudi za nakup mehanizacije, marveč gre za razloge materialne narave. Sodeč po informacijah, so mnoge kmetijske organizacije pripravljene odkupovati zemljo od kmetov,

vendar tega ne morejo uresničiti spričo nezadostnih sredstev.

V zvezi s potrebo po hitrejšem razvoju kmetijstva, predvsem družbeno organizirane proizvodnje, so bili storjeni različni ukrepi, da bi se izboljšal položaj kmetijstva oziroma izenačili pogoji gospodarjenja z drugimi gospodarskimi panogami. Tako so se cene kmetijskih pridelkov od leta 1960 do 1964 povečale za dobrih 80 % (v tem času so cene industrijskih izdelkov narasle približno za 9 %). V isti namen in zaradi politike osebnih dohodkov so se izplačevale premije za osnovne proizvode, regresirala se je poraba umetnih gnojil in nekaterih kmetijskih strojev; po letu 1960 so kmetijske organizacije oproščene plačevanja prispevka iz dohodka in tudi nekaterih drugih obveznosti itd.

Tak, čeprav nekoliko nujen način reševanja možnosti gospodarjenja v kmetijstvu, ki se zrcali v tesni zvezi med kmetijstvom in proračunom, je povzročil, da delovni kolektivi v kmetijstvu niso bili dovolj stimulirani za večje zaloge, za bolj smelo osvajanje in širjenje nove tehnike in tehnologije, za hitrejšo uvajanje novih sort in izboljševanje plemenske sestave živine itd., kar je vplivalo na to, da se kmetijska proizvodnja ni razvijala hitreje, zlasti v pogledu produktivnosti dela. Tako so mnogi administrativni ukrepi, ki so bili v kmetijstvu še nedavno zelo pomembni za pridobivanje in razdelitev dohodka kmetijskih organizacij, povzročali celo vrsto slabosti pa tudi napak, zlasti v investicijskih naložbah, kar še zdaj — v neprimerno ugodnejših gospodarskih razmerah — otežuje stanje kmetijskih organizacij, ker vplivajo zaviralno na naraščanje produktivnosti dela.

Ceprav se je gospodarski položaj kmetijstva izboljšal, kar se je pokazalo zlasti leta 1964, ko so skladi kmetijskih organizacij narasli, prosta sredstva kmetijskih organizacij še vedno niso tolikšna, da bi dosegli zadosten obseg razširjene reprodukcije. Na zaviranje procesa razširjanja površin družbenih gospodarstev in na njihovo opremljanje, s tem pa tudi na počasnejšo rast produktivnosti dela, vplivajo torej predvsem nezadostna sredstva.

Trenutni zastoj procesa preobrazbe kmetijstva pa ne bi smel biti povod za nezaupanje in širjenje nezdravih, celo nesocialističnih teženj in pojavov na tem področju. Zadnje čase se namreč širijo vesti, da je treba spremeniti politiko in odnos do kmeta, da mu je treba dati težke stroje, kredite itd., da bi tako pospešili kmetijsko proizvodnjo. Mi pa

vemo, da kmečka gospodarstva v naših razmerah iz mnogih razlogov ne morejo biti nosilci modernizacije kmetijske proizvodnje in razširjene reprodukcije. S tem se ne zmanjšuje pomen kmečkih gospodarstev, ki imajo okoli 85 % obdelovalnih površin. Naša prizadevanja morajo biti usmerjena v odkrivanje najučinkovitejših metod za povečanje proizvodnje in produktivnosti dela tudi na teh posestvih. To je treba doseči predvsem z najrazličnejšimi načini in metodami vnašanja družbenih proizvodjalnih sredstev v proizvodnjo teh posestev oziroma čedalje večjim vključevanjem njihovih površin v intenzivno obdelovanje v kooperaciji v okviru znane in določene politike socialistične preobrazbe kmetijstva.

Splošni gospodarski razvoj dežele je pospešil proces spreminjanja ekonomske strukture prebivalstva; kmečko prebivalstvo se zadnja leta zmanjšuje tudi po številu in ne samo po deležu v skupnem številu prebivalstva. Izrazit je zlasti pojav, da mlajši rodovi zapuščajo kmetijstvo in vas. Ta proces se bo, čeprav nekoliko počasneje, nadaljeval tudi v naslednjem obdobju, v skladu z naraščanjem proizvodjalnih sil in narodnega dohodka. Intenzifikacija gospodarjenja bo omogočila nadaljnje povečanje osebnih dohodkov in standarda, kar bo vplivalo na hitrejši razvoj terciarnih dejavnosti. Pričakujemo lahko, da bodo te dejavnosti tudi v prihodnje pritegnile znaten del presežka delovne sile iz vasi. Vsi ti procesi so vplivali na nastanek znatnega števila starčevskih gospodinjstev in tudi gospodinjstev, ki se ne bodo več reproducirala kot kmetijska, in na pojav velikega števila mešanih gospodinjstev kmetov-delavcev in pod. Posledica tega je bila pojemanje interesa dela zemljiških posestnikov za razvoj kmetijske proizvodnje, kar je vplivalo tudi na počasen razvoj, celo na stagnacijo celotne, zlasti blagovne proizvodnje zasebnega sektorja kmetijstva, posebno v zadnjih dveh, treh letih.

* * *

Za uveljavljanje politike intenzivnega razvoja gospodarstva, hitrejšega naraščanja produktivnosti in standarda v okoliščinah drugačne razdelitve narodnega dohodka v korist osebne potrošnje, za izenačenje pogojev gospodarjenja med gospodarskimi področji, panogami in skupinami in tudi odpravljanje raznih subvencij, ki vse bolj postajajo sestavni del osebnih dohodkov, se problemi kmetijske proizvodnje in stabilnosti trga hrane v naslednjem obdobju

izvajanja gospodarske reforme postavljajo v še ostrejši obliki. Vsi ukrepi naše gospodarske politike vodijo k povečanju družbene produktivnosti dela, s tem pa tudi k ustvarjanju pogojev za izboljšanje standarda delovnih ljudi, zaradi česar je treba računati z večjo potrošnjo kvalitetnejše hrane. Prav tako je treba v naslednjem obdobju računati z večjim deležem kmetijstva pri izboljševanju plačilne bilance.

Naša predpostavka je, da naj realna potrošnja prebivalstva v naslednjem obdobju narašča letno za okoli 9—10 % izvoz kmetijskih pridelkov pa za okrog 9 %. Če hočemo zadovoljiti te potrebe, bi morala kmetijska proizvodnja v prihodnjih petih letih naraščati povprečno letno za 5—6 %.

Pomembnost te naloge in tudi pot k njeni izpolnitvi je poudarjena tudi v resoluciji VIII. kongresa ZKJ, kjer je rečeno: »Treba je zagotoviti hitrejši razvoj kmetijske proizvodnje in njeno intenzifikacijo s pospeševanjem in nadaljnjim razvojem družbenega sektorja in širjenjem kooperacije z individualnimi proizvajalci. To je treba uveljavljati tudi glede na vpliv kmetijstva na celotnost gospodarskih gibanj in družbenih odnosov kakor tudi na življenjski standard občanov.«

* * *

Letos se je intenzivna kmetijska proizvodnja razvijala samo na okoli 13 % obdelovalnih površin družbenih gospodarstev, nekoliko manj intenzivna pa še približno na 15 %, v kooperaciji z individualnimi proizvajalci. To pomeni, da smo intenzivneje obdelovali skupaj samo blizu 30 % obdelovalnih površin, kar je premalo, da bi zadovoljili naraščajoče potrebe. Za znatno povečanje kmetijske proizvodnje je spričo sedanje neugodne posestne strukture in slabega izkoriščanja zemljišč kmečkih gospodarstev potrebno, da se še bolj povečajo površine družbenih gospodarstev in razširijo površine v kooperaciji ter se tako vključijo v intenzivnejše obdelovanje. Že intenziviranje 50 % obdelovalnih površin bi omogočilo tako povečanje kmetijske proizvodnje, ki bi ustrezalo prej omenjenim potrebam.

* * *

Intenziviranje 50 % obdelovalnih površin in nadaljnji razvoj živinoreje zahtevata tudi večji obseg prihodnjih naložb v kmetijstvo. Naložbe morajo biti sorazmerne z razvojem drugih gospodarskih panog in življenjskim standar-

dom, da kmetijstvo ne bi več oviralo našega gospodarskega razvoja. To pomeni, da bo treba v naslednjem obdobju poleg izenačenih pogojev in povečane produktivnosti zagotoviti večja sredstva za tako imenovano samoinvestiranje kakor tudi za kreditiranje kmetijstva, da bi se povečal delež kmetijskih investicij v skupnih gospodarskih investicijah. To pa zato, ker je nemogoče pričakovati, da bi kmetijske organizacije, ki imajo samo okoli 13 % obdelovalnih površin, mogle same, s svojo akumulacijo zagotoviti potrebni tempo družbene preobrazbe kmetijstva. Kljub izboljšane-mu gospodarskemu položaju kmetijske organizacije nimajo dovolj skladov niti za sodobno tehnično opremljanje obstoječih zmogljivosti, zlasti pa ne za začetne naložbe za razširitev svojih obdelovalnih površin in drugih zmogljivosti. Problem nezadostnih sredstev v kmetijstvu se bo pokazal spričo še vedno relativno majhnih zmogljivosti in nizke ravni obstoječe baze kmetijskih organizacij tudi v izenačenih ekonomskih pogojih glede na druge gospodarske panoge.

Nadaljnja decentralizacija sredstev za investicije v kmetijstvu pojde v skladu s povečanjem skladov za razširjeno reprodukcijo v kmetijskih organizacijah. Vse naše prizadevanje in ukrepi ekonomske in kreditne politike so usmerjeni v pridobivanje čim večjih sredstev pri kmetijskih organizacijah. Če tega ne bi dosegli, bi bila racionalnost investicij in sklepi o investiranju, ki jih sprejemajo delovni kolektivi, slej ko prej ogroženi. Razen tega so stanovanjski problemi zaposlenih in visoko kvalificiranih strokovnjakov v kmetijskih organizacijah zelo akutni; brez ustreznih strokovnjakov pa procesa modernizacije ni mogoče pospešiti.

Ker bodo kmetijske kakor tudi druge gospodarske organizacije postale samostojni nosilci celotnega procesa razširjene reprodukcije, bodo ti procesi vse bolj sloneli na tem, da se bodo glede na skupne interese povezane delovne organizacije kmetijstva, živilske industrije, sodobne blagovne distribucije itd. same financirale in skupno urejale določene probleme. Drugače povedano, brez tesnega sodelovanja okrepljenih kmetijskih organizacij z zainteresiranimi organizacijami iz drugih dejavnosti, brez skupnega ukrepanja in nastopanja od proizvodnje do potrošnje ni mogoče pričakovati hitrejšega in stabilnejšega razvoja kmetijske proizvodnje in preskrbe.

Prav spričo tega je potrebno, da jasno določimo, kaj in v kakšnih pogojih bomo investirali iz sredstev federacije

oziroma Jugoslovanske kmetijske banke, do katere mere in kako bodo združeni investitorji nalagali vezana sredstva v bankah, kako jih bodo nalagali v kmetijstvo, ki mora postati privlačno za naložbe bank in drugih imetnikov sredstev. Če tega ne bomo storili, bodo naložbe v kmetijstvo tudi v prihodnje stagnirale. To praktično pomeni, da problemi razširjene reprodukcije v kmetijstvu ne bodo več samo skrb federacije, marveč predvsem stvar samih kmetijskih organizacij in tudi vsega gospodarstva. Na razvoj kmetijstva mora bolj vplivati tudi investicijska politika socialističnih republik in velikih mest.

Prav tako bi bilo treba kreditirati investicije za razvoj določenih kmetijskih proizvodenj tudi iz skladov za razvoj nezadostno razvitih področij, zlasti tistih, ki lahko prispevajo k njihovemu hitrejšemu gospodarskemu razvoju.

* * *

Čeprav smo uveljavili in sprejeli razne ukrepe za izenačenje pogojev gospodarjenja in usposabljanje kmetijskih organizacij kot nosilcev razširjene reprodukcije, položaj kmetijstva do zadnjih ukrepov gospodarske reforme še vedno ni bil izenačen z drugimi gospodarskimi panogami.

Iz zaključnih računov za leto 1964 je videti, da imajo kmetijske organizacije znatne nepokrite izgube iz prejšnjih in iz letošnjega leta, da so znaten del izgub krile na račun poslovnega sklada, ki mu je treba ta sredstva zdaj vračati, da so anuitete kljub danim olajšavam glede vračanja še vedno visoke itd. Resnost tega položaja lahko osvetlimo s tem, da je v letu 1964 še vedno tretjina kmetijskih organizacij poslovala z izgubami, medtem ko je bila druga tretjina na meji rentabilnosti. Razen tega ne smemo pozabljati, da so kmetijske organizacije zelo zadolžene, ker so bile naložbe v kmetijstvo opravljene v glavnem na osnovi kredita. Vse to kaže, da kmetijske organizacije kljub temu, da so v letu 1964 dosegle boljše finančne rezultate, niso mogle kriti izgub in zadovoljiti najnujnejšega obsega razširjene reprodukcije.

V takih razmerah, ko imajo mnoge organizacije sicer pripravljene znatne površine za odkup, ne morejo zagotoviti niti deleža, ki je potreben, da dobe kredite za odkup zemlje in za njeno obdelavo, niti nimajo sredstev za povečan obseg poslovanja na novih površinah. Spričo pomena razširjanja površin družbenih gospodarstev za razvoj kmetijske proizvodnje in krepitev njihovega vpliva na gibanje

drugega kmetijstva in tudi škode, ki bi utegnili nastati z demobilizacijo kadrov, je bilo tudi s tega stališča nujno sprejeti nadaljnje ukrepe na področju usklajanja cen in drugih pogojev gospodarjenja. V tem pogledu so se z ukrepi nove gospodarske reforme ustvarili novi materialni pogoji, ki bodo za delovne kolektive pomenili nadaljnjo možnost razvoja sistema samoupravljanja in delitve po delu, s tem pa tudi nadaljnjo spodbudo za aktivizacijo kmetijstva — tako v pogledu hitrejšega naraščanja proizvodnje in produktivnosti kakor tudi v njegovem nadaljnjem podružbljanju.

Kadar pa govorimo o izenačenih pogojih gospodarjenja, mislimo, da morajo družbeni instrumenti in ukrepi spodbujati in do neke mere tudi siliti delovne kolektive, da izpopolnjujejo svoje proizvodne metode, da zmanjšujejo proizvodne stroške, da zboljšujejo organizacijo dela, povečujejo produktivnost dela itd. Tako se mobilizirajo delovni kolektivi tudi za odstranjevanje vrste notranjih slabosti in usklajevanje obsega, strukture in kvalitete proizvodnje dejanskim potrebam trga. To pa tudi pomeni, da novi instrumenti niso destimulativni, kakor se je dogajalo doslej in kar je med drugim imelo mnogo negativnih posledic za delovne organizacije v kmetijstvu, o čemer smo prej govorili.

Z zagotovitvijo ugodnejše ravni ter bolj stabilnih odnosov cen in dolgoročnih pogojev ne samo za razširjeno reprodukcijo, marveč tudi v pogledu orientacije na preskrbo in uvoz reprodukcijskega materiala so se v kmetijstvu v glavnem odpravili regresi, premije in druge proračunske dajatve. V prehodnem obdobju se je zadržal del regresa na umetna gnojila, da zaradi raznih momentov ta potrošnja ne bi naglo padla oziroma ne bi popustila intenzifikacija kmetijstva, predvsem na individualnem sektorju in v kooperaciji. Prav tako je bil obdržan tudi regres na mleko, da bi pospešili razvoj živinoreje in povečali potrošnjo mleka, kar že delajo mnoge razvite dežele in kar se je že doslej tudi v naših pogojih dobro obneslo.

Nujno potreben faktor stabilizacije in usmerjanja kmetijske proizvodnje je tudi zagotovitev dolgoročnih stabilnih možnosti prodaje in sploh trga kmetijskih pridelkov in proizvodov, potrebnih sodobnemu kmetijstvu. V tem pogledu so potrebni naporji za dvig materialno-tehnične baze in izpopolnjevanje organizacije trga kmetijskih pridelkov, za kar smo doslej premalo storili. Pomembnejši prispevek k tem naporom bi lahko bili skupni komercialni nastopi velikih kmetijskih proizvajalcev, pritegnitev in vključitev po-

trošniških centrov k skupnemu organiziranju sodobno opremljenih trgovin, dolgoročno poslovno sodelovanje kmetijstva, živilske industrije, zunanje in notranje trgovine itd.

Posebno pomembno je zbrati rezerve kmetijskih pridelkov na vseh ravneh, da prvo neugodno leto in zmanjšana kmetijska proizvodnja ne bi vplivala na bistvene spremembe cen in razmer na trgu. Prav tako bo za stabilnost proizvodnje in menjave tudi v prihodnje pomembna politika garantiranih in minimalnih zaščitnih cen važnejših kmetijskih pridelkov, zlasti pa dolgoročna ohranitev določenih odnosov med cenami industrijskih izdelkov in kmetijskih pridelkov kakor tudi odnosov cen v kmetijstvu, ki med drugimi ukrepi vplivajo na uresničevanje zastavljenih ciljev proizvodne politike.

Razširitev ter materialno-tehnična in kadrovska krepitev kmetijskih organizacij v izenačenih ekonomskih pogojih je osnova za intenzifikacijo in hitrejši razvoj proizvodnje tudi na kmečkih gospodarstvih. Treba je omeniti, da ta gospodarstva, čeprav imajo okoli 85 % obdelovalnih površin in približno 90 % živine, sodelujejo v odkupu kmetijskih pridelkov samo z okrog 60 %.

Prej omenjeni procesi na vasi so razen drugih faktorjev — predvsem nizke in zaostale materialne baze — vplivali na nezadostno in ekstenzivno izkoriščanje največjega dela kmetijskih zmogljivosti. Ker še vedno okoli 48 % prebivalcev živi od kmetijstva, je zelo pomembno, da s povečano mehanizacijo, širšo uporabo kvalitetnega semena, umetnih gnojil in drugih kemičnih sredstev, z izboljševanjem plemenske sestave in produktivnosti živine itd. spodbudimo intenzifikacijo proizvodnje tega sektorja.

Naša gospodarska politika naj omogoči in spodbuja nadaljnje povečanje in večjo orientacijo na specializacijo proizvodnje in produktivnosti dela individualnih gospodarstev v kooperaciji, da bi na njih živeče prebivalstvo na tej osnovi povečalo dohodek in da bi se življenjske razmere na vasi še izboljšale. Na drugi strani bi aktivizacija kmečkih rezerv ob pomoči družbenih proizvodjalnih sredstev in kooperacije omogočila, da bi se sprostili ne samo večji tržni presežki kmetov, kakor se je dogajalo tudi doslej, marveč bi se zmanjšal tudi njihov pritisk na kmetijske pridelke, predvsem na pšenico, ki jih kmečka gospodarstva v povprečju za vso državo s svojo proizvodnjo niso zagotavljala. Tak razvoj proizvodnje kmečkih gospodarstev, predvsem povečanje kooperacije v živinoreji in proizvodnji mesa, bi omogočil večje zaposlovanje njihove delovne sile,

s tem pa bi se zmanjšalo nadaljnje zaposlovanje v nekmetijskih dejavnostih.

Čeprav so splošne gospodarske možnosti za kmeta zelo ugodne (po nekaterih elementih celo ugodnejše kakor za družbena gospodarstva), kaže praksa dosedanjega razvoja, da ne moremo pričakovati povečanja njegovih zmogljivosti brez zavestne in organizirane akcije družbe kot celote oziroma brez pritegnitve njegovih zmogljivosti v racionalno in intenzivno obdelavo preko različnih oblik, kakor so: razvijanje raznih oblik proizvodnega sodelovanja, vključitev teh gospodarstev v blagovno-denarne odnose, odkup in zakup zemlje po kmetijskih organizacijah ipd.

Razvijanje teh procesov bo v veliki meri odvisno predvsem od krepitev družbenih gospodarstev in kmetijskih zavodov, od naraščanja produktivnosti dela kmetijskih delavcev glede na gibanje produktivnosti dela kmetov. Drugače povedano, čim večji bodo pridelki, čim večji bo dohodek na enoto proizvodnih kapacitet in na delavca v družbenem sektorju, tem bolj se bodo razvijali tudi procesi podružbljanja proizvodnje kmečkih gospodarstev.

Dinamične družbenoekonomske spremembe na vasi, ki jih je sprožil naš splošni gospodarski razvoj, zahtevajo čedalje večje vključevanje družbenih sredstev v te procese, da se pospešita napredek kmetijstva in socialistična preobrazba vasi. Dosedanje izkušnje so pokazale, da so zadruga — skupaj z drugimi gospodarskimi organizacijami — pomembna ekonomska in družbena sila v kmetijstvu, kar je prispevalo tako k povečanju kmetijske proizvodnje kakor tudi k spremembi družbenih odnosov v kmetijstvu.

Razvijanje kooperacije je dalo doslej v celoti dobre rezultate, ne glede na to, da jih je spremljala vrsta težav in problemov. V stabilnejših in ugodnejših ekonomskih razmerah so dane možnosti, da se kooperacija ob razširjeni tehnični in kadrovski bazi kmetijskih organizacij še hitreje razvija, da hitreje mobilizira rezerve kmečkih gospodarstev in da se na tej osnovi skupno poveča tudi blagovna proizvodnja, upošteva pri tem gospodarski interes obeh partnerjev. Naglo naraščanje kooperativne proizvodnje mesa v zadnjih letih najboljše priča, kaj lahko dosežemo, če slone ti odnosi na ekonomski podlagi.

V naslednjem obdobju kaže razširiti kooperacijo tudi v poljedelstvu, predvsem za povečanje pridelka živinske krme, s čimer bi omogočili še hitrejšo razvijanje kooperacije v živinoreji. Z večjim in bolj smelim vključevanjem mehanizacije in drugimi agrotehničnimi ukrepi je mogoče

odpreti nove možnosti za poglobitev kooperacije v poljedelstvu kot baze za hitrejši razvoj živinoreje. Razen povečanja skupne in blagovne proizvodnje bi se kmet bolj zaposlil z živinorejo, ob čedalje večji uporabi družbenih proizvodnih sredstev na svojem posestvu.

Novi ukrepi, namenjeni tudi izboljšanju ekonomskih pogojev v kmetijstvu in vzpostavitvi materialne baze spodbujajo zadruge in druge gospodarske organizacije k širšemu vključevanju individualnih proizvajalcev v kooperacijo. Le-ti zagotavljajo tudi doslednejšo uporabo določb iz agrarne zakonodaje, predvsem o izkoriščanju zemljišč, v tej zvezi pa tudi sprejemanje in izpolnjevanje odlokov o agrarnem minimumu, kar bo neposredno vplivalo na večanje kmetijske proizvodnje in pospešilo proces podružbljanja proizvodnje individualnih gospodarstev.

Tudi z urejanjem problemov starostnih pokojnin oziroma dosmrtnega vzdrževanja starostnikov — lastnikov zemlje kakor tudi z ureditvijo vprašanja zemljišč gospodarstev brez kmetijskih naslednikov, ki jih je čedalje več, na osnovi ekonomskega interesa kmetijskih organizacij in interesa komun, bi znatno prispevali k razširitvi družbenega zemljišča in sploh k podružbljenju kmetijske proizvodnje. Razvoj kooperacije in sploh razvijanje procesa podružbljanja kmetijske proizvodnje sta tesno povezana s povečanjem mehanizacije in z odkrivanjem najprikladnejših oblik, ki bi napravile mehanizacijo kmetu dostopno. Pravzaprav mora družba zagotoviti dovolj strojev, ki bi v ustreznih rokih omogočili učinkovitost kooperativne proizvodnje, kar zahteva tudi spremembe načina in organizacije uporabe mehanizacije. V ta namen je treba mobilizirati tudi sredstva kmetov. Tudi oni morajo sodelovati v financiranju nakupa traktorjev in drugih strojev v okviru zadruge, zadruga pa bi lahko s pogodbo zagotovila določene pravice in prednost zadružnikom, ki so dali sredstva za nakup mehanizacije.

* * *

Razvoj kmetijstva v hribovitih in planinskih krajih bistveno zaostaja za razvojem kmetijstva na drugih področjih, predvsem zato, ker je na teh področjih malo delovnih organizacij in je tudi kooperacija z individualnimi proizvajalci tu manj razvita. Razvoj kmetijstva v hribovitih in planinskih krajih je pomemben med drugim tudi zato, ker so na tem področju rezerve za razvijanje specifične proizvodnje, in ker se z intenziviranjem kmetijstva omogoča

večja zaposlitev delovne sile kmečkih gospodarstev in povečanje njihovega dohodka, s tem pa tudi zmanjšanje pritiska tega prebivalstva na zaposlovanje v mestnem gospodarstvu.

Nosilci pospeševanja kmetijstva bodo vsekakor tudi na teh področjih družbeno kmetijstvo, gozdna gospodarstva in zadruge. Izkoriščanje družbenega fonda zemlje, ki je sposoben za racionalno proizvodnjo v kooperaciji z zasebnimi kmetovalci v tistih pridelkih, za katere so dani pogoji, da se razvija blagovna proizvodnja, odpirajo možnosti, da se ustanove in razvijejo solidne kmetijske organizacije z dobro perspektivo. To v še večji meri omogočajo današnji izenačeni pogoji gospodarjenja. Za uspešno delo teh organizacij pa je potrebno gospodarsko povezovanje in zainteresiranost, strokovna in tehnična pomoč organizacij za predelavo, promet in izvoz kmetijskih pridelkov itd.

Za uspešen začetni razvoj kmetijstva v hribovitih in planinskih krajih je treba organizirati ustrezne strokovne ustanove in kadre, pri čemer morajo v večji meri sodelovati republiške kmetijske ustanove in komune.

Najbrž bo neobhodno, da republike store posebne ukrepe za prilagoditev politike kreditiranja kmetijstva v hribovitih in planinskih krajih na bazi proizvodnje blaga in da morda določijo posebna sredstva, na primer za subencioniranje obresti za kredite na teh področjih, upoštevaje, da so to začetne ustanovne naložbe. Na drugi strani kaže tudi na teh področjih uporabljati določene agrarne minimume in druge ukrepe v skladu z izboljšanjem splošnih možnosti, da bi tudi na ta način pospeševali kmetijsko proizvodnjo. Čeprav ne smemo pozabljati na uvajanje nekaterih davčnih olajšav, pa le-te same po sebi ne morejo prispevati k razvoju proizvodnje in k dolgoročnejšemu izboljšanju življenjskih razmer na teh področjih.

Z uveljavljanjem ukrepov gospodarske reforme bodo imela kmečka gospodarstva znatno večje dohodke. To omogoča doslednejšo uporabo določb vrste zakonov, ki jih je sprejela zvezna skupščina in ki na določen način urejajo normativne obveznosti vseh proizvajalcev. Vsi ti zakoni (o zaščiti živine in rastlin, o semenarstvu, o živinoreji, o vodah ipd.) so usmerjeni v nadaljnje pospeševanje kmetijske proizvodnje nasploh pa tudi proizvodnje individualnih proizvajalcev. Prav tako omogočajo nove ekonomske možnosti, da se uveljavi tudi obvezno zavarovanje posevkov, plodov (vsaj pred točo) in živine (pred boleznijo in poginom). Tako bi del povečanih dohodkov kmetov usmerili v pospeševanje

služb in preventivnih ukrepov, kar bo posredno vplivalo na hitrejše naraščanje pa tudi na stabilnost te proizvodnje. Učinkovita uporaba omenjenih zakonov in drugih ukrepov za pospeševanje kmetijske proizvodnje je v marsičem odvisna od usposobljenosti kmetijskih in drugih organizacij, da uveljavijo ustrezne ukrepe.

Znanstveno-strokovna služba je dala doslej lepe rezultate tako v urejanju nekaterih problemov poljedelske proizvodnje kakor tudi v proizvodnji mesa. Vendar ti rezultati še ne zadoščajo; še vedno jih uporabljamo na relativno ozki fronti pospeševanja kmetijstva, in sicer v glavnem na družbenih gospodarstvih.

Kljub številnim znanstvenim inštitutom in fakultetam na področju kmetijstva znanstvene raziskave niso dovolj učinkovito vključene v tekoče urejanje problemov kmetijskih organizacij — tako v organizaciji proizvodnje in dela kakor tudi v uporabi sodobne tehnike in tehnologije. Resni problemi čakajo proizvodne organizacije in znanstvene ustanove v pogledu nadaljnjega povezovanja znanstvenih raziskav s potrebami proizvodnje in njihovim hitrejšim realiziranjem v praksi. Ta problem je zelo pomemben za nadaljnjo racionalizacijo proizvodnega procesa in znižanje proizvodne cene v kmetijstvu. Razen obstoječih ustanov bi morala v organiziranju znanstvenoraziskovalnega dela — tako fundamentalnega, predvsem pa uporabnega, sodelovati posebno še poslovna združenja, ki so zainteresirana za povečanje proizvodnje surovin; v tej smeri bi dale pomemben prispevek skupno organizirane znanstveno strokovne službe. Prav tako bi bilo treba v velikih proizvodno-industrijskih kombinatih ustanoviti in dalje izpopolnjevati razvojne službe tako po tehnični opremljenosti kakor tudi po kadrih, kar je že dalo dobre rezultate, čeprav so še maloštevilni.

Znanstveni inštituti in fakultete bodo posvetili večjo pozornost potrebam proizvodnje v raziskavah in v formiranju kadrov, če bo več iniciative pa tudi sredstev, da jih bodo same kmetijske in druge organizacije ter faktorji, ki posredno delajo za pospeševanje kmetijstva, pritegnili k delu. Nujen je večji vpliv zveznih organov (zlasti pa republik in občin) na razvoj znanstvenoraziskovalnega dela. Za ta namen je treba dajati tudi večja sredstva.

Spričo teženj nove ustave pri urejanju problema razvoja kmetijstva in njegove družbene preobrazbe se v pospeševanju kmetijstva še bolj povečuje odgovornost republiških vodstev. Večje pozornosti in pomoči naj bo deležno

kmetijstvo zlasti v tistih republikah, kjer je delo dosedanjih sekretariatov za kmetijstvo in gozdarstvo prešlo na enotne sekretariate za gospodarstvo. Pri tem je izredno važna tudi vloga in delo republiških zbornic, ki bi zlasti mogle in morale razvijati širše iniciative za večjo pomoč svojim članom, za njihovo hitrejše usposabljanje, za opozarjanje na njihove probleme in napake, za hitrejše mobiliziranje rezerv itd. Ker smo še vedno bolj ali manj na začetku pospeševanja proizvodnje in družbene preobrazbe kmetijstva, je treba razen zagotovitve stabilnih sistematičnih ukrepov in skladnih materialnih možnosti poskrbeti tudi, da bodo ustrezni organi republik in občin stalno spremljali ta razvoj, da ga bodo usmerjali in mu dajali potrebno pomoč. Zato se v občinskih skupščinah ne postavlja samo problem organizacije inšpekcijske službe za kontrolo nad izpolnjevanjem zakonskih predpisov, marveč tudi problem predlaganja pa tudi formiranja strokovnih služb, ki bodo spremljale in proučevale gibanje v kmetijstvu, planirale razvoj kmetijstva v skladu z razmerami in možnostmi, analizirale spremembe na vasi in predlagale ustrezne ukrepe občinskimi skupščinam in njihovim organom itd.

Pričakovati bi bilo še večje sodelovanje posameznih mest pri pospeševanju kmetijstva. To je posebno pomembno prav za urejanje standarda mestnega prebivalstva s stabilno in dobro organizirano preskrbo, kar je dalo tudi v sedanjih okoliščinah v praksi nekaterih mest dobre rezultate.

Demokratično in učinkovito vodenje v kmetijstvu je v naših družbeno ekonomskih odnosih zelo pomembno in odgovorno delo. To je mogoče doseči samo z nadaljnjim razvijanjem in izpopolnjevanjem neposrednega samoupravljanja. Izenačene ekonomske možnosti bodo ustvarile potrebno materialno bazo in ugodnejše okoliščine, da se samouprava v kmetijskih organizacijah in zadrugah še nadalje in bolj uveljavi. V mnogih kmetijskih organizacijah pa primanjkuje ustreznih vodilnih, predvsem strokovnih kadrov, ki bi bili sposobni, da z vsakdanjim delom prispevajo k boljšemu programiranju in sprejemanju sklepov organov upravljanja, da se ti sklepi v vsakodnevni praksi dosledno izpolnjujejo. Razvito kmetijstvo zahteva sposobne, politično razvite upravljalce in strokovnjake — specialiste. Zato je pomembno stalno usposabljanje kadrov v kmetijskih organizacijah — bodisi na delovnem mestu ali pa z različnimi seminarji, tečaji in drugimi oblikami izobraževanja. Tehnologija kmetijstva je v zadnjem desetletju doživela v svetu zelo velik napredek. Razvija se tako hitro, da je na tem

področju potrebno stalno izpopolnjevanje in usposabljanje ustreznih kadrov.

Razen tega je v sedanjih razmerah vse bolj nujno stalno izpopolnjevanje in razvijanje delitve dohodka po delu v skladu z naraščanjem produktivnosti dela in krepitvijo materialnih možnosti kmetijskih organizacij. Brez zainteresiranosti neposrednega proizvajalca ni mogoče pričakovati ustreznih rezultatov v racionalizaciji in pospeševanju kmetijske proizvodnje. Zato je potrebno, da se samoupravni organi zavzemajo za dosledno delitev osebnih dohodkov po doseženih rezultatih in da osebni dohodki ne naraščajo tam, kjer ne naraščata proizvodnja in produktivnost, kar se je dogajalo v nekaterih kmetijskih organizacijah in kar je tudi prispevalo k nastanku in povečanju izgub tudi v lanskem letu.

* * *

Najvažnejša neposredna naloga proizvodne politike je zagotoviti zadostne količine pšenice, da bi nam je ne bilo treba uvažati. Čeprav pridelamo zadnja leta približno za 50 % več pšenice kakor povprečno v prejšnjem desetletju (pa tudi v predvojnem desetletnem povprečju), je imamo še vedno premalo, da bi zadovoljili naraščajoče potrebe. Zadnja leta je stalno uvažamo približno po 100.000 vagonov. Glavni razlogi za primanjkovanje so pravzaprav v naraščanju števila prebivalcev, izpodrivanju koruze v prehrani kmečkega prebivalstva in uporabi pšenice za živinsko krmo (zaradi razmeroma nizkih cen pšenice in kruha). Treba je poudariti, da kmečka potrošnja pšenice presega pridelek tudi tam, kjer so dani pogoji, da bi jo kmetje pridelovali vsaj za svoje potrebe, pa jim spričo sedanjih cen to ne kaže.

Računajo, da potrebujemo skupaj s potrebnimi tržnimi rezervami letno okoli 5.000.000 ton pšenice, ki bi jo lahko pridelali približno na 2.000.000 ha, s povprečnim pridelkom 25 metrskih stotov na hektar. Čeprav je ta naloga zelo zamotana, bi jo lahko izpolnili v razmeroma kratkem času. Če je vreme ugodno, pridelajo številne organizacije 40 do 50 metrskih stotov pšenice na hektar, razmeroma bogat pridelek dosežejo tudi številni kooperanti. Mnoge komune so presegle povprečni pridelek 25 stotov na hektar. Pri tem pa opazamo velike razlike v povprečnih pridelkih po sektorjih in področjih pa tudi med gospodarstvi. Vse to kaže, da je naloga rešljiva, toda samo s polnim sodelovanjem vseh faktorjev, ki lahko prispevajo k povečanju pridelka pšenice ob

dosledni uporabi agrotehnike, boljše tehnologije in ob ustreznih ekonomskih možnostih za to pridelovanje.

Osnova za ureditev problema pšenice je v ornih površinah družbenih gospodarstev, ki so tudi doslej dajala približno 70 % celotnega odkupa pšenice, in v nadaljnjem intenziviranju pridelovanja pšenice v kooperaciji.

* * *

Da bi čimprej spremenili strukturo prehrane in zadovoljili potrebe prebivalstva po kvalitetnejših živinskih proizvodih, moramo pospešiti proizvodnjo vseh vrst mesa, zlasti govedine, po kateri je povpraševanje na tujem trgu čedalje večje. Čeprav smo v živinoreji zadnja leta kljub zmanjšanju števila krav dosegli pomembne rezultate, nam je v njenem razvoju stalno primanjkovalo živinske krme. Za ureditev tega problema je treba posebej poudariti tudi možnost, da naglo povečamo pridelek koruze, za katero imamo zelo ugodne pridelovalne in druge možnosti, pa tudi tehnologijo tega pridelovanja smo že osvojili in dokaj razvili. Toda tudi pri pridelovanju koruze je osnovni problem razširitev zemljišča v družbeni lastnini ter izboljšanje agrotehnike in tehnologije na čim večjih površinah v kooperaciji, poleg tega pa tudi zagotovitev večjih investicijskih naložb v mehanizacijo in uvajanje celotne mehanizacije v to pridelovanje.

S pridelkom koruze (približno 9 milijonov ton), z razvijanjem industrije živinske krme ter z ustaljenim uvozom beljakovinskih hraniv bi ustvarili objektivne pogoje za stabilen razvoj proizvodnje mesa. Razen tega je treba za bolj racionalno potrošnjo koruze povečati tudi proizvodnjo druge živinske krme, zlasti beljakovinske, pri čemer mislimo predvsem na povečanje proizvodnje lucernine moke in sončnične rezanice. Proizvodnja mesa mora biti po tempu usklajena pravzaprav s proizvodnjo živinske krme oziroma koruze. To je potrebno zato, da se ne bi ponovno znašli v položaju, da bi morali zaradi skokovitega naraščanja proizvodnje svinine — s tem pa tudi hitrejšega naraščanja cen koruze — ponovno usklajati pariteto cen mesa in živinske krme na nenehno naraščajoči ravni. S tem bi kršili odnose do drugih cen kmetijskih pridelkov in vplivali na potrošnjo pšenice za živinsko krmo, čeprav jo uvažamo. Drugače povedano, stabilnost proizvodnje mesa — pa tudi pariteta cen — bosta odvisni od stabilnosti razvoja poljedelske proizvodnje, predvsem od pridelovanja koruze in druge živinske

krme. Zato je potrebno usklajati in prilagajati obseg proizvodnje mesa obsegu proizvodnje živinske krme. V tej smeri bo treba odločati tudi pri problemih, ki že nastajajo v proizvodnji in prodaji svinine.

V reševanju problemov in omenjenih nalog kmetijstva gre pomembno mesto mobilizaciji vseh subjektivnih sil, predvsem delovnih kolektivov v kmetijstvu, za aktiviziranje notranjih rezerv v kmetijskih organizacijah. Po podatkih skupnosti inštitutov za ekonomiko kmetijstva o proizvodni ceni in proizvodnih stroških osnovnih kmetijskih pridelkov kakor tudi po drugih statističnih materialih vidimo velike razlike v doseženih rezultatih proizvodnje in poslovanja tako med posameznimi področji kakor tudi med kmetijskimi organizacijami.

Iz omenjenih podatkov sledi tudi osnovni sklep, da imamo pri vseh proizvodih znatne rezerve v pogledu višine pridelka, skupnih stroškov in njihove strukture, v tehnologiji in organizaciji proizvodnje, produktivnosti dela in v finančnih rezultatih.

Čeprav se povprečni rezultati izboljšujejo, tempo aktiviziranja omenjenih rezerv ni dovolj nagel. Pravzaprav lahko rečemo, da so doseženi uspehi skoraj izključno rezultat dela in aktivnosti samih kolektivov v kmetijstvu, zelo malo pa so posledica vključevanja drugih faktorjev, ki bi v tej smeri lahko dali kmetijskim organizacijam večjo in učinkovitejšo pomoč. Zato je neobhodno, da v okviru republik in komun storimo ustrezne ukrepe in pomagamo delovnim kolektivom pri odstranjevanju slabosti in doseganju boljših rezultatov ob enaki uporabi sredstev in delovne sile.

Ni dvoma, da bo prehod na nov gospodarski sistem, na intenzivnejše gospodarjenje v kmetijstvu, pozitivno vplival na mesto, razvoj in racionalizacijo kmetijske proizvodnje, na izkoriščanje rezerv, odstranjevanje vrste notranjih slabosti, na naraščanje produktivnosti dela itd. Spričo specifičnosti kmetijske proizvodnje morajo delovni kolektivi čimprej ugotoviti, kaj jim nudijo odnosno zahtevajo od njih novi pogoji gospodarjenja, in da se pripravijo za prehod na nove pogoje, da ugibanja o prihodnjem gospodarskem položaju in njihovih možnostih ne bi negativno vplivala na pravočasno razvijanje jesenskih del. Naložbe reproduktivskega materiala v proizvodnji po ekonomskih cenah namreč znatno povečujejo riziko, kar bo zahtevalo bolj strokovno in bolj racionalno uporabo teh sredstev, pravočasno

opravljanje posameznih operacij sodobne tehnologije itd., ker sicer ne bo potrebnih rezultatov. Nujni bodo nadaljnji napor, da se zboljša organizacija in poveča produktivnost dela, da omejimo napačne naložbe in orientacijo razvoja na minimum ipd., da ne bi prišlo do nezaželenih posledic pri nadaljnjem pospeševanju in socialistični preobrazbi kmetijstva.

Nove ekonomske cene in predvsem zmanjšanje regresa na umetna gnojila, zaščitna sredstva in drug reprodukcijski material, poleg tega tudi odprava regresa na kmetijske stroje in odprava premij na govedino v kooperaciji z individualnimi proizvajalci, vse to bo zahtevalo od zadrug, da tudi one prouče svoje poslovanje in povečajo poslovnost, da bi imele večji dohodek in sklade na osnovi razvite kooperacije. Novi sistem bo vsekakor povzročil večje težave v poslovanju zadrug kakor pri drugih gospodarskih organizacijah, predvsem zaradi pomanjkanja ustreznih strokovnih kadrov. Zato jim je treba pomagati pri premagovanju negotovih težav v prehodu na nove pogoje, da ne bi prišlo do zastoja in drugih negativnih posledic v razvoju kooperacije.

Čeprav je minilo razmeroma malo časa, odkar smo začeli izvajati gospodarsko reformo, so znani že mnogi primeri prizadevanj delovnih kolektivov, da bi izkoristili bistveno popravljen položaj kmetijstva za nadaljnji razvoj svojih gospodarskih organizacij. Z novimi cenami kmetijskih pridelkov in izenačenimi pogoji gospodarjenja se bodo razpoložljiva sredstva kmetijskih organizacij v povprečju podvojila. Delovni kolektivi sedaj ne razpravljajo več o položaju kmetijstva nasplo, kar jih je dolga leta še preveč angažiralo; po informacijah, ki so na razpolago, razpravljajo in detajlno analizirajo konkretne možnosti za čim boljše izkoriščanje proizvodnih sredstev in mobilizacijo drugih rezerv (povečanje hektarskih donosov, zmanjšanje porabe delovne sile po enoti proizvoda itd.) Za zdaj ni znan primer, da bi katerakoli gospodarska organizacija prenašlo povečala osebne dohodke. To je zlasti pomembno zato, ker se v kmetijstvu v letošnjem letu ne bo povečal dohodek samo zaradi novih odnosov v cenah, ampak tudi zaradi že izvršenih vlaganj v času lanske jesenske in letošnje pomladanske setve po takratnih cenah. V letošnjem letu bo torej izjemoma realiziran poseben dohodek ki ga v prihodnje ne bo. Ker le-ta ne bo posledica posebnih naporov ali večjega dela, je prav, da ga delovni kolektivi vložijo za nadaljnjo modernizacijo in zagotovitev večje proizvodnosti dela ter boljše perspektive v novih pogojih. Sedanja aktiv-

nost v delovnih kolektivih kaže, da so tudi na področju kmetijstva upravičena pričakovanja, da bodo izboljšani in izenačeni pogoji gospodarjenja dali nov impulz za nadaljnji razvoj in intenziviranje družbeno organizirane kmetijske proizvodnje.

V prizadevanju, da bi izkoristili večje možnosti in rezerve za hitrejšo pospeševanje in povečanje kmetijske proizvodnje tako na družbenih gospodarstvih kakor tudi v kooperaciji, gre posebno važno mesto organizacijam Zveze komunistov — tako v gospodarskih organizacijah in ustanovah kakor tudi v organih uprave in drugih faktorjih, ki delajo na področju kmetijstva. Brez njihove vloge in aktivnega boja za uveljavljanje ukrepov proizvodne politike, za odstranjevanje notranjih slabosti v organizacijah in slabosti v vodenju gospodarstva na vseh stopnjah ni mogoče doseči potrebnega razvoja kmetijstva in zadovoljiti naraščajočih potreb.

GABRIJEL SFILIGOJ

Nagrajevanje strokovnjakov

I

Načelo delitve po delu je danes splošno priznano in sprejeto. O praktičnem izvajanju tega načela pa je kljub pomembnim uspehom slišati številne kritike. Nekaj posameznikov napada temeljna izhodišča, skušajoč prikazati delitev po delu kot sistem, ki »razslojuje ljudi«, ki »peha človeka v lov za dinarjem«; druga vrsta kritike — in ta je upravičena — pa se upira nezdravim pojavom in nedoslednosti pri uresničevanju načela delitve po delu. Težave pri iskanju ustreznih meril delitve, neurejeni samoupravní odnosi v nekaterih kolektivih in še nekatera nerešena vprašanja glede delitve med družbo in posameznimi kolektivi namreč nujno povzročajo, poleg drugih faktorjev, da so načela nagrajevanja po delu marsikje popačena. Ni tedaj nič čudnega, da se v praksi uveljavljajo tudi popolnoma napačne težnje in pojavi, kot so: težnje po uravnolovki, privilegirani osebni dohodki, odločanje mimo kolektiva o visokih dohodkih za ozek krog ljudi na vodilnih mestih itd.

Proizvajalci menijo, da se stimulacija prepočasi in premalo konkretno uvaja. Po drugi strani pa prevladujejo še vedno neke vrste izkustvena merila, pri katerih je važna samo količina proizvodnje ali celo časa, premalo pa je stimulacije za manjšo količino neuporabnega blaga, za boljšo izrabo materiala, znižanje stroškov itd. Med proizvajalci opazamo marsikje, zaradi slabih izkušenj v preteklosti, bojazen pred normiranjem dela. Zaradi neznanstveno in subjektivno določenih meril dela je že tu možna deformacija načela delitve po delu. Le malokje imajo razen tega

urejeno ugotavljanje stroškov in dohodka na ravni delovne enote in le malokje so osebni dohodki članov enote res odvisni od dela posameznika in delovne enote kot celote. Ponekod je nagrajevanje tudi še preveč domena izrazito ozkega kroga, kar hromi odgovornost kolektiva, ovira samoupravljanje na tem področju, ponekod pa ga celo preprečuje.

V obdobju, ki je za nami, so se družbenopolitične organizacije in samoupravni organi marsikje odločno spopadli s takimi težnjami in pojavi, zlasti pa razčlenjevali in se borili zoper tiste pojave, ki so bili v bistvu manifestacija birokratskih, monopolističnih in drugih konservativnih teženj, ki so torej pomenili odmik od uresnečevanja dejanske delitve po delu. Navzlic nespornim rezultatom, še posebno pri uvajanju meril dela za delavce v neposredni proizvodnji, pa še vedno v praksi ne izvajamo dovolj načela nagrajevanja po delu, saj je to načelo dejansko uresničeno v industriji naše republike komaj za dve tretjini zaposlenih. Večina više usposobljenih delavcev in organizatorjev proizvodnje je še zmeraj plačana pretežno po času in tako so praktično premalo ekonomsko odgovorni za uspeh podjetja oziroma za učinkovitost svojega dela. Le približno dve tretjini kvalificiranih delavcev in manj kot polovica visoko kvalificiranih delavcev so nagrajevani po delu.

V naših razmerah, kjer vladajo blagovno-denarni odnosi, postaja uvajanje in izpopolnjevanje materialnih in moralnih spodbud v delovni organizaciji poglavitna gibalna sila za boljšo uporabo notranjih rezerv; to bo omogočalo, da bo vsak proizvajalec v praktičnem delu in upravljanju čedalje bolj spoznaval svoje interese in si čedalje bolj prizadeval za večjo družbeno produktivnost dela, pa tudi za smotrne proizvodne in investicijske odločitve. V kongres ZKS nam še posebej nalaga dolžnost, da se spopademo z vsemi pojavi, ki bi lahko diskreditirali samoupravljanje in delitev po delu, prav tako pa tudi s poizkusi, da bi se uveljavljala nesocialistična, neekonomska merila in vrednotenje dela. Zato je treba politično odločneje preprečevati, da bi kdorkoli dobival dohodek, ki ga ne zasluži z delom. To bomo dosegli, če bodo proizvajalci neposredno odločali o delitvi in če bo oblikovanje odnosov delitve, kriterijev in meril za vrednotenje dela javno.

Samoupravni organi, družbenopolitične organizacije in strokovne službe v podjetjih so predvsem poklicani, da zagotovijo dosledno izvajanje načela delitve po delu, ki naj omogoča na temelju produktivnosti dela in rezultatov

učinkovitega gospodarjenja utemeljeno rast dohodka in večanje osebne dohodka. S kritičnim *odnosom*, s prizadevanjem, da se odpravijo anomalije, ki se pojavljajo in tako diskreditirajo to načelo, in z vsestransko pobudo je treba utrjevati samoupravljanje v delitvi in krepiti interes za pospeševanje proizvodnje na temelju trajnih naporov za povečanje produktivnosti dela in ob čim širši udeležbi proizvajalcev v odločanju.

Proizvajalec je potrebo po uresničevanju samoupravljanja spoznal najprej ravno pri delitvi sredstev za osebne dohodke in uporabljanju sredstev za družbeni standard. Samoupravljanje mu pomeni neizogibno obliko za uveljavljanje njegovih pravic tam, kjer je njegov *osebni interes primaren*. Kjer torej osebni dohodek ni odvisen od smotrne gospodarjenja s sredstvi za reprodukcijo, tam delitev osebnega dohodka ni resno zagotovilo za smotrno gospodarjenje z vsemi proizvodnimi sredstvi. Proizvajalec bo v takem primeru obravnaval sredstva za osebno in splošno potrošnjo ločeno od sredstev za reprodukcijo, zanimal ga bo »zaslužek«, reprodukcija pa ne. V takem primeru bodo s sredstvi za reprodukcijo bolje ali slabše gospodarili drugi faktorji, pa čeprav v imenu delavcev in s pooblastilom samoupravnih aktov.

II

V vsakodnevni družbeni akciji smo se zlasti odločno upirali tistim tendencam in pojavom, ki so povzročali, da nismo uresničevali, kot bi bilo treba, dejanske delitve po delu v neposredni proizvodnji. *Premalo pozornosti in odločnosti* pa je bilo znotraj gospodarskih organizacij za *uresničevanje nagrajevanja po delu na delovnih mestih izven neposredne proizvodnje*. Vsekakor je potrebno, da te probleme natančneje osvetlimo in da jim družbenopolitične organizacije in samoupravni organi posvetijo več pozornosti.

Medtem ko so v neposredni proizvodnji prišli že precej daleč, čeprav še zdaleč ne dovolj, v tem, da so osebni dohodki povezani z rezultati dela in od njih odvisni, pa se uveljavljanje meril in oblikovanje te odvisnosti na delovnih mestih v strokovnih službah, pri organizatorjih poslovanja in proizvodnega procesa in pri strokovnjakih ni toliko premaknilo z mrtve točke, kot bi bilo potrebno. Dejstvo je, da so danes strokovni delavci tako v gospodarstvu kot v družbenih službah povečini še vedno nagrajevani pretežno po času in položaju, ki ga imajo v hierarhični lestvici interne razdelitve

dela — torej ne glede na to, kako opravljajo svoje delo in kakšne rezultate pri tem dosegajo.

V ponazoritev navajamo podatke,¹ kolikšen del osebnega dohodka je namenjen za izplačilo za redni delovni čas glavnih direktorjev, tehničnih in komercialnih direktorjev ter direktorjev gospodarsko-računskih sektorjev: v industriji in gradbeništvu se ta delež giblje med 76% do 79%, v kmetijstvu in gozdarstvu pa dosega celo 86%, v povprečju pa presega 80%. Iz tega neposredno izhaja, da se pretežni del osebnega dohodka navedenih vodilnih delavcev formira iz plačevanja po času. Preostali del osebnih dohodkov, ki jih prejemajo te kategorije delavcev, pa sestavljajo predvsem nadomestila za dopust, boleznine, nadure in podobno. Med temi oblikami izplačil torej dejansko ni razlik oziroma so razlike skoraj nepomembne. Kako destimulativen je tak način nagrajevanja, ni treba posebej poudarjati. Pa tudi moralna deformacija je pri človeku, ki je tako nagrajevan, prejemljiva.

Navzlic mnogim posvetovanjem, priporočilom in načelnim dogovorom velika večina strokovnih in vodilnih delavcev še vedno mirno in nekritično formira svoje osebne dohodke v glavnem zgolj po času, po hierarhičnem položaju.

Največji problem je vsekakor pomanjkanje meril za vrednotenje strokovnega dela.

Do pozitivnih rešitev so v podjetjih prišli večinoma le za posamezna delovna mesta in le v zelo redkih, izjemnih primerih tudi za oddelke strokovnih služb.

Večina gospodarskih organizacij nima svojih organizacijskih poslovnikov, katerih namen je predpisati in konkretizirati vrste in obseg dela, konkretne delovne obveznosti, odgovornosti in pristojnosti ter interne komunikacije v poslovanju gospodarske organizacije.

Danes so v veljavi predvsem tri oblike plačevanja osebnih dohodkov za vodilne in strokovne delavce, in njih osnovno bistvo je mezdni značaj: analitska ocena delovnega mesta, ki naj bi izražala vrednotenje predvidenih opravil in strokovnosti; sporazum med delovno organizacijo in posameznikom; različne subjektivne ocene, glede višine osebnih dohodkov, ki se ravnaajo po sorodnih podjetjih, v občini ali v republiki. Stanje je ugodnejše v tistih gospodarskih organizacijah, ki so organizirane po ekonomskih enotah in imajo temu ustrezni sistem delitve osebnih dohodkov. Kljub temu

¹ Gradivo republiškega sindikalnega sveta, januar 1964.

pa v vseh teh primerih še vedno ni rešeno vprašanje diferenciacije osebnih dohodkov po delu, torej konkurenčnosti strokovnega dela.

Analiza, ki je zajela 21 večjih podjetij naše republike, je pokazala, da uporabljajo za nagrajevanje strokovnjakov le osnovo, ki se formira empirično ali na podlagi točkovanja delovnega mesta in ki se ji dodaja nekakšen gibljivi del. Ta gibljivi del se oblikuje na podlagi kolektivnega preseganja bodisi plana, bodisi čistega dohodka, bodisi norm ali kakega drugega pokazatelja. Ta presežek delijo le na podlagi vrednotenja delovnih mest, torej ne glede na uspešnost in prizadevnost posameznika. V nekaterih podjetjih pa so že uvedli za posamezne strokovnjake merila, ki izhajajo iz uspešnosti njihovega dela.² Zaradi tega lahko upravičeno rečemo, da je marsikje uprava podjetij v takih okoliščinah predraga, da ima večje število zaposlenih uslužbencev, kakor bi bilo v resnici potrebno, ter da je strokovno šibka. Takšno stanje destimulira delovno vnemo, ker ne zagotavlja nagrajevanja po dejanskih uspehih dela, s potrebno diferenciacijo in s popolnim osredotočanjem prizadevanj posameznikov na rednem delovnem mestu, marveč spodbuja k temu, da si iščejo zaslužka izven rednega delovnega časa in večkrat tudi delovnega mesta. Znani so primeri, da so posamezniki na odgovornih mestih prejeli ali dvojne osebne dohodke ali hono-

² Gradivo republiškega sindikalnega sveta, pripravljeno za plenum RSS 9. februarja 1965.

Nekaj primerov:

Rudnik Kočevje: Tehnični strokovnjaki prejema osebne dohodke na osnovi produktivnosti kopačev oziroma produktivnosti rudnika, njihova participacija je določena z različnimi odstotki, glede na to, kakšna je stopnja njihove odgovornosti v primerjavi s celotnim merilom neposredne proizvodnje.

Elektro Celje: Osebni dohodek projektantov in konstruktorjev se oblikuje glede na obsežnost naloge, rok izpolnitve, glede na to, kako se projekt ali konstrukcija obnese v praksi in kaj prinese kolektivu realizacija naloge, ki jo projektant ali konstruktor opravi.

Tovarna »Meblo« Nova Gorica: Osebni dohodek strokovnjakov v proizvodnji se oblikuje po delovnem mestu, ki ga zasedajo, po doseženi vrednosti proizvodnje na zaposlenega v delovni enoti, po kakovosti opravljenega dela v oddelku oziroma znižanju števila reklamacij in prihranku direktnih stroškov.

Osebni dohodek delavcev v prodajni organizaciji je odvisen od delovnega mesta, ki ga zasedajo, od razlike med doseženo prodajno ceno in planiranimi direktnimi stroški ter od znižanja reklamacij. V nabavni službi pa prejema delavci osebne prejemke glede na delovno mesto, doseženo vrednost proizvodnje na zaposlenega v kolektivu, glede na pravočasnost dobave surovin in materiala proizvodnim enotam, glede na znižanje nabavne cene surovin in materiala ter glede na nabavo lesa nad določenim kontingentom.

V upravi prejema delavci osebni dohodek glede na delovno mesto, ki ga zasedajo, in glede na doseženo vrednost proizvodnje na zaposlenega v kolektivu.

rarje za delo, ki so ga opravljali tako, da so zanemarjali svoje osnovne delovne obveznosti. Zaskrbljujoče je, da ponekod nekatere družbenopolitične organizacije in samoupravni organi na take pojave niso dovolj pazili in odločno reagirali.

Po drugi strani imamo opraviti z nespodbudnim dejstvom, da je v gospodarskih organizacijah mnogo premalo ekonomsko in tehnično sposobnih strokovnih kadrov in da je strokovno usposabljanje proizvajalcev prepočasno. Normalna je tudi situacija, da imamo v proizvodnji zaposlenih sorazmerno mnogo manj srednje strokovnih kadrov kot pa višje in visoko strokovnih, medtem ko je v razvitejših gospodarstvih ravno narobe.

III

Vsakdanja družbena praksa nam očitno kaže, da imamo opravka predvsem z dvema poglavitnima problemoma, ki se kažeta kot:

— dvojnost v materialnem položaju proizvajalcev, ki otežuje in preprečuje proces odpravljanja nasprotij med umskim in fizičnim delom, oblasti človeka nad človekom; hkrati pa to objektivno pomeni diskriminacijo umskih delavcev, ker s svojim delom, sposobnostjo in prizadevanjem ne morejo bistveno vplivati na svoj osebni materialni položaj;

— najrazličnejše kompromisne rešitve pri nagrajevanju strokovnih delavcev, ki nadomeščajo nagrajevanje po delu z mezdnimi rešitvami, pričenjajo spodkopavati tudi v neposredni materialni proizvodnji to, kar nam je že uspelo zagotoviti. Poleg družbenopolitičnih posledic povzročajo takšne breznačelne rešitve izredno negativne ekonomske posledice. Objektivno ovirajo, da bi se sprostile ustvarjalne sile organizatorjev in voditeljev proizvodnje, in otežujejo razvoj poslovanja in vzpon produktivnosti na raven, ki omogoča intenzivnejše in ekonomsko uspešnejše vključevanje v svetovno delitev dela.

Resnična uvedba nagrajevanja po delu odgovornejših delavcev, strokovnjakov, organizatorjev poslovanja in proizvodnje in drugih, ki delajo izven neposredne proizvodnje, je vsekakor bistvena potreba sedanjega obdobja, ki zasluži vso našo pozornost, ker kaže sedanje stanje na tem področju zmanjšanja negacije načel nagrajevanja po delu. To pa seveda v delovnih organizacijah nujno povzroča nasprotja, številne probleme in konflikte. Posledice so negativne, tako v moral-

no-političnem kot v gospodarskem pogledu. Največji del teh delavcev je praktično še premalo ekonomsko odgovoren za uspeh delovne organizacije oziroma učinkovitost svojega dela, po drugi strani pa nezainteresiran za intenzifikacijo gospodarstva, smotrno razširjeno reprodukcijo in razvoj samoupravljanja.

Takšno stanje je razen tega tudi manifestacija birokratskega in tehnokratskega gledanja na neposredne proizvajalce oziroma na organizatorje proizvodnje in intelektualne poklice. Gre tedaj za *birokratski odnos do delovnih ljudi*, kar pa pomeni, da to ni le ekonomsko, temveč tudi idejno-politično in moralno vprašanje.

Očitno je globoko protislovje med prizadevanji za moderno, mednarodnemu trgu doraslo produkcijo na eni strani, in realnim interesom vodilnih in strokovnih kadrov za tak razvoj na drugi strani. Gre tedaj za nasprotje med slabo organiziranim in ne dovolj učinkovito nagrajenim umskim delom ter splošno družbenoekonomsko in idejno orientacijo k mednarodni delitvi dela in visoki produktivnosti. Ker zdaj delo organizatorjev poslovanja in proizvodnje, specialistov, vodij strokovnih služb in drugih strokovnjakov ne izkoriščamo, kot bi bilo treba, in ker prejemajo osebne dohodke brez objektivnih meril, nastajajo različni problemi in konflikti, med katerimi bi omenili le nekatere najbolj očitne: zaostrovanje in ohranjevanje nasprotij med umskim in fizičnim delom; grupiranje proizvajalcev v »organizatorje« in »izvajalce«, v »fizične« delavce in »upravo«; kadrovska politika je ločena od splošne poslovne politike, kadrovske strukture pa ne razrešujejo po samoupravnih poti; nominalni razponi med najnižjimi in najvišjimi osebnimi dohodki se krčijo, dosegajo največ razmerje 1 : 3,5, kar kaže na nekakšno »družbeno razvrednotenje multipliciranega dela«, ki je verjetno že doseglo svojo kritično mejo, pod katero ne moremo več pričakovati dovolj aktivne udeležbe tega dela v procesu reprodukcije (v ponazoritev naj navedemo, da so v naši republiki pred dvema letoma bili razponi 1 : 4,4, v letu 1959 pa celo 1 : 4,7); protislovja med »organizatorji proizvodnje« in na drugi strani »neposrednimi proizvajalci« dobivajo še širša družbenopolitična obeležja — zaradi šibke materialne stimulacije oziroma zaradi tega, ker kolektivni in osebni interes pri organizatorjih ni usklajen, gledano objektivno, obravnavajo in ponekod krepijo centralistične tendence vodenja po zastarelih organizacijskih načelih, kar zelo ovira nadaljnji razvoj delavskega samoupravljanja; tisti, ki morajo

največ storiti za naš napredek, so še vedno v tipičnih mezd-
nih odnosih in so prikrajšani ne samo materialno, temveč
tudi v svojih samoupravnih pravicah in dolžnostih, tako da
se tam, kjer se zgolj iz zavesti in brez potrebnega material-
nega interesa borijo za večje uspehe kolektivov; mezdno na-
grajevanje organizatorjev proizvodnje omogoča, da posamez-
niki, ki iščejo repitve na oportunistični način, to je v poten-
ciranju obrtne organizacije, izvajajo subjektivni pritisk na
svoje sodelavce, da se utapljuje v prakticizmu; protislovja
med marsičem od tega, kar smo ugotovili glede nagrajevanja
strokovnjakov in organizatorjev proizvodnje, ter na drugi
strani skromnimi prizadevanji njih samih in tudi drugih
faktorjev, da bi odpravili vse te anomalije — pri tem pa ne
gre samo za to, da bi ne bili pripravljeni v tem sodelovati,
temveč tudi ne vedo, kako bi odločneje začeli praktično raz-
reševati to protislovno situacijo; zaradi številnih razlogov,
med drugim pa tudi zaradi tega, ker je osebni dohodek pre-
malo odvisen od dejanskih rezultatov, se kadrovsko vpraša-
nje počasi razrešuje, čeprav vemo, da je znanje na raznih
področjih in delovnih mestih pomanjkljivo; ponekod vodilni
kadri, ki jih je moderna proizvodnja prerasla, zadržujejo
svoje osebne dohodke na nižji ravni in ustvarjajo videz
»dobrih gospodarjev«, hkrati pa se s tem zavarujejo pred
vsakršno osebno konkurenco in možnostjo, da bi »izgubili
položaj«; kadrovska politika še ni povsod zadeva kolektiva,
ampak se zapira v ozke kroge, bodisi samoupravne ali v
»kolegije«.

Vodilni in strokovni delavci sami ne spodbujajo dovolj
k temu, da bi bilo uvedeno nagrajevanje po delu in po indi-
vidualnih sposobnostih, kar je za manj sposobne in povpreč-
ne tudi razumljivo. Sposobnejši in podjetnejši se tudi raje
usmerijo k honorarnim zaslužkom, ker vedo, da je še marsikje
precej primitivnega odpora zoper visoke osebne dohodke v
rednem delovnem razmerju, čeprav so v skladu z dobrim
delom. Prav tako je tem ljudem jasno, da bodo prej ali slej
linearno prejeli višje dohodke, brž ko se bodo povečali do-
hodki zaposlenih z nižjimi osebnimi dohodki. Tedaj bodo,
kot pravijo, »popravili razpon« in dobili ne glede na to, ali
so dobro ali slabo delali, več. Zato ni čudno, če je veliko opravi-
čil: »ni meril za nagrajevanje strokovnjakov«, »umskega
dela se ne da meriti«, »naj zunanji faktorji izoblikujejo na-
čela in merila za nagrajevanje strokovnjakov, mi pa jih
bomo nato že uveljavljali«, itd.

IV.

V upravičeni kritiki, da so rezultati dela organizatorjev proizvodnje in njihovi osebni dohodki premalo povezani med seboj pa včasih zahajajo v skrajnost, podcenjujejo splošni pomen strokovnega dela in strokovnjake poenostavljeno enačijo s tehnokrati. To je nedvomno primitivizem, ki ga pogojujejo nezadostna ekonomska in politična razgledanost, neizdelanost sistema nagrajevanja po delu, ki strokovno višjega dela ne stimulira tudi z večjim materialnim priznanjem, itd. Tehnokratizem ni a priori atribut strokovnjakov in ravno tako strokovnjak sam po sebi še ni tehokrat, kot poskušajo včasih ponekod poenostavljati in s tem nehote spodbujajo nasprotje tehnokratizma — primitivizem, ki se kaže v odporu do strokovnjakov in strokovnega dela sploh.

Čeprav je jasno, da v socialistični družbi ne more biti delovni učinek edino merilo osebnih dohodkov (ker bi to imelo določene asocialne posledice — na primer za starejše ljudi, prevelike razlike v standardu in podobne posledice), pa sedanje stanje ne spodbuja delovnega prizadevanja pri najodgovornejših delavcih ter je tistim, od katerih največ pričakujemo, razmeroma malo do tega, da bi družbi tudi kar največ dali.

Da se včasih premalo zavedamo, kako pomembno je stimulatивно nagrajevanje strokovnih delavcev, nam lahko pokaže tudi ugotovitev, da v naši republiki, kolikor nam je znano, doslej še nihče ni sistematično spremljal nagrajevanja vodilnih delavcev v podjetjih, čeprav se vsi strinjamo, da je to pomembno vprašanje.

Ponekod zagovarjajo mnenje, da je zmanjševanje razponov v osebnih dohodkih družbeno upravičeno. To pa v resnici pomeni odstopanje od načela »vsakemu po njegovem delu«, zlasti v razmerah, ko sta usposobljenost in produktivnost delavcev tako zelo različni.

Nekateri tudi menijo, da morajo osebni dohodki zrcaliti pri vseh delavcih na enak način življenjske stroške, kar praktično pomeni, da je treba razpone med osebnimi dohodki čimbolj krčiti.

Napeti odnosi v delitvi, nihanje cen, poslabšanje realnega standarda nekaterih kategorij prebivalstva z nižjimi osebnimi dohodki, itd. so večkrat oživiljali in spodbujali škodljive težnje po uravnilovki. Zato je politika izboljševanja realne življenjske ravni tudi eden izmed činiteljev, ki omogoča oblikovati bolj realna in ustaljena merila za delitev po delu.

Zavestne subjektivne sile morajo biti seveda v vsakršni situaciji sposobne trezno presoјati in ne smejo nasedati raznim elementarnim anarhičnim težnjam, ki jih naplavlja na površje zaostalost, »uravnilovka«, demagoške in druge zlagane socialistične predstave o »enakosti«.

Pred več leti so se v delovnih organizacijah razvili premijski sistemi, ki so sicer vsebovali vrsto pomanjkljivosti, prinesli so pa tudi veliko izkušenj, ki smo jih v zadnjem času preveč zanemarjali, saj smo hkrati, ko smo dopuščali anomalije, opuščali tudi tiste izkušnje, ki so dejansko stimulatívni elementi za strokovno in organizacijsko delo; pozabljali smo, da premijske osnove v bistvu niso nič drugega kot neke vrste ekonomske, tehnične, stroškovne, organizacijske, poslovne in podobne norme, pa najsi gre za finančne ali naturalne.

Brez dvoma bi konkretizacija teh osnov in njihovo uzakonjenje v interni zakonodaji kolektivov v marsičem lahko pripomogla k temu, da bi odpravili mezđno nagrajevanje strokovnih in vodilnih kadrov.

Jasna delitev dela in organizacija dela sta nedvomno poglavitno v organizaciji poslovanja. Potemtakem lahko spoznamo elemente povezovanja osebnih dohodkov s konkretnim delom le s podrobno analizo in določitvijo vseh glavnih karakteristik in zahtev dela tako v celoti za posamične organizacijske enote podjetja — posamezne strokovne službe štujemo za posamezno organizacijsko enoto — kakor za vsako posamezno delovno mesto.

V

Čeprav so *subjektivni vzroki nedvomno* ena izmed *bistvenih stvari*, ki ovirajo uveljavljanje delitve po delu, tako da le počasi napreduje, je *tudi res*, da *zunanjí vzroki niso* tako *nepomembni in nebistveni*, kot bi lahko na prvi pogled sklepali. Navedimo nekatere:

— Tržne zakonitosti niso delovale povsod enako in so premalo silile delovne organizacije k iskanju vseh oblik notranjih rezerv. Nekateri proizvajalci so morali upoštevati določene cene, drugi ne. Družbene dajatve do nedavna še niso bile zadosti objektivizirane.

— Nekaterе delovne organizacije so objektivno v takšnem položaju, da lahko izkoriščajo konjunkturo.

— Po drugi strani pa so dejavnosti, v katerih so bili omejeni v tako ozke okvire, da prav zaradi majhnih sredstev

in možnosti nimajo prave spodbude za iskanje boljših meril delitve.

— Skokovito zviševanje cen je povzročalo, da je razkorak med nominalnimi dohodki in realnimi bil čedalje večji.

— Napeti odnosi v primarni delitvi, nihanje cen, slabšanje realnega standarda nekaterih kategorij prebivalstva z nižjimi osebnimi dohodki — vse to je povzročalo, da so se marsikdaj začele spet pojavljati in krepiti škodljive težnje po uravnilovki.

VI

Menimo, da je V. kongres ZKS in III. plenum republiškega sveta sindikatov zastavil kolektivom in njihovim organom upravljanja odgovorno nalogo, da si predvsem priborijo več dejanskega samoupravljanja na področju stimulacije delovnih ljudi. Tu je treba razbiti ozke kroge, ki danes odločajo o teh vprašanjih in ki preprečujejo kolektivom, da bi se seznanili s to sfero samoupravljanja. Prav tako se moramo z vsemi sredstvi upirati po eni strani birokratskim, po drugi strani pa tudi primitivistično-uravnilovskim tendencam, tehnokratskim odnosom in podobnim pojmovanjem ter temu, da bi delovnega človeka obravnavali kot stvar, kar povzroča vrsto deformacij in končno tudi ves odpor delavcev proti učinkovitejšemu nagrajevanju strokovnega in vodilnega kadra; ravno to skušajo danes posploševati kot osnovni vzrok, zakaj na tem področju ne pridemo nikamor naprej. Onemogočiti moramo ribarjenje v kalnem, zaradi česar si nekateri prisvajajo več, kot bi jim kolektiv priznal na podlagi dejanskega dela. Seveda pa ne smemo pozabiti na to, da je ustrezno nagrajevanje multipliciranega dela dokaj odgovoren, težaven in zapleten problem, ki ga čez noč nedvomno ne bomo mogli rešiti; in to nam toliko bolj narekuje, naj bomo prav na tem področju vztrajnejši v zahtevi, da morajo odgovorni činitelji v gospodarstvu v tej smeri več napraviti.

Razumljivo je, da vse to ne pomeni, da bo delež v dohodku za vse večji, ampak bo za manj uspešne tudi manjši, večji pa le za tiste, katerih rezultati so v resnici večji, ker prispevajo k intenzifikaciji gospodarstva, k večji družbeni produktivnosti dela in večji materialni osnovi, s tem pa tudi omogočajo višjo življenjsko raven vseh delavcev. Zato je treba na temelju produktivnosti dela, učinkovitega gospodarjenja in dejanskih rezultatov dela bolj dosledno izvajati

načelo delitve po delu. Pri tem pa je potreben izostren posluh in kritičen odnos do pojavov in poskusov, da bi ohranili ne-socialistična, neekonomska in s tem nehumana merila in vrednotenje dela.

Težiti je treba za tem, da bomo za vsa delovna mesta, tudi za tista, kjer je delo težje merljivo, kjer je delo težje vrednotiti izdelali delitvene osnove socialističnega nagrajevanja, da bomo čimprej odpravili nagrajevanje po času in uveljavljali nagrajevanje po rezultatih dela.

Kolikor nujnejši postaja jasen koncept modernizacije in izkoriščanja proizvodnih zmogljivosti v naši republiki, ki je pogoj za intenzivnejši razvoj proizvodnje, kolikor bolj potrebni so kadri, ki naj tak koncept zasnujejo in v proizvodnji tudi praktično uresničijo, toliko bolj je na drugi strani potrebna čedalje večja stimulacija teh kadrov v tej smeri. Le s tako stimulacijo bodo tisti, ki so za razvoj gospodarstva predvsem odgovorni v delovnih organizacijah, zagotovili jasno orientacijo gospodarstva k tistim perspektivnim gospodarskim dejavnostim, ki imajo komparativne prednosti in možnosti, da se vključijo v mednarodno delitev dela. To pa je danes zahteva časa.

Kolikor bolj bomo povezovali interes proizvajalca z rezultati njegovega dela in uspehi celotnega delovnega kolektiva, toliko bolj se bo v gospodarstvu uveljavljala modernizacija in različne oblike poslovno- tehničnega povezovanja, ki so dragocen vir notranjih rezerv. Če bomo izkoriščali te in druge možnosti, bomo lahko zelo pospešili večanje osebne potrošnje in življenjskega standarda ob sorazmerno manjših naložbah v osnovna sredstva. To je v novih pogojih gospodarjenja tudi edina realna perspektiva.

Dileme v mednarodni skupnosti

Uredništvo revije je povabilo k razpravi o sodobnih dilemah v mednarodni skupnosti več publicistov, političnih in drugih javnih delavcev. Prosili smo jih, da odgovorijo — med drugim — zlasti na naslednja vprašanja:

1. Številni dogodki v novejšem času kažejo, da se je mednarodni položaj občutno zaostril. Ali menite, da gre zgolj za ponovno oživiljanje ozračja in prakse hladne vojne ali pa imajo morda prav tisti opazovalci, ki to stanje razlagajo s kvalitativno novimi elementi? Kje so po vaši sodbi temeljni vzroki za sedanje zaostritve, kakšne so resnične dileme in realne možnosti za krepitev pozitivnih procesov v mednarodni skupnosti?

2. Zaostritev protislovij v mednarodnih odnosih je dobila svoj značilen izraz tudi v krizi OZN. Kako ocenjujete vlogo, ki jo je odigrala OZN v minulih dvajsetih letih v spreminjanju odnosov v mednarodni skupnosti (afirmacija novih načel na področju političnih, ekonomskih in drugih odnosov, glavne slabosti, ovire itd.), in kakšne so možnosti, da bi premostili sedanjo krizo? Kaj je v strukturi in delovanju te organizacije potrebno spremeniti, da bi lahko svoje naloge bolje opravljala?

3. Kakšno vlogo pripisujete politiki »neangažiranja« v sedanjih razmerah? Katera so najpomembnejša spoznanja iz preteklosti, ki bi jih morali upoštevati pri določanju temeljnih strateških in taktičnih ciljev te politike v prihodnosti?

V tej številki objavljamo prispevka, ki sta ju napisala Vinko Trček in Ernest Petrič; s tem razpravo o dilemah v mednarodni skupnosti v obliki aktualnega intervjuja zaključujemo; vse morebitne naknadne prispevke bomo objavili v redni rubriki Mednarodni odnosi.

VINKO TRČEK

Cilji ofenzive

Nova, brezobzirna, a hkrati subtilno zdiferencirana neo-imperialistična ofenziva je pripeljala svet znova na rob vojne, hudo zaostрила mednarodne odnose in uveljavila kvalitetno nove oblike agresije in demonstracije politike sile (npr. dolgotrajno sistematično bombardiranje suverene socialistične dežele, ki ni v vojni z agresorjem). Sedanje zaostritve iz več razlogov ne moremo istovetiti z izbruhi kriz, ki so občasno zavirale splošno težnjo po postopnem izboljšanju mednarodnega položaja v obdobju po koncu korejske vojne.

V razmišljanjih o naravi sedanjih napetosti in vzrokih za tak razvoj dogodkov je vsekakor najbolj naravno vprašanje, kateri so tisti novi momenti, ki so oslabili delovanje vseh tistih objektivnih faktorjev, ki so v preteklosti prisilili državnike agresivnih sil, da so morali postopoma opuščati politiko in sredstva hladne vojne, in tako omogočili afirmacijo novih demokratičnih elementov v odnosih med velikimi in malimi državami? Nekateri grede še dalje in se vprašujejo, ali ni morda strategija miroljubne koeksistence zanemarila nekatere relevantne faktorje v analizi sodobnih silnic v mednarodni skupnosti in se je zato tudi nemara njen pomen v novih razmerah zmanjšal?

Mednarodni položaj in družbena gibanja v sodobnem svetu so nedvomno zelo zapletena; tudi tu je vprašanja lažje postavljati, kot pa odgovarjati nanja. Vendar mislim, da je koristen vsak poizkus, da bi — izhajajoč iz dosedanjih dognanj jugoslovanske socialistične misli — obravnavali številna vprašanja, ki nam jih iz dneva v dan prinaša dinamika mednarodnega dogajanja. Zato si želim pridružiti ostalim tovarišem, ki so sodelovali v vaši anketi, z željo, da bi zapisal nekaj osebnih razmišljanj o prvem vprašanju.

Poizkusimo najprej v grobih potezih orisati neposredne vzroke, ki so pripeljali doktrino hladne vojne v slepo ulico. Ta politika je, kot je znano, v bistvu temeljila na naslednjih premisah: svet je razdeljen na dva tabora; na čelu teh dveh taborov sta dve vojaško in gospodarsko najmočnejši deželi sveta, ki sta izšli iz druge svetovne vojne kot zmagovalki; interesi obeh skupin dežel naj bi bili med se-

boj nezdružljivi, spor med njima se lahko perspektivno reši le v vojaškem spopadu; do »vroče vojne« ni prišlo zaradi tega, ker po sodbi obeh taborov še niso dozoreli vsi pogoji, politični, ekonomski in vojaški, ki bi zagotovili eni ali drugi strani optimalne pozicije za »končni obračun«.

Seveda je bila taka shema in razlaga mednarodnih odnosov umetna in enostransko tendenciozna. To je bila doktrina, ki je v določenem času (zlasti po letu 1947) ustrezala predvsem hegemonističnim pretenzijam velesil, nikoli pa stvarnosti in resničnim interesom človeštva. Še več. Vedno številnejši so bili dokazi, da hladna vojna postaja tudi kot sredstvo realizacije ožjih interesov velesil vse manj pri-
merna.

Zaradi tega je politika hladne vojne in nedemokratični odnosi, ki so jih v njenem imenu vsiljevale svojemu bloku velesile, doživljala vse večji odpor že zdavnaj prej, preden jo je ravnovesje med nuklearno oborožitvijo¹ obeh velesil privedlo do popolnega absurda.

Perspektiva »končnega obračuna« pa je postajala nesmiselna ne samo z vojaškega vidika, temveč tudi zaradi številnih političnih in ekonomskih razlogov. V času nezadržnega razpadanja kolonialnih imperijev (okoli 2 milijardi ljudi je dobilo politično neodvisnost) so nastajale in se uveljavljale številne nove samostojne države, ki so spremenile politično strukturo sveta in razmerje sil. V 14 socialističnih deželah (54,6 % svetovnega prebivalstva in okoli 38 % svetovne industrijske proizvodnje) je prišlo do očitne politične in ekonomske stabilizacije (od leta 1937 do 1964 se je proizvodnja povečala za 9-krat), tako da je bila perspektiva križarskega pohoda proti komunizmu vse manj realna in privlačna. Sile miru in napredka so se v svetovnem merilu stalno krepile. Zaton stalinizma in uveljavitev nove, progresivnejše usmeritve v notranji in zunanji politiki Sovjetske zveze (XX. in XXII. kongres KP SZ) ter pozitivne posledice destalinizacije v komunističnem gibanju so odločilno prispevali k novi usmeritvi naprednih sil. Vse jasnejše je postajalo spoznanje, ki ga je vneto branila jugoslovanska socialistična misel, da politika hladne vojne objektivno koristi reakcionarnim in konservativnim družbenim silam v vseh in ne le v določenih deželah.

Krepitev socialističnih, naprednih ter antiimperialističnih sil in prevladovanje pravilne politike, ki se je nazorno

¹ Monopol ZDA je bil odpravljen, ko sta v Sovjetski zvezi eksplodirali leta 1949 prva atomska, leta 1953 pa še termonuklearna bomba.

izražala v geslu, da lahko »socializem zmaga brez vojne«, je močno vplivala na napredni del javnega mnenja v ZDA in Zahoda ter tudi na tej strani pospeševala dozorevanje novih spoznanj o svetovni realnosti, ki nastopa ne glede na pretenzije in ožje interese imperialističnih in hegemonističnih sil. V takih okoliščinah je nato prišlo do znane kubanske krize jeseni leta 1962, ki je s prav dramatično silo prispevala k streznitvi državnikov in k priznanju dejstva, da politika, ki grozi, da bo pripeljala svet v termonuklearno vojno in fizično uničevanje človeške civilizacije, nikakor ne more biti resnična alternativa sodobnemu človeštvu.

Izredno pomembno je, da v preteklih dogajanjih ne spregledamo prav te vzročne povezanosti. Dejstvo je, da je poleg termonuklearnega absurda bila pravzaprav sočasna afirmacija naprednejših sil v deželah, ki imajo največji neposredni vpliv na mednarodne odnose, tisti činitelj, ki je omogočal demokratizacijo mednarodnih odnosov in stimulatивно deloval nanjo. Zato moramo brez dvoma tudi v sedanjosti in prihodnosti iskati vzroke za plime in oseke v mednarodni skupnosti prav v dinamiki družbenih gibanj, v procesih spopadanja med naprednimi in konservativnimi silami v posameznih deželah, v spreminjanju razmerja sil v posameznih deželah ter, končno, v svetovni rezultanti teh procesov.

Po kubanski krizi — ko so se državniki prepričali, da nobena od obeh velesil ne računa več na termonuklearno vojno kot na cilj, za katerega bi se zavestno odločila — so prvi uspehi na poti izboljševanja odnosov Vzhod-Zahod (npr. sporazum o delni prepovedi atomskih poizkusov) hkrati z delovanjem drugih faktorjev močno pospešili politične in družbene procese, ki jih je hladna vojna zavirala. V letih 1963 in 1964 se je proces razpadanja blokovskih struktur naglo nadaljeval. Naraščalo je število novih dežel, ki so težile k izoblikovanju lastne koncepcije svetovne politike in k vse večji svobodi akcije v mednarodnih odnosih (npr. Francija, Romunija). Gibanje neuvrščenih dežel se je močno razširilo (milijarda ljudi živi v deželah, ki so sprejele politiko neangažiranja), in tudi velike sile so z večjim smislom za stvarnost začele ceniti in upoštevati akcije in prisotnost teh dežel na mednarodni sceni.

Vzporedno sta tekla dva procesa, po eni strani razpadanje starih vojnih in političnih grupacij, po drugi pa nastajanje novih »front«, novih vezi in novega razvrščanja. Po glavitna ločnica, ob kateri so se razvrščale družbene in

politične sile, je bilo vprašanje vojne in miru. Mimo tega pa so nastajala številna »začasna« in »parcialna« zavezništva tudi na drugih temeljih. Namesto teženj po umetni disciplini in na vseh področjih v glavnem usklajenih akcijah nekdanjih blokov so sedaj vse močnejše prisotne težnje, da bi se države odločale v mednarodnih vprašanjih tako, kot jim ustreza glede na njihove konkretne materialne, nacionalne interese.

Zunanjo politiko posameznih držav so tako določale naslednje komponente: bolj ali manj trdne tradicionalne politične in vojaške vezi, ideološka pripadnost, posebni, ožji nacionalni, ekonomski, politični in drugi interesi, skupnost interesov določenih držav na temelju podobne stopnje ekonomskega razvoja, rase, geografske bližine itd., posebni interesi vodilnega družbenega razreda, in končno stopnja osveščenosti o nujnosti prilagoditve njihove politike stvarnosti sodobnega sveta in o dejanskih in trajnih skupnih interesih svetovne skupnosti.

Zaradi teh številnih in različnih komponent, zaradi spleta objektivnih in subjektivnih činiteljev je razvoj mednarodnih odnosov poln kontradiktornosti in nestabilnosti. V mednarodnem življenju občutimo neskladnost in protislovja spreminjajoče se politične, ekonomske in družbene strukture sveta, ki se v krčevitih procesih prebija k socializmu — k svetovni integraciji, medsebojni odvisnosti in povezanosti, hkrati pa k polni uveljavitvi nacij in njihove politične, gospodarske in kulturne enakopravnosti.

Slabitev napetosti med vzhodom in zahodom je omogočila, da so se bolj izrazito in neposredno pojavljali na mednarodnem prizorišču temeljni problemi družbenega razvoja in socializma. Vprašanje gospodarskega razvoja nerazvitih, odprava kolonializma, svobode pri iskanju lastne poti v socializem, demokratizacije mednarodnih odnosov, vojne in miru itd. Iskanje pravih odgovorov na temeljna vprašanja sodobnosti in protislovij, ki nastajajo v svetovnem gibanju človeške družbe po poteh globokih družbenih sprememb, je poleg drugega pripeljalo do znanega sovjetsko-kitajskega spora in do njegove zaostritve. Poleg dveh kolosov, ki sta po svoji moči daleč presegala vse ostale dežele in ki sta se med seboj razlikovala tudi po različnih družbenih in ideoloških kvalitetah, je zrasla nova, tretja svetovna velesila, ki je začela boj »za svoj prostor na soncu«. Njena politika je bila in je v mnogočem določena s specifičnostjo virov in strukture njene moči (650 milijonov prebivalstva,

poseben ideološki in rasni koncept, majhen ekonomski potencial, perspektiva atomske sile itd.).

Prisotnost nove, tretje velesile z agresivno politiko (ki ni omejena le na regionalne cilje, temveč ima svetovni program) in s svojo lastno, zaključeno ideologijo, je pomenila in še pomeni izredno pomemben element v strukturi sodobne mednarodne skupnosti.

Za razumevanje narave in možnosti uresničevanja ciljev kitajske politike v deželah v razvoju je zelo pomembno, da upoštevamo globoko notranje protislovje njene usmeritve. Skrajno levičarska gesla o poteh za ureditev svetovnih problemov lahko zvenijo domače stotinam milijonov ljudi s podobno usodo v preteklosti, ki zdaj ne vidijo možnosti za bližnjo rešitev svojih gospodarskih, socialnih in kulturnih problemov, ki so razočarani nad neobčutljivostjo bogatih industrijskih držav za njihove težave in ki neposredno, na svojih ramah občutijo pritisk in igro neokapitalističnih sil. Domnevamo tudi lahko, da bo kitajska politika prišla v »sozvočje« z interesi birokratskih sil, ki bodo v posameznih deželah in v posameznih fazah družbenih preobrazb bolj ali manj odločilno vplivali na notranjo in zunanjo usmeritev teh dežel.

Toda dogodki v zadnjih letih nam dokazujejo, da kjerkoli je morala kitajska politika prestati preizkušnjo in pokazati svojo pravo naravo hegemonizma, je že do sedaj doživljala znatne težave (npr. Zahodna Afrika). Tudi v tem primeru se je pokazalo, da je težnja naradov in ljudstev po nacionalni neodvisnosti in enakopravnosti temeljna konstanta sodobnih gibalnih sil v mednarodni skupnosti. Obnova stalinističnega sistema podrejenosti in odvisnosti zgodovinsko ni več možna.

Nenačelno in prestižno potegovanje LR Kitajske za naslov edinega resničnega borca proti imperializmu in za neodvisnost dežel Afrike, Azije in Latinske Amerike, njena gesla o nasilni svetovni revoluciji kot neposredni in glavni nalogi naprednih sil, o proglašenju vojne kot edine in neizbežne poti človeštva k socializmu in podobno, je v bistvu oslabilo odporno silo naprednih sil proti sedanjemu pritisku neokolonializma.

Kohezija in sposobnost skupne mednarodne akcije nezvezanih dežel je začasno oslabela zaradi več razlogov. Nepomembno tudi ni razočaranje, ki smo ga zasledili v številnih deželah zaradi izgubljenih upov na pripravljenost industrijskih dežel, da bi po Ženevski konferenci kaj več storile za lažje reševanje gospodarskih in drugih težav ne-

razvitega sveta. Istočasno pa so prišle neketare dežele v tisto fazo družbenega razvoja, ko je narasel pritisk notranjih protislovij (Indonezija, Indija, Alžirija itd.). Ti in še drugi činitelji so tako ali drugače negativno vplivali na zorenje enotnosti neuvrščenih držav.

Kljub tem pojavom in protislovnim težnjam v družbenih procesih ter njihovim posledicam za razvijanje mednarodnih odnosov se skupna bilanca obdobja popuščanja hladne vojne vendarle močno nagiba v korist sil miru in napredka. Celotna ocena tega časa nam dokazuje točnost hipotez, ki jih je zlasti vneto branila jugoslovanska politika, da politika aktivne miroljubne koeksistence v sedanjih razmerah v največji meri zagotavlja *najugodnejše mednarodne pogoje za hiter in svoboden potek naprednih družbenih preobrazb*. Ta politika slabi pozicije imperialističnih in hegemonističnih sil in jih ovira, da bi s svojim vmešavanjem v notranji razvoj posameznih dežel v imenu različnih ideoloških motivov (kapitalistično imperialistične ali birokratsko hegemonistične sile) zaviralno delovale na družbeni razvoj.

Poleg tega pa tudi miroljubna koeksistenca omogoča najugodnejše pogoje za mobilizacijo *nacionalnih* in *svetovnih* gospodarskih virov² za reševanje pglavitnega problema in vira nacionalnih in mednacionalnih nasprotij — ekonomske neenakosti.

Poglavitni vzrok za povečani pritisk imperialističnih sil moramo iskati v *neuspehih njihove svetovne politike in v ogrožanju njihovih privilegijev*. To je tudi najvažnejši razlog, zaradi katerega angleška *laburistična* vlada bolj ali manj brez omejitve podpira ameriško vojaško vmešavanje v Vietnamu. Harold Wilson je prišel v bistvu do podobnih zaključkov o »naravi svetovnega boja« kot načrtovalci sedanjih akcij ameriške politike. Tudi on je »spoznal« (19. julij 1965), da je postala v zadnjih letih, ko je bilo doseženo termonuklearno ravnovesje, glavna nevarnost »penetracija« sovražnika »skozi zadnja vrata in kuhinjsko okno«. Njegova »terapija« se sicer razlikuje od ameriške, toda občutek ogroženosti interesov velesil od razvoja v svetu v razmerah popuščanja mednarodne napetosti izhaja pravzaprav iz sodobne ocene mednarodnih procesov. Laburistični vodi-

² Analize nekaterih strokovnjakov so pokazale, da bi že s prihranki za eno petino, ki bi jih dobili z zmanjšanjem vojaških izdatkov, lahko omogočili deželand Azije, Afrike in Latinske Amerike, da bi v 20–25 letih premagale svojo gospodarsko zaostalost.

telj je namreč zavrnil vojaška sredstva kot orožje, ki naj bi ga »v glavnem ali prvenstveno« uporabljali v spopadih, ki bodo prevladovali v prihodnjem desetletju. On ne zaupa tako močno v vojaške akcije kot samozavestni ameriški strategji, ki so prepričani, da potrebujejo le čas, v katerem bodo lahko izboljšali taktiko, opremo in izurjenost čet, toda tudi on se zavzema za odločnejšo in bolj učinkovito politiko, ki naj bi se zoperstavila »politični in ekonomski infiltraciji«.

Wilsonov način ocenjevanja svetovnih dogodkov in njegovo sklepanje o novi naravi spopadov nam na svojevrsten način potrjujejo hipotezo o medsebojni povezanosti ameriških vojaških akcij, angleške politike v jugozahodni Aziji in drugih znanih dogodkih iz zadnjega časa. Ocenimo jih namreč lahko kot sestavne elemente nove in skrbno stopnjevane ofenzive pritiska neoimperializma.

Uspehi sil miru in družbenega napredka so »vzpodbudili«, a slabosti, ki spremljajo njihovo uveljavljanje, pa olajšale sedanjo ofenzivo imperializma.

Brezobzirnost in silovitost akcij ameriške administracije so nekateri razlagali celo z domnevami, da Pentagon morda želi izsiliti »končen obračun« in svetovno konfrontacijo. Toda analiza vzrokov za sedanje zaostritve nas pripelje do drugačnega zaključka. V mislih nimam le krizo OZN in neposredne vidike sovjetsko-kitajskega spora, temveč celoto družbenih in političnih procesov ter sprememb v nihanju političnega in vojaškega razmerja sil. Razen procesov, o katerih smo že govorili, je potrebno upoštevati še notranje dogajanje v ZDA.

Volilni rezultati z leta 1964, sedanja politika ameriške vlade in reakcije javnosti nam dopuščajo hipotezo, da je vodilni sloj ameriške družbe v glavnem odklonil tako politiko zavestne usmeritve na totalno konfrontacijo s komunizmom (B. Goldwater) kot tudi politiko pogumnega preseganja in razbijanja »mitov« (J. W. Fulbright) ter iskanje novega, sedanji svetovni stvarnosti ustrežajočega mesta ZDA v mednarodni skupnosti (J. F. Kennedy). Ameriška uradna politika se je ob podpori in pritisku »vojaško industrijskega kompleksa« odločila za politiko »preračunanega tveganja«, parcialne koeksistence«, »krajevne pobude« (beri agresije), »ustvarjalne intervencije« in podobno.

Ta politika temelji na domnevi strategov Pentagona in Bele hiše, da druga nuklearna velesila, Sovjetska zveza, iz vojaških (grožnja medsebojnega uničenja) in političnih razlogov (celota njenih svetovnih interesov) ne bo tvegala ne-

posrednejšega in večjega angažiranja. Na take prilike in tako strategijo ter taktiko se je Pentagon vojaško pripravljajl že vrsto let. Atomski »dežnik« (»premoč v nuklearni oborožitvi v razmerju tri ali štiri proti ena ...«) naj bi jim zagotavljal tak položaj, »da bi se vsakomur že sama misel na to da napade Združene države, zdela nespametna.« V treh ali štirih letih so kar za osemkrat povečali število posebno opremljenih in izurjenih čet za borbo proti vstajnikom.

Posebej naj omenimo tudi delež in vlogo ameriških poslovnih krogov. Njihovi ekonomski in razredni interesi, notranja nasprotja med družbami, gospodarskimi območji itd. vplivajo na to, da njihova reakcija ni enotna, homogena. Toda jasno je dvoje. Prvič, da so ti krogi močan aktivni činitelj, ki deluje na zaostrovanje mednarodne politike ameriške administracije (za 3—5 ali 10—12 milijard povečani vojaški izdatki naj bi zagotovili tudi v letu 1966 visoko stopnjo gospodarske dejavnosti).³ Drugič, da tudi poslovni krogi — podobno kot iz drugih razlogov Pentagon — niso zainteresirani za neomejeno stopnjevanje vojaškega angažiranja ZDA v svetu, ker bi to zahtevalo vse večje vmešavanje države v gospodarstvo (značilna so njihova propagandna gesla, da je v Ameriki vse večja nevarnost »novega despotizma«).

Čeprav sprejememo hipotezo, da je subjektivna namera načrtovalcev sedanjega imperialističnega pritiska voditi akcije le z »omejenimi cilji«, je jasno, da objektivne posledice in nevarnost za svetovni mir zaradi tega niso prav nič manjše, če že niso celo večje, kot so bile v znanih krizah med klasično hladno vojno. Prav tako ne moremo dvomiti, da je cena (materialna, politična in moralna) za tvegane operacije nasilja nad neodvisnostjo narodov tudi v sedanjih razmerah v globokem nesorazmerju z navideznimi, delnimi in začasnimi uspehi, ki jih nosilci takega početja lahko dosežejo.

Na temelju analize vzrokov in ciljev imperialistične ofenzive lahko sklepamo, da se družbena in razredna narava ter zgodovinska vloga aktivne miroljubne koeksistence v bistvu nista spremenili. Še zmerom je ostala edina

³ Po predvidevanjih vodilnih ameriških ekonomistov naj bi vojna v Vietnamu in izdatki za socialni program znan pod imenom »Great society«, zagotovili še za prihodnjih 18 mesecev dosedanji vzpon ameriškega gospodarstva. Polnih 54 mesecev ni bilo večjih motenj v gospodarski dejavnosti in so dobički v primerjavi z najvišjo točko v vzponu pred zadnjo recesijo narasli za 54 %. Toda če ne bi prišlo do vojne ... bi normalno nastopilo v letu 1966 kritično obdobje. — U. S. News and World Report. 30. avgust 1965.

možna in učinkovita alternativa v boju sodobnega človeštva za mir in socializem. Stopnjevani pritisk imperialističnih in birokratsko hegemonističnih sil, ki so se pravzaprav znašle na podobnih pozicijah, pa bo vsekakor terjal nove napore in dal nove spodbude, da bi hitreje presegali prej omenjene slabosti in razdvojenosti naprednih sil. Pri tem je tudi očitno, da bi lahko bolj škodovali interesom socializma, kot bi mu koristili, če bi boj za enotnost bojevali tako, da bi hote ali nehote dušili in zavirali normalen proces iskanja odgovorov na poglobljena vprašanja sodobnega socializma. Ne glede na takšno načelno reševanje in perspektivno utrjevanje fronte miru, pa bo seveda potrebno iskati možnosti, da bi nenehno izpopolnjevali sistem in sredstva odpora proti neposrednemu pritisku in novi taktiki imperializma.

ERNEST PETRIČ

Kriza in perspektive

Problematika, ki je zajeta v vaših vprašanjih, je izredno obsežna in kompleksna, zato se bom v svojem kratkem razmišljanju omejil le na vprašanje pod točko 2.

Naj takoj poudarim, da bistvo odgovora na sklop vprašanj v zvezi s t. i. krizo v OZN, vsebuje že vaše vprašanje samo, ki t. i. krizo OZN povezuje s splošno zaostritvijo protislovij v mednarodnih odnosih. Razmere in odnosi v mednarodni organizaciji pač ne morejo biti bistveno drugačni, kot so splošne razmere v mednarodni skupnosti. Vzdušje in možnosti v mednarodni organizaciji, kot je OZN, so predvsem izraz splošnih odnosov med državami. Torej bi, če bi iskali izvore t. i. krize OZN v sami OZN, predvsem odkrivali posledice, manj pa bi s tem iskali prave vzroke krize.

Ko govorimo o sedanji krizi OZN, se mi zdi za bodočnost organizacije manj pomemben znani zaplet na relaciji ZDA—SZ v zvezi z glasovalno pravico slednje, zaradi zavračanja plačila nekaterih finančnih obveznosti. Pomembnejše se mi zdi nezaupanje nekaterih držav v obstoječo mednarodno organizacijo, ki se ponekod pojavlja in ki je dobilo svoj drastični izraz v izstopu Indonezije iz OZN.

Kadar razpravljamo o strukturi, uspehih, neuspehih itd. OZN, ne smemo pozabiti, da je ta nastala kot *organizacija zavezniških držav* protihitlerjevske koalicije z namenom, da bi ob izkušnjah preteklosti in ob želji človeštva po miru, s *skupnim sodelovanjem članic* (zlasti stalnih članic Varnostnega sveta) zagotavljala mir in varnost v odnosu med državami. Obenem naj bi z vrsto aktivnosti skrbela za preventivno, dolgoročno odstranjevanje tistih političnih, socialnih, ekonomskih, kulturnih in drugih vzrokov, ki rojevajo konfliktno mednarodno situacijo. Z drugimi besedami, države ustanoviteljice OZN — tj. *zmagovite države, zaveznice zoper hitlerizem* — so upale s svojimi *skupnimi naperi* zavarovati svet pred novo agresijo. Mehanizem OZN za ohranitev miru torej v veliki meri *temelji na soglasju velesil antihitlerjevske koalicije*, tj. na soglasju stalnih članic Varnostnega sveta. Namesto soglasja stalnih članic Varnostnega sveta o bistvenih mednarodnih vprašanjih pa imamo vse povojno obdobje stalno nasprotje med obema dejanskima velesilama, med ZDA in SZ, in s tem v nekem smislu tudi permanentno krizo funkcioniranja mirovnega mehanizma OZN. Očitno je, da je v pogojih povojne mednarodne skupnosti OZN lahko dokaj uspešno funkcionirala v tistih spornih mednarodnih vprašanjih, kjer je obstajalo vsaj v grobem soglasje med ZDA in SZ. Odpovedala pa je skoraj zanesljivo takrat, kadar je šlo za nasprotje vitalnih interesov obeh velesil. Poseg v vitalne interese ene od obeh velesil — čeprav pod okriljem OZN — bi bil in je možen le ob tveganju svetovnega spopada. Tu pa se kažejo objektivne meje za delovanje mednarodne organizacije, ki so zlasti v prvem povojnem obdobju bile skoraj docela odvisne od vzdušja na relaciji ZDA—SZ. V tem obdobju si je dokaj težko zamisliti uspeh kakršnegakoli prizadevanja OZN zoper voljo ene od obeh dejanskih velesil, oz. tudi težko, da bi le-ti soglasno ne mogli izsiliti sebi ustreznih določitev v okviru OZN ali mimo nje.

Sčasoma se je položaj v mednarodni skupnosti dodobra izpremenil. Blokovska razdelitev sveta je izgubila svoj prvotni pomen. Zlasti pa mednarodno skupnost obogate številne nove države, ki skušajo čimbolj samostojno sprejemati svoje politične odločitve v OZN in zunaj nje. Prav vzporedno s tem se je v OZN sami lahko okrepila funkcija generalne skupščine (in tudi generalnega sekretariata), tj. tistega političnega organa OZN, kjer velesile nimajo dominantnega položaja kot v Varnostnem svetu. Tak razvoj pa še posebej v OZN — javni tribuni mednarodne skupnosti — nudi državam več možnosti upreti se pritisku velikih sil.

To še zlasti zato, ker še nadalje obstaja permanentno nasprotje na relaciji obeh dejanskih velikih sil, kar ustvarja širok manevrski prostor malim in srednjim državam. Tako ena kot druga velika sila mora danes resno računati z reakcijo skupine t. i. neangažiranih držav in držav, katerih blokovska pripadnost je le formalna. V takih novih splošnih pogojih je OZN začela vedno bolj postajati organizacija, kjer so se mogla uveljavljati tudi stališča malih držav, zlasti t. i. skupine neangažiranih. V tej zvezi ni nezanimivo opozoriti na kar pogostne predloge iz velikih držav o tem, da bi bilo treba število glasov v vseh glavnih organih OZN porazdeliti ne po načelu enakosti držav, temveč po različnih kriterij pomembnosti in moči držav; ali da imajo v OZN preveliko besedo »primitivne«, »nepomembne« ali »neodgovorne« države.

Ob teh skopih dejstvih — odsotnost soglasja velesil, kot predpostavke za popolno funkcioniranje OZN v skladu z Ustanovno listino in pa zlasti vedno bolj okrnjen dominantni položaj velesil v OZN —, ki še zdaleč ne zajemajo vse pestrosti sprememb v povojni mednarodni skupnosti, pravzaprav niti ni težko razumljivo, da ob splošnem zaostrovanju mednarodnega položaja svetovni velesili ne dosežeta soglasja o vprašanju, ki je resno kvečjemu prestižnega pomena, ki pa je paraliziralo delo glavnih organov OZN. Najmanj, kar lahko ob tem sklepamo s precejšnjo trdnostjo, je, da vsaj ZDA niso bile posebej zainteresirane omogočiti redno delo OZN.

Usodnejše bi moglo biti, če bi se nezaupanje v OZN okrepilo do te stopnje, da bi še več držav sledilo koraku Indonezije. Res je, da OZN v marsičem ni opravičila pričakovanj človeštva, a to manj zato, ker je bila organizacija kot taka pomanjkljiva, temveč zato, ker je v mednarodni skupnosti, ki jo sestavljajo suverene države, vsaka dejavnost mednarodne organizacije odvisna prav od sodelovanja držav in še posebej velesil. Če mednarodno skupnost razjedajo blokovska nasprotja, pojavi neokolonializma in preostanki kolonializma, oboroževalna tekma, najrazličnejše oblike pritiska v mednarodnih odnosih, ekonomska, rasna socialna nasprotja, potem se to mora izražati tudi v mednarodni organizaciji. Ali enostavneje povedano: kakršnako koli svetovna organizacija držav, ne glede na strukture njenega mehanizma, bi bila v sedanjih pogojih mednarodne skupnosti v bistvu prav tako obremenjena, kot je OZN. Nezaupanje v OZN je v bistvu nezaupanje v možnost sožitja obstoječih držav sveta in tudi nezaupanje v zgodovinsko

nujnost notranjega razkroja kapitalistične družbe in porajanja socialističnih družbenih odnosov v svetovnih okvirih. Obenem pa nezaupanje v OZN pomeni zanikati tudi pomen vseh tistih pestrih oblik uspešnega mednarodnega sodelovanja v okvirih OZN (gospodarstvo, kultura, zdravstvo, tehnika, šolstvo, zaščita otrok itd., itd.), ki je še prav posebnega pomena za razvijajoči se del sveta.

Razbitje OZN bi bilo korak nazaj, korak k povrnitvi mednarodne skupnosti v stadij brez mednarodnega organizma, kjer se javno razpravlja in se vsaj v principu skuša odločati o spornih vprašanjih v skladu s pravom in moralo, po načelih, izraženih v Ustanovni listini OZN. V obstoječih pogojih mednarodne skupnosti pa prav za male države ni druge alternative, kot je krepitev avtoritete mednarodne organizacije, avtoritete prava in pravičnosti. Konkretno to pomeni, prizadevati si vztrajno za uveljavljanje načel Ustanovne listine OZN, za to, da bi OZN postala univerzalna mednarodna organizacija, za to, da bodo spremembe v strukturi mednarodne skupnosti dobile svoj ustrezen izraz v strukturi organov OZN — in zlasti za take odnose med državami, da bo mednarodna organizacija mogla razviti vse svoje aktivnosti in opravljati funkcije v skladu z Ustanovno listino.

S tem pa sem prišel do vprašanja eventualnih sprememb v strukturi OZN oz. do eventualnih sprememb Ustanovne listine. Vsekakor je nujno, da si progresivne države prizadevajo za univerzalnost OZN in za ustrežnejšo strukturo organov OZN, medtem ko so temelina načela, na katerih temelji OZN, in pooblastila, ki jih OZN ima, v bistvu dovolj široka v današnjih pogojih mednarodne skupnosti. Naj še enkrat poudarim, da kadar govorimo o OZN, ne smemo nikoli pozabiti, da to ni nekaka država nad državami, da je OZN organizacija suverenih držav, ki *po svoji volji sodeluje v organizaciji*. Vsako togo uklepanje organizacije in njena prevelika pooblastila bi v mednarodni skupnosti, kakršna je naša, verjetno ne bila sprejemljiva za večino držav, kar bi razbilo mednarodno organizacijo. Sicer pa to dokazuje dosedanja praksa, ko nekatera predaljnosežna določila Ustanovne listine niso nikoli zaživela. *Večje uspehe OZN bo torej omogočilo predvsem stalno prizadevanje za popuščanje napetosti v mednarodnih odnosih in stalna podpora prizadevanjem OZN pri urejanju posameznih spornih vprašanj*. Pri tem se je treba zavedati, da bo težko kdaj uspela maksimalistična koncepcija ene ali več držav. Vsako sožitje, zlasti

pa sožitje v mednarodni skupnosti, zahteva upoštevanje tudi interesov drugih!

Preobsežno bi bilo konkretno naštevati uspehe in neuspehe OZN v dvajsetih letih njenega obstoja. Nihče ne more zanikati pomembne vloge OZN pri palestinskem, korejskem, sueškem, ciprskem in drugih konfliktih. Tudi, ko je govora o Kongu, ni moč vseh težav pripisovati OZN. Kljub napakam vodstva akcije OZN v Kongu, ostane neizpodbitno dejstvo, da so vmešavanja velesil in neokolonialistična prizadevanja povzročili tak razvoj dogodkov v Kongu, kot smo mu bili priče, OZN pa je vsaj v humanitarnem pogledu opravila tudi v Kongu pomembno delo. Poleg politične aktivnosti je izredno pomembna že omenjena obsežna dejavnost OZN na področju gospodarstva, tehničnega sodelovanja, kulture itd., skoncentrirana v ECOSOC in specializiranih ustanovah. Še posebej naj poudarim, da je velika zasluga OZN tudi v tem, da se je v glavah večine ljudi utrdila ideja o enem svetu, o človeštvu kot celoti ne glede na raso, spol, vero, itd., da se v glavah ljudi — s tem pa tudi v mednarodnih odnosih — utrjuje vera v pravo in pravičnost, na katerih naj bi temeljili odnosi med državami, ideja o pravni enakosti držav, pomoči deželam v razvoju, pravici narodov do samoodločbe itd.

Naj končam z mislijo, da je v danih pogojih sodobne mednarodne skupnosti, skupnosti najrazličnejših protislovij in nasprotij, vsaka mednarodna organizacija držav lahko le na papirju popolna in idealno učinkovita. V realnosti pa se v njenem delovanju nujno izražajo obstoječa protislovja v mednarodni skupnosti.

Vezane cene

Za spor o vezanih cenah,¹ o teh se prepirajo v razvitih kapitalističnih državah Evrope zlasti v zadnjih letih, se pri nas, v nasprotju s temi državami, zanimajo le nekateri strokovni krogi, ne pa tudi širša javnost. Razen nekaj pripomb v časnikih, diskusije v Zvezi trgovinskih zbornic in v strokovnih organizacijah proizvajalcev ter obsežnejše razprave profesorice Exel-Skerlakove,² pri nas o tem nismo razpravljali, temveč smo se omejili predvsem na pozitivne in negativne učinke teh cen, ki jih navajajo tuji avtorji, premalo pa smo upoštevali, da je do teh cen prišlo, ko so proizvajalci posegli na področje distribucije. Zato institucije vezanih cen nismo mogli objektivno presoditi.

Vezane drobnoprodajne cene so posledica spremenjene vloge proizvajalcev

V razmerah relativnega pomanjkanja dobrin, ko govorimo o trgu proizvajalca, ki lahko proda domala vse, kar izdelata, se ne zanima, kaj se dogaja z njegovimi izdelki potem, ko jih odda posrednikom — po kakšnih poteh pridejo izdelki do končnih kupcev — potrošnikov, kje in kako jih prodajajo in po čem. Stik s potrošnikom prepušča trgovini in zanj ni življenjskega pomena, da mu trgovina pravilno in objektivno prikaže potrebe in zahteve potrošnikov. Z razvojem serijske in množične proizvodnje, z naraščanjem produktivnosti industrijskih podjetij in s postopnim povečevanjem njihovih dimenzij se trg razmeroma zasiti z dobrinami in na njem prevladujejo kupci. Sedaj iščejo proizvajalci ne-

¹ Po profesorici Exel-Skerlakovi povzemamo izraz »vezane drobnoprodajne cene« za tiste drobnoprodajne cene, ki jih proizvajalci določijo svojim izdelkom. Izraz je logično utemeljen, ker z drobnoprodajnimi cenami proizvajalci »vežejo« trgovino na drobno, da prodaja blago po drobnoprodajnih cenah, ki so jih določili ali svetovali proizvajalci sami.

² Dr. Silva Exel-Skerlak: »Problematika vezanja drobnoprodajnih cen«, Ekonomska revija št. 5, 1963.

posreden stik s končnimi kupci, od katerih ne želijo samo informacij o njihovih potrebah in željah, ampak hočejo nanje tudi vplivati. Ena prvih posledic tega prizadevanja je nastanek blagovne znamke. Poleg blagovne znamke in drugih oznak, ki pravno in komercialno individualizirajo blago posameznih proizvajalcev, označujejo spremenjene odnose med proizvajalci in potrošniki ter med proizvajalci in distributorji še nekatere funkcije, ki jih v zadnjem času prevzemajo proizvajalci (raziskava trga, pospeševanje prodaje in druge). V takih razmerah trgovina ni več edina transmisija potreb in zahtev trga. Kaže, da je kot prenašalec potreb in zahtev trga premalo učinkovita, da bi lahko pravilno usmerila proizvajalce, ker so informacije, ki jih daje, vse preveč pod vplivom njenih interesov. Za proizvajalca je vedno bolj bistveno, ali je njegova ponudba v skladu s trgom, s potrebami, željami in nakupnimi motivi končnih kupcev. Proizvajalec svojega proizvodnega programa ne more zasnovati več le na podatkih, ki mu jih sporoča trgovina o potrebah potrošnikov — in sicer ne prvič zato, ker zve zanje šele čez nekaj časa, vedeti pa bi moral že vnaprej, kakšen bo odziv trga na njegove proizvodne odločitve, in drugič, ker vsebujejo tudi želje in koristi trgovine. Zato proizvajalci ustanavljajo razvojne in tržno-raziskovalne oddelke. Ob tako spremenjeni interesni sferi proizvajalcev, ki seže čez ozek okvir proizvodnje, pa je nujno, da se začne proizvajalec zanimati za poti, po katerih prihaja njegovo blago na trg, ter za ceno, po kateri ponuja trgovina njegovo blago končnim kupcem — potrošnikom. Zato, da na trgu ohrani ali pa pridobi ugoden položaj za svoj izdelek, nadzira distribucijo do zadnje faze, do takrat, ko preide blago v roke končnih kupcev. Proizvajalci lahko svetujejo drobnoprodajne cene le kot orientacijske in pustijo trgovini, da prodaja blago dražje ali ceneje ali pa določijo drobnoprodajne cene in zahtevajo, da se jih trgovina drži. Ko proizvajalec individualizira svoj izdelek in ga opremi z blagovno znamko, ni daleč od ideje, da bi mu tudi določil drobnoprodajno ceno in zahteval od trgovine, da ga prodaja po tej ceni. Zato govorijo ekonomisti na zahodu o vezani drobnoprodajni ceni kot inherentni značilnosti blaga z znamko.³

Racionalna poslovna politika proizvajalcev sloni na optimalnem izkoriščanju razpoložljivih zmogljivosti. Na tej

³ M. Schlepfer: »Le problème des prix de détail fixes au librec«, L'ILEC, Supplément au bulletin d'information N° 212, 1964.

podlagi proizvajalci tudi oblikujejo svojo prodajno politiko. Če proizvajalec v razmerah nepopolne konkurence nadzira drobnoprodajne cene ali jih celo določa, dela to zaradi slabih izkušenj, ker se boji, da bi trgovina njegovemu izdelku s svojo prodajno politiko omejevala trg in mu onemogočala proizvodnjo v večjih serijah. Z visokimi drobnoprodajnimi cenami mu lahko prepreči razmah na trgu, z izredno nizkimi pa zmanjša vrednost izdelkov v očeh potrošnikov. S tem da prevzame proizvajalec nekatere funkcije, ki so jih imeli do nedavna za specifične funkcije trgovine,⁴ ustvarja in krepí neposredno zvezo s končnimi kupci. Hkrati s posegom proizvajalcev v distribucijo nastanejo velike strukturalne in organizacijske spremembe v distribucijskem aparatu, ki se kažejo v razvoju velikih detajlistov, v različnih oblikah združevanja malih detajlistov za skupno nabavo in v manjši vlogi grosističnega posredovanja. Čeprav je res, da za celo vrsto izdelkov pri nas še lahko govorimo o trgu proizvajalca, je pa tudi res, da imamo že vrsto trgov, ki bi jih ne mogli več tako opredeliti. Občasni, ponekod pa tudi že stalni zastoji, katerih posledica je manjše izkoriščanje proizvodnih zmogljivosti na primer na trgu s testeninami, radijskimi sprejemniki, gramofoni, tranzistorji, konfekcijo, čevlji itd., bi kazali, da na teh trgih, za katere je značilno relativno večje število proizvajalcev, ne prevladujejo več proizvajalci, oziroma da postajajo le-ti vse bolj odvisni od zahtev in nakupnih odločitev končnih kupcev. Vendar ni tako. Trg s testeninami, za katerega so zbrani in obdelani podatki, nam kaže, da pri nas, četudi so razmere takšne, da bi na trgu lahko prevladal kupec, tega ni, ker prevladajo odločitve trgovine. Nemalo proizvajalcev se že pritožuje, da jim trgovina s svojo politiko cen zmanjšuje prodajo njihovih proizvodov. S prodajo po visokih cenah trgovina omejuje nakup oziroma porabo dobrin le na določene potrošniške plasti, s čimer izloča iz nakupa plasti z manjšo kupno močjo, proizvajalcu pa onemogoča proizvodnjo v večjih serijah. Značilen je primer slovenskega proizvajalca foteljev, ki je imel zadostne proizvodne zmogljivosti, da bi proizvajal fotelje določenega tipa v velikih se-

⁴ Italijanski ekonomist Fabrizi pravi, da je eden izmed vzrokov velikih sprememb v distribuciji v tem, da je industrija prevzela nekatere funkcije, ki so jih prej opravljala trgovinska podjetja in ki so jih do nedavna imeli za tipične in specifične funkcije trgovine. Med te funkcije šteje pripravo izdelkov za neposredno izročitev končnemu kupcu, na splošno pa vse funkcije kvalitativnega in kvantitativnega prilagajanja proizvodnje potrebam. (Carlo Fabrizi: *Techniche e politiche di vendita. Elementi di marketing*, Padova 1963.)

rijah, pa mu je trgovina z visokimi drobnoprodajnimi cenami to onemogočila, čeprav je bil izdelek ljudem všeč in bi ga po nižji ceni prodal veliko več. V anketi, ki jo je opravil republiški zavod za cene med proizvajalci živilskih izdelkov, so anketiranci poudarjali, da jim trgovina s svojo politiko cen zmanjšuje prodajo.⁵

Čeprav pri nas še ne moremo govoriti na splošno o trgu kupca kot obliki trga, zaradi katere so se začeli proizvajalci zanimati za distribucijo, smo vseeno priča tovrstnemu razvoju. Čedalje bolj pogoste bodo, lahko rečemo normalne, težnje proizvajalcev, da posežejo iz ozkega območja same proizvodnje na območje distribucije; da jo začno nadzirati; da navežejo stik s potrošniki in da proizvajajo na podlagi neposredno ugotovljenih potreb. V razvitih zahodnih deželah so se začeli proizvajalci ukvarjati z distribucijo ne vedno zaradi monopolističnih tendenc, ampak tudi zaradi nezadostnih in neobjektivnih informacij, ki jim jih je dajala trgovina. Očitno je, da teh trgovina tudi pri nas ne daje, sicer ne bi imeli toliko kvalitativnih neskladnosti med ponudbo in povpraševanjem celo pri tistih dobrinah, kjer ponudba prekaša povpraševanje. Zato je prepričanje, da je trgovina »faktor« proizvodnje in edina usmerjevalka proizvodnje, anahronizem. Od trgovine pričakujemo na primer, da nam bo usmerila pridelovanje zelenjave in vrtnin, vedno znova pa prihaja do neskladnosti v količini in asortimentu, neredko pa gredo te dobrine tudi v nič.⁶ Ali pa na trgu s pohištvom, kjer že desetletje tožimo, da trgovina potrošnikovih zahtev ni sporočila proizvodnji, čeprav lahko govorimo, da je trg s pohištvom količinsko sorazmerno uravnovešen.

Da trgovina ne sporoča resničnih potreb in zahtev potrošnikov, so proizvajalci v kapitalističnih deželah že spoznali. Odtod njihova prizadevanja, da sami ali s tržnoraziskovalnimi instituti raziščejo trg. Celó na takih trgih, kot je trg z zelenjavo in vrtninami, se v kapitalističnih deželah ne zanašajo več na »tržni avtomatizem«, s katerim bi se proiz-

⁵ V nekem industrijskem podjetju pravijo takole: »Ko bi določali maloprodajne cene, bi neposredno vplivali na potrošnike, da bi več kupovali. Tako bi lahko svoje izdelke bolje spravili v denar.« V drugem pa: »Pospešili bi prodajo nekaterih vrst sira, pri katerih trgovina zaračunava celo 40 odstotkov marže.« Podobno se pritožujejo tudi tovarne konzerviranih rib, ki menijo, da bi lahko plasirale svoje izdelke v večjih količinah, če trgovina pri njihovih izdelkih ne bi zaračunavala tako visokih marž in bi jih prodajala ceneje.

⁶ V Informaciji republiškega sekretariata za trgovino o problemih plasmaja zgodnjih vrtnin z dne 27/6-1963 omenjajo količine sadja in zelenjave, ki jih proizvajalci niso prodali in so propadle. V Delu (22/4-1965) piše: »Zaradi nepoznavanja potreb domačega in tujega trga bo propadlo 1,5 milijona kg čebulčka«.

vodnja samodejno uskladila s povpraševanjem. Proizvajalci začnejo raziskovati trg ali pa to stori zanje država, kot na primer v Italiji, kjer so pred nedavnim ustanovili institut, ki ga financira država in ki naj z ugotavljanjem potreb in morebitnih sprememb pripomore k boljši prilagoditvi proizvodnje povpraševanju.⁷

Vezane drobnoprodajne cene v naših razmerah

Ceprav so vezane drobnoprodajne cene organsko povezane s spremembami, ki so nastale pri proizvajalcih v njihovem odnosu do potrošnikov in distribucije, so v zadnjem času predmet spora, tako da je sistem vezanja drobnoprodajnih cen v številnih deželah omajan. Ponekod vezane cene z zakonom sicer prepovedujejo, vendar ne na splošno, ampak jih dopuščajo za posamezne vrste blaga z znamko. Povsod pa še razpravljajo o prednostih in slabostih vezanih drobnoprodajnih cen.⁸ Med številnimi slabostmi, katere očitajo nasprotniki sistemu vezanih cen, sta bili najbrž predvsem le dve, zaradi katerih so začeli o sistemu razpravljati, ponekod pa ga celo opuščati. Ker vezane cene izključujejo konkurenco v ceni na ravni trgovine na drobno, so jim močno nasprotovale predvsem velike trgovinske organizacije za prodajo na drobno, ki so se začele razvijati po zadnji vojni po ameriškem zgledu tudi v Evropi. Velike detajliste vezane cene ovirajo, ker bi zaradi racionalnejšega poslovanja v primeri z majhnimi detajlisti lahko le-tim konkurirali z nižjimi cenami. Pa tudi med majhnimi in srednjimi detajlisti so nekateri, ki zahtevajo, naj država prepove vezane cene. Vezane cene, pravijo, jim onemogočajo konkurenco v ceni med njimi samimi in nasproti velikim detajlistom. Značilno za vezane cene je, da so negibljive in da nerade padajo. Res je pa tudi, da počasneje naraščajo in da zato stabilizacijsko vplivajo. Proizvajalci blaga z blagovno znamko se horizontalno povezujejo. Blago, ki mu določajo drobnoprodajno ceno proizvajalci, je na splošno nekoliko dražje. Zaradi tega nasprotuje vezanim drobnoprodajnim cenam v zadnjih letih poleg trgovinskih organizacij tudi država. V kapitalističnih državah navajajo še vrsto drugih slabosti pa

⁷ Istituto per le ricerche e le informazioni di mercato e le valorizzazione della produzione agricola — Roma.

⁸ V letih 1954 in 1955 so prepovedali vezane cene na Švedskem, Danskem in v Franciji; proti njim so nastopili tudi v Zvezni republiki Nemčiji in v Veliki Britaniji. Učinek prepovedi pa je povsod ničen, ker industrija čedalje bolj določa drobnoprodajne cene svojim izdelkom (Fabrizi, citirano delo).

tudi vrsto prednosti. Ne smemo pozabiti, da so to slabosti in prednosti, ki se kažejo v njihovih gospodarskih sistemih. Zdi se nam, da v naših razmerah ni utemeljen očitek, da vezane drobnoprodajne cene omogočajo poslovanje tudi najmanj racionalnim in zato najdražjim trgovinskim podjetjem in da tako zadržujejo proces normalne selekcije v trgovini. Vezanim drobnoprodajnim cenam nasprotujejo v državah z gostim in hipertrofiranim trgovinskim omrežjem,⁹ ker veliki detajlisti lahko z nižjimi cenami izločijo manjša trgovinska podjetja in racionalizirajo distribucijo. Zaradi redkosti našega trgovinskega omrežja pri nas ne gre za to, da skrečimo število prodajaln in po tej poti racionaliziramo distribucijo, ampak da podpremo razvoj velikih detajlistov z omrežjem poslovalnic, hkrati pa ohranimo večja lokalna trgovinska podjetja. Ne moremo pričakovati, da bodo veliki detajlisti odprli poslovalnice po vseh vaseh, zlasti če so specializirani, in da bodo zato še vedno potrebna lokalna trgovinska podjetja z omrežjem vaških poslovalnic. Izkušnje nam kažejo, da pri nas vezane cene ne bi omejevale velikih detajlistov v konkurenci z drugimi detajlisti, ker so na splošno nekonkurenčni tudi sedaj, pri nevezanih cenah. Opazovanja cen velikih detajlistov in drugih detajlistov nam to potrjujejo. V naših razmerah bi bil bolj utemeljen očitek, da zadržujejo nevezane cene selekcijo med proizvajalci. Tam, kjer bi se že lahko uveljavila selekcija proizvajalcev, se dogaja, da jo trgovina s svojo politiko cen preprečuje. Nemalokrat je naša trgovina določala izdelkom, ki jih je kupila od najcenejših proizvajalcev, tako visoke drobnoprodajne cene kot za enakovrstno blago, ki ga je kupila od najdražjih proizvajalcev.¹⁰ Tako je seveda omogočala obstoj tudi najdražjim proizvajalcem, ki bi sicer že morali prenehati s proizvodnjo, hkrati pa je ovirala prodajo izdelkov cenejših proizvajalcev. V tej zvezi navajamo odklonilno mnenje o vezanih cenah nekega slovenskega proizvajalca izdelkov, s katerimi je trg dobro založen in za katerega že lahko rečemo, da na njem prevladuje kupec. Odgovor tega proizvajalca je značilen in nam jasno pove, zakaj odklanjajo nekateri naši proizvajalci vezane cene. Proizvajalec namreč pravi: »Vsa podjetja nimajo enakih

⁹ Po zadnjih podatkih pride v Italiji na eno trgovinsko podjetje na drobno s tekstilom povprečno 2,1 zaposlena. V Južni Italiji komaj 1,9. »Il Giorno«, 3. 2. 1965; »Con troppi negozi vestire costa caro«.

¹⁰ Ker smo kontrolirali v trgovini le relativne marže, ne pa razlik v ceni v absolutnih zneskih, je bila trgovina zaradi tega na boljšem, če je nabavljala blago od dražjih proizvajalcev.

možnosti za proizvodnjo. Podjetja, ki smo jih postavili na noge po osvoboditvi z družbenimi sredstvi, imajo sodobne moderne proizvodne prostore in stroje. Stara podjetja pa se borijo za čim večjo proizvodnjo z zastarelim, nerentabilnim strojnim parkom in tudi prostori večinoma ne ustrezajo sodobni proizvodnji. Zato tudi nimajo vsa podjetja enakih proizvodnih stroškov in bi tista podjetja *s cenejšimi proizvodnimi možnostmi lahko prodajala na tržišču po precej nižjih cenah. Tako bi osvojila tržišče.* (Podčrtala avtorja.) V sedanjih razmerah pa zaslužijo nekaj več tudi posredniki med proizvajalci in potrošniki, to je trgovina.«

O detajlističnem trgu govorimo kot o trgu nepopolne konkurence. Toda tako obliko detajlističnega trga lahko najdemo pri nas le v večjih središčih, kjer je za isto blago več ponudnikov. Zunaj teh centrov pa so, največkrat le v občinskih mejah, lokalna trgovinska podjetja, ki so edini ponudniki na svojem območju. Zaradi tega lahko izkoriščajo lokalna podjetja prostorsko prednost ne samo pri dobrih vsakdanje rabe, ampak tudi pri drugih dobrinah, zlasti če so komunikacije do sosednjega območja, kjer je drug ponudnik, ali do bližnjega središča, kjer je več ponudnikov, slabše. Potemtakem za velik del našega detajlističnega trga ne moremo govoriti o konkurenci v trgovini na drobno. Na ostalem delu detajlističnega trga, v večjih središčih, kjer je več ponudnikov, pa tudi ne moremo govoriti o konkurenci nasploh, tako da bi bili posamezni ponudniki na splošno pri vseh izdelkih cenejši od drugih.¹¹ Trgovinska podjetja sicer diferencirajo cene, vendar tako, da so pri nekaterih izdelkih cenejša od drugih, so pa redno zato pri drugih dražja. Profesorica Exel-Škerlakova v omenjeni razpravi pravi, da si naša trgovina sicer nekoliko diferencira cene, vendar prevladuje težnja po prilagajanju in posnemanju zgledov. Vprašanje je, kaj pomeni takšna konkurenca potrošniku, ki ne more imeti pregleda nad celotnim trgom in cenami, da bi lahko kombiniral svoje nakupe dobrin pri najcenejših ponudnikih. Tudi ko bi imel pregled nad cenami vseh ponudnikov, potrošnik ne bi mogel izkoristiti prednosti, ki mu jih dajejo različne cene zlasti pri nakupu dobrin vsakdanje rabe, ker lahko uveljavlja prostorsko prednost zlasti pri tej vrsti dobrin tudi v središčih z več ponudniki potrošniku najbližji ponudnik. Nepoučenost potrošnikov, ki jo z obveščanjem sicer lahko delno omejimo, ne moremo pa je docela

¹¹ Na primer, da bi veliki detajlisti (Slovenijales, Lesnina, Šipad) prodajali pohištvo ceneje od ostalih detajlistov.

odpraviti, bo še vedno omogočala trgovini izkoriščanje prostorskih prednosti ne samo pri dobrinah vsakdanje rabe, ampak tudi pri tistih dobrinah trajne rabe, ki jih pogosteje kupujemo. In ne samo na območjih, kjer prodaja blago en sam ponudnik, ampak tudi v središčih z več ponudniki, če so razporejeni v posameznih mestnih okoliših. Trgovina lahko izkorišča prostorske prednosti ne le zaradi komodnosti potrošnika, ampak predvsem zaradi njegovega občutka za gospodarnost, kar zadeva čas in stroške, ki bi jih imel s potjo do cenejšega ponudnika. O konkurenčnosti lahko govorimo, ko nobeden od ponudnikov ne more uveljavljati svoje prostorske prednosti, to je takrat, ko so ponudniki zbrani na ožjem območju. Na Nizozemskem, kjer prednačijo v racionalizaciji trgovine, imajo v Rotterdamu komercialni center, v katerem so osredotočeni različni ponudniki blaga, pri katerem mora potrošnik pred nakupom primerjati kakovost in cene (shopping goods). V centru so drug zraven drugega številni mali detajlisti, med njimi celo v isti ulici pet do šest velikih detajlistov.

Danes pri nas ni več redkost, da so proizvajalci nekaterih dobrin v konkurenčnem položaju, in da si konkurirajo v odnosu do posrednikov; do konkurence med različnimi blagovnimi znamkami pa ne pride v zadnjem stadiju distribucije — v prodaji na drobno, ker trgovina s svojo politiko oblikovanja cen izenači proizvode dražjih in cenejših proizvajalcev ali pa celo favorizira dražje proizvajalce, če ji ti dajejo večje bonifikacije. Z vezanjem drobnoprodajnih cen in kontrolo rabatov bi omogočili konkurenco tudi na območju prodaje na drobno. Le tako bi lahko v celoti realizirali konkurenco med različnimi proizvajalci istovrstnega blaga. Primer trga, kjer število proizvajalcev omogoča obliko nepopolne konkurence, je pri nas trg s testeninami — vseh proizvajalcev v Jugoslaviji je 26. Pri tolikšnem številu proizvajalcev bi lahko pričakovali njihov konkurenčni nastop na detajlističnem trgu; stanje na tem trgu pa kaže, da si konkurirajo proizvajalci le v odnosu do posrednikov, tako da med seboj tekmujejo, kdo bo dal trgovini večje bonifikacije in jo pridobil za svojo blagovno znamko.¹² Trg s testeninami je izrazit primer trga, kjer je ponudba uravno-

¹² Nekateri proizvajalci pravijo, da dajejo trgovini tudi šest vrst različnih rabatov. Elaborat tehnično ekonomskega biroja mlinarske industrije navaja, da niso redki primeri, ko dajajo proizvajalci trgovini 6 % rabata, 1 % kasaskonta in 10 % superpremije. Na tako zmanjšane nakupne cene pa trgovina priračunava še marže. (Problemi proizvodnje i potrošnje tjestenine na području SFRJ, Tehničko-ekonomski biro industrije za proizvodnju i prerađu brašna — Zagreb).

vešena s povpraševanjem (in jo celo prekaša, saj izkoriščajo le 75% proizvodjalnih zmogljivosti), do konkurence med različnimi blagovnimi znamkami pa ne pride v zadnjem stadiju distribucije, v prodaji na drobno, ampak le med proizvajalci v odnosu do posrednikov. Če se tudi strinjamo s tezo, da so prodajalci na drobno med seboj konkurenčni (ki jo pa že kot potrošniki ne bi mogli sprejeti, še manj pa na podlagi nekaterih opazovanj) in da se prek trgovine na drobno prenaša konkurenca na same proizvajalce, pa ne moremo mimo argumenta zagovornikov vezanih cen, da je bolj logična konkurenca pri enakem blagu različnih blagovnih znamk kot konkurenca pri blagu iste blagovne znamke. Konkurenca pri enakem blagu različnih znamk pa pomeni konkurenco med proizvajalci. Če so proizvajalci v konkurenčnem položaju, jim vezane ali sugerirane drobnoprodajne cene omogočajo, da konkurirajo tudi v prodaji na drobno. Vezane cene jemljejo trgovini sicer možnost konkurence s cenami, prepuščajo pa ji široko polje tako imenovane necenske konkurence (v storitvah pri prodaji, servisu itd.). Če pa proizvajalec drobnoprodajne cene samo priporoča ali jih omejuje navzgor, ostane trgovini še vedno možnost konkurence tudi v ceni. Očitek, da vezane cene onemogočajo velikim detajlistom konkurenco v ceni, je pri nas lahko le teoretičen, ker ne vemo, če so stroški poslovanja velikih detajlistov res manjši. Če pa imajo manjše stroške zaradi boljše organizacije in večjega poslovanja, lahko najdejo kompenzacijo v konkurenci s cenami pri blagu, ki nima vezanih cen; lahko konkurirajo v storitvah pri prodaji; lahko izboljšajo in povečajo svoje prodajalne in širijo svoje prodajno omrežje. Pri našem stanju trgovinskega omrežja si to lahko samo želimo. Vezane cene še daleč niso ovira za velike detajliste. Negibljivost vezanih cen je pozitivna lastnost, ki bi jo morali pri nas izkoristiti. To, da vezane cene tudi težko naraščajo, je lahko razlog, da jih uvedemo, pa čeprav je stabilizatorski učinek vezanih cen »sam na sebi«¹³ preslaboten, da bi mogel uspešno pobijati močnejše inflacijske težnje.¹⁴ Med razlogi, ki jih v svetu navajajo v prid vezanim cenam, so za nas pomembni zlasti razlogi z vidika potrošnika.¹⁵ Vezane cene pomirjujoče vplivajo na potrošnika; dajejo mu občutek

¹³ Exel-Skerlakova, citirana razprava.

¹⁴ V nasprotju z distributorji, ki na splošno vezane cene odklanjajo, kaže, da jih potrošniki v svetu želijo ohraniti. Vzorčna anketa, ki jo je opravil inštitut za demoskopijo v Zvezni republiki Nemčiji, je pokazala, da približno 60 % odraslega prebivalstva (moških in žensk) želi, da obveljajo vezane cene. Med anketiranimi ženskami je ta odstotek še večji (71 %). (M. Schlepfer: citirani sestavek).

varnosti, da ne bo blaga preplačal in da ga bo po isti ceni lahko kupil tudi čez čas. Tako so vezane cene pomembne tudi s psihološkega vidika. Proizvajalec, ko določi drobno-prodajno ceno, zavaruje potrošnika pred trgovino. Ker potrošnik ve, da so cene enotne in mu ni treba skrbeti, da bo plačal blago dražje, kot bi ga sicer v drugi trgovini, lahko posveti vso pozornost primerjanju različnih znamk in izbiri. Navsezadnje ne bi smeli prezreti argumenta, da vezane cene izenačujejo nakupne možnosti potrošnikov ne glede na njihov kraj bivanja, ker se transportni stroški porazdeljujejo enakomerno na vse potrošnike. Če so razmere takšne, da je konkurenca med proizvajalci, ni je pa v trgovini na drobno zaradi specifičnega položaja trgovine, so lahko vezane cene sredstvo, s katerim prenesemo konkurenco med različnimi blagovnimi znamkami tudi v prodajo na drobno. Tudi če je detajlistični trg trg nepopolne konkurence se lahko prodajna politika proizvajalcev zmaliči, konkurenca med njimi pa omeji. Proizvajalcu, ki bi rad na primer prodajal svoj izdelek po nižjih cenah, zato pa v večjih količinah, lahko posredniki zmanjšajo konkurenčnost z nastavljanjem visokih drobnoprodajnih cen, če je izdelek iskan in zaželen. S te strani sta razumljiva nastanek vezanih cen in težnja proizvajalcev, da določijo svojim proizvodom drobnoprodajne cene tudi tedaj, ko je detajlistični trg trg nepopolne konkurence, zato da bi se zavarovali pred posredniki in uveljavili svojo prodajno politiko. Kolikor so vezane drobnoprodajne cene posledica konkurence med proizvajalci ne pa horizontalnih dogovorov med njimi, objektivno gledano, varujejo pred trgovino tako proizvajalce kot potrošnike.

M. LESKOVIC - B. ZORAN

Racionalno zaposlovanje

Pravimo, da je bil naš gospodarski razvoj skokovit. Iz zaostale agrarne države brez industrijske tradicije smo v kratkem času postali industrijsko razvita dežela. Vrsto slabosti, na katere kažemo bolj pogumno šele zadnje čase, pripisujemo objektivnim pogojem tega hitrega razvoja. Mnogim se zdi, da je dvajset let že tako obdobje, da je pretirano za vse slabosti kriviti začetno stanje pred dve-

ma desetletjema. Delno jim moramo dati prav. Poskušajmo narediti čim bolj nepristransko analizo.¹

Zgradili smo mnogo novih tovarn ter drugih gospodarskih in manj gospodarskih objektov. Z rekonstrukcijami smo spreminjali obrtne delavnice v večja podjetja. Vse te obrate smo bolj ali manj posrečeno opremili s stroji in napravami, kot so pač dopuščale možnosti in razmere. V gospodarskih organizacijah smo zaposlili delavce, ki smo jih rekrutirali predvsem iz prenapolnjenih agrarnih področij. Vse to je bilo nujno, če smo hoteli postaviti temelje za gospodarstvo. Ta razvoj pa je spremljala dokaj nenačrtna kadrovska politika.

Vprašanje, koliko delavcev potrebujemo za določen delovni proces, da bodo ob razpoložljivih kapacitetah polno izkoriščeni, je bilo ob drugih problemih potisnjeno v ozadje. Tudi če bi hoteli, bi verjetno na to vprašanje težko odgovorili, saj nismo imeli niti ustaljenih načrtov niti ustreznih norm, prav tako ne kadrov, ki bi se s tem področjem dela strokovno ukvarjali. Najpogostejši vzroki, ki so vplivali na prevelik priliv delavcev v posamezna podjetja, so bili naslednji:

Slaba organizacija proizvodnih procesov brez priprave dela, časovnih norm in terminskih načrtov je izključevala usklajen tok proizvodnje. Zaradi tega se redno pojavljajo proizvodne konice, sunki, ozka grla; na vse to so bili postavljeni načrti delovne sile, ki je bila le ob konicah relativno polno zaposlena.

Nereden dotok surovin, polizdelkov in pomožnega materiala iz domačih in tujih tržišč onemogoča reden proces dela in izpolnjevanje rokov. Da ne bi prišlo do prevelikih odstopanj od načrta, smo ta problem reševali z dodatno zaposlitvijo.

Plačevanje »na uro« in skupinske norme niso stimulative. In vendar je v naših podjetjih — ne le v upravah in vzdrževanju, ampak tudi v proizvodnji — še vedno mnogo delovnih mest s takim načinom nagrajevanja. Zato je razumljivo, da v takih primerih lahko zagotovimo večji obseg proizvodnje le z več zaposlenimi.

Množica novih delavcev ni bila (in še ni!) niti ustrezno razvrščena na delovna mesta niti ustrezno usposobljena. Podjetja za usposabljanje niso skrbela oziroma skrbijo premalo in nesistematično. Zato je učinkovitost delavcev slaba.

¹ Vsi podatki v tem prispevku so vzeti iz analiz Zavoda SRS za zaposlovanje.

Kar bi lahko opravil eden, morata delati dva. Kar je že izdelano, je treba še popraviti. Niso redki primeri, da dela do 10% delavcev samo pri popravilih, bodisi že med procesom ali pa po reklamacijah. Prav tako odpade mnogo časa na popravila strojev in naprav, če z njimi ravnaajo slabo usposobljeni delavci ali če napak ne odpravljajo pravočasno.

Število zaposlenih v vzdrževalnih delavnicah in pomožnih službah po naših podjetjih je sploh vprašanje zase. Podjetja so v preteklem obdobju (nekatera še danes) hotela — upravičeno ali neupravičeno — narediti vse doma. Tudi nove gradnje so rasle v »domači režiji«, kot črne investicije. Vsaka večja tovarna je imela pravo gradbeno skupino, da ne omenjamo vseh drugih dejavnosti. Danes predstavljajo ti delavci povprečno 17,8% vseh zaposlenih v industrijskih podjetjih, kar je občutno preveč. Zato ni čudno, da so ti delavci — kot kažejo analize — v najboljšem primeru izkoriščeni le 50%, in še to v »režijskem tempu«.

Slaba delitev dela oziroma polindustrijski način proizvodnje ni vzrok samo za slabo izkoriščanje osnovnih sredstev, ampak tudi za slabo izkoriščanje delovne sposobnosti zaposlenih.

Ne smemo pozabiti, da ni dolgo tega, kar smo za *silo* odrasli *togemu administrationemu sistemu*, ki je iz državne uprave prodiral tudi v gospodarske organizacije in druge službe. Posledice tega so še danes zelo vidne. V gospodarskih organizacijah pride 5 delavcev na enega uslužbenca. S tem odnosom se na videz približujemo drugim industrijsko razvitim deželam (Zah. Nemčija 4,26; Avstrija 5,45) toda z razliko, da odpade pri nas ta visoki procent uslužbencev na administracijo, ne pa na strokovne delavce, kot je to v deželah, s katerimi se primerjamo. Dovolj ilustrativen je podatek, da imamo v upravah podjetij brez tehničnih služb 10,7% vseh zaposlenih, v tehničnih službah pa 9,3%. Poleg birokracije in vzrokov, kot smo jih videli v proizvodnih procesih, so vplivale na porast administrativnega osebja tudi naslednje napake:

1. Običajni *način sistemizacije delovnih mest* v upravnih službah je bil tak, da se je posamezna funkcija enačila z delovnim mestom ne glede na obseg dela. Tako se je zgodilo, da so mnogi uslužbenci na posameznih mestih zaposleni le nekaj ur na dan. Z združevanjem funkcij bi se število zaposlenih občutno znižalo.

2. Ni redka tako imenovana »šefovska mentaliteta«, ki se izraža v prepričanju, da raste pomembnost in veljava

vodje s tem, da ima čim več ljudi »pod seboj«. Na osnovi te mentalitete srečujemo organograme in poplavo obrazcev, ob katerih človek z usmiljenjem pomisli na tiste, ki imajo opravka s temi uradi. Kar pa zadeva različne šefe, katerih resnična vodilna funkcija mnogokrat ne vzame več kot 30 % delovnega časa, pa je že čas, da pridemo do spoznanja, da morajo poleg vodenja opravljati tudi določeno strokovno delo. Seveda pa je za to potrebna ustrezna izobrazba.

3. *Neažurnost poslovanja*, ki vodi h kampanjskemu delu, stalne spremembe v poslovanju, razne nepotrebne administrativne akcije in podobno prav tako na videz opravičujejo zahtevo po večjem številu uslužbencev.

4. V raznih dejavnostih in službah, kjer so zaposlenim zagotovljeni osebni dohodki iz sredstev proračunov ali iz virov, ki pritekajo neodvisno od delovne prizadevnosti, niso razmišljali, ali bi vzeli še nekaj novih »moči« ali ne. Podobno *neodgovoren odnos do zaposlovanja* srečamo tudi v proizvodnih delovnih organizacijah, ki imajo konjunkturen tržni položaj.

5. Eden pomembnih vzrokov za preveliko število zaposlenih je gotovo tudi *neustrezna izobrazba kadrov*. V upravah industrijskih podjetij imamo še danes 45,6 % uslužbencev brez strokovne izobrazbe in 30,4 % z nižjo strokovno izobrazbo — skupaj torej kar 76 %. Podobno sliko vidimo v upravah kmetijskih podjetij (47,7 % brez strokovne izobrazbe in 29,4 % z nižjo strokovno izobrazbo), v gozdarstvu (43,1 % in 31,4 %), v gradbeništvu (31,7 % in 23,5 %) in prometu (38,4 % in 17,9 %). Tudi struktura kadrov v državni upravi (občinske skupščine) ne predstavlja izjeme.

Precejšnjo krivdo za nenačrtno kadrovanje ima tudi *politika hitre proletarizacije kmečkega prebivalstva*, ki ni bila vseskozi uskladena z našim gospodarskim razvojem. Prav tako panosijo del krivde tudi *gospodarski instrumenti*, ki niso stimulirali racionalnega izkoriščanja delovne sile. Prej bi lahko trdili narobe!

Poleg vseh naštetih bi lahko našli še vrsto drugih opravičljivih in neopravičljivih napak, ki so prispevale k pretiranemu naraščanju števila zaposlenih. Danes hočemo in moramo vse te slabosti odpraviti. Bodimo tudi pri tem čim bolj hitri, obenem pa načrtni!

Večina faktorjev, ki sproščajo delovno silo, spada v okvir povečane produktivnosti. Delovna sila pa se sprošča tudi takrat, ko podjetje zaide v slepo ulico. V zadnjih mesecih je opaziti občutno povečanje takih sprostitev, bodisi da gre za odkrivanje notranjih rezerv ali pa za zmanjšanje

obsega poslovanja. Od maja naprej je registriranih mesečno 1500 do 2000 odpustov. V naši republiki ti odpusti do sedaj niso predstavljali občutnega problema. Mnogo od teh delavcev se je vrnilo domov, v druge republike (gradbeni delavci), precej so jih prevzela podjetja deficitarnih strok, občutno se je povečalo zaposlovanje v inozemstvu (v osmih mesecih preko 6.000), nekaj se jih vrača k zemlji in le manjši del predstavlja skupino brezposelnih. To trenutno stanje pa nas ne sme uspavati. Pravi proces sproščanja delovne sile je šele na začetku, če hočemo, da bo reforma res učinkovita. Zato se moramo na ta proces temeljito pripraviti.

Po hitrem premisleku bo marsikdo rekel, da sproščanje delovne sile zaradi povečane produktivnosti pač ne more ustvarjati problemov brezposelnosti. S sproščeno delovno silo bomo le povečali fizični obseg proizvodnje, pa bo vse urejeno. Vendar vprašanje ni tako enostavno. Vedeti moramo, kje so objektivne in kje subjektivne ovire za uspešno reševanje brezposelnosti, pa čeprav za sedaj le latentne.

Vrsta podjetij ima taka ključna delovna mesta (stroj, naprava, obrat), ki s svojo maksimalno tehnično zmogljivostjo določajo maksimalno količino dela v celotnem procesu. Pri taki napravi dela na primer 30 delavcev, v ostalih oddelkih, ki so od te naprave odvisni, pa 600. Po dobri racionalizaciji ugotovimo, da bi ti delavci lahko naredili za 50% več, toda tega ne morejo zaradi omejene zmogljivosti ključnega mesta. Rešitev bi seveda bila v odpravi ozkega grla. Toda če je to obrat, ki stane več sto milijonov (rotacijska peč in podobno), potem stvar ni tako preprosta. Celo v primerih, ko gre le za nekaj milijonov (majhna podjetja), je odpravljanje ozkih grl mnogokrat nemogoče. So pa tudi primeri, ko bi pomenila odstranitev ozkega grla tako rekoč graditev nove tovarne oziroma obrata, česar pa ne moremo opraviti čez noč, tudi če bi imeli sredstva.

Imamo take gospodarske organizacije, ki tudi z zvečano storilnostjo ne morejo vplivati na večji obseg proizvodnje, ker so povsem odvisne od zmogljivosti bližnjega dobavitelja surovin, katerih narava ali cena je taka, da ne prenesejo večjega radija prevoza. Primer take vrste podjetij so mlekarne. V podobni situaciji so lahko tudi podjetja, kjer je narava proizvodov taka, da ne prenese (cena) večjega radija prodaje. Tak primer so opekarne.

V nekaterih gospodarskih organizacijah se vprašanje povečane proizvodnje križa s potrebami ali pa s kupno močjo trga. Tu moramo razlikovati dva tipa podjetij. V

prvo skupino spadajo tista, ki po svoji tehnični opremljenosti niso sposobna nastopati na zunanjih tržiščih. Vezana so le na zadovoljevanje domačega trga — vsaj v prvi poreformni etapi. Trg pa je s temi dobrinami na primer že zasičen (več tovarn izdeluje enake proizvode); količinsko povečanje proizvodnje bi vodilo le k hiperprodukciji. V drugo skupino pa spadajo tista podjetja, ki so orientirana predvsem na izvoz, toda količinske omejitve jim postavlja zunanje tržišče. V obeh primerih lahko govorimo o omejenem količinskem plafonu, ki ga podjetja ne morejo enostavno prebijati.

Poseben primer predstavljajo določene negospodarske dejavnosti, za katere bi pomenil povečan obseg poslovanja pravi nesmisel. Za primer vzemimo občinski upravni aparat. Če smo z racionalizacijo dela, z boljšo usposobljenostjo, s pisarniško mehanizacijo itd. sprostili velik del uslužbencev, ne bomo zdaj tej sproščeni delovni sili iskali novih fiktivnih funkcij, ki bi bile nepotrebne in bi vodile le v povečano birokracijo. Te presežke moramo preliti v proizvodnjo.

Niso pa redka podjetja, kjer so omejitve le subjektivne narave. Lahko bi povečali proizvodnjo, razširili obseg delovnih mest, lahko bi delali v dveh ali celo treh izmenah. Trg imajo odprt oziroma bi ga lahko našli doma in zunaj, lahko bi se preusmerili na proizvode, po katerih je večje povpraševanje ali pa so bolj konkurenčni itd., toda raje ostajajo pri starem, utrjenem in »varnem« poslovanju. Včasih slišimo, da je tega kriv »kolektivni egoizem« podjetij, ki se zapirajo v svoj krog, ga nočejo širiti in izrivajo iz nje vse tiste, za katere menijo, da so manj produktivni. Taka ocena je verjetno napačna. Res je sicer, da prevelika »gorečnost« včasih vodi do napak, predvsem na področju kadrovske-socialnih problemov, toda te napake se ne nanašajo na obravnavani problem. Prav gotovo bi bilo zelo negospodarsko, če bi v pogojih, ki vodijo v latentno brezposelnost, ekonomske enote odpirale vrata novim delavcem le zaradi nekakšne socialnosti. Vzroke oziroma krivce, ki omejujejo količinski obseg proizvodnje, moramo poiskati drugje. Največkrat jih bomo našli med vodilnimi ljudmi v podjetju, pa tudi med predstavniki delavskega samoupravljanja. To so tisti ljudje, katerih miselnost je zelo ozka, toda lahko razumljiva. Takole pravijo: »Kaj bi se podajali v tveganje in si nakopavali dodatne skrbi, ki jih prinaša iskanje trga, nakupovanje večjih količin materiala, priučevanje novih delavcev, bolj komplicirana priprava dela, odpor delavcev, da bi delali v izmenah in podobno! Ali ni bolje hoditi po že

znanih in varnih tirnicah? Imamo stalne odjemalce, dobre cene in reforma nas ni prizadela.« To je kratkovidna miselnost, ki pa ne sega preko domačega plota! Taka stališča pa res lahko imenujemo »egoizem in primitivizem« upravljavcev.

Sedaj pa pogledjmo, kako se v dosedanji praksi rešuje problem odvečne delovne sile. Najbolj pozitivno je reševanje tam, kjer s sproščeno delovno silo povečujejo obseg proizvodnje ali širijo svojo dejavnost. Toda rekli smo že, da pri tem nimajo vsa podjetja enakih možnosti.

Zelo »enostaven« način, ki so ga uporabili nekateri, je odpustitev določenega števila delavcev. Tako odpuščanje brez poprejšnje proučitve preliva sproži vrsto problemov socialnega in družbenopolitičnega pomena. Mnogo podjetij se hoče temu spretno izogniti tako, da s skoraj popolnoma ustavili sprejemanje novih delavcev s preprostim računom, da se bodo odvečne delovne sile v doglednem času znebili z običajnim odlivom (smrti, upokojitve, odhod k vojakom itd). V nekaterih podjetjih so reševali problem z nekakšnim kolektivnim pogajanjem: ali naj vsi ostanejo in se s tem zniža osebni dohodek (ker niso polno izkoriščeni) ali pa naj jih nekaj gre, da bo za ostale standard boljši. Ker nihče v kolektivu ni vedel, kdo je tisti, »ki naj gre«, in je vsak pri tem pomislil nase, je razumljivo, da se je večina odločila, da ostanejo vsi, in je s tem pristala na znižanje osebnih dohodkov. Drugod pa so predlagali žrebanje, kdo naj bo odpuščen.

Precej je podjetij, ki o tem problemu malo govore, čeprav vedo, da imajo »viške«. To so tiste organizacije, ki imajo še vedno konjunkturen položaj (visoke cene) in jim osebni dohodki ne delajo težav. Mednje sodijo tudi tisti, ki živijo iz družbenega proračuna, bodisi direktno ali indirektno. So pa tudi taki, ki čakajo direktiv od zgoraj.

Razumljivo je, da so taki načini reševanja problema odvečne delovne sile v nasprotju z zdravo ekonomiko. Družbeni dohodek je odvisen od produktivnosti vsega prebivalstva, ki je sposobno aktivno in koristno delati. Če zaposlenim ali še ne zaposlenim omejujemo to aktivnost, zmanjšujemo s tem narodni dohodek, kar bo občutno vplivalo na nadaljnji gospodarski razvoj in standard.

Reševanja tega vprašanja se moramo lotiti odkrito in načrtno. Vodijo naj nas ekonomska in ne lažno socialna načela. Tudi strah pred sprožitvijo »političnih problemov« je neutemeljen (dostikrat je to le kulisa, za katero se nekateri umikajo, da jim ni treba misliti na potrebne ukrepe),

kajti z dobro organiziranimi, skladnimi posegi v to problematiko ne more priti do njih. Razumljivo je, da rešitve največkrat ne moremo iskati le na ravni podjetja. Potrebno je vzajemno, načrtno delo vseh gospodarskih, upravnih in političnih činiteljev v okviru komune, večkrat pa tudi v širšem okviru. Ravno dejstvo, da do takih sinhroniziranih posegov pride malokdaj, je krivo, da to vprašanje kljub gospodarski reformi prepočasi rešujemo in da si nekateri zapirajo oči pred njim, češ da se bo že samo od sebe kako razvozlalo.

Za načrtno reševanje problema odvečne delovne sile velja v prvi vrsti poudariti naslednje posege:

Upravni, politični in gospodarski organi komune naj skupno in metodično prouče možnosti povečanja proizvodnje v podjetjih na svojem območju ter naj na osnovi pozitivnih ugotovitev dosežejo, da bodo podjetja, kjer je to mogoče, začela delati v dveh in tudi v treh izmenah. Prav tako je pomembno, da bodo ta »perspektivna«¹ podjetja polno izkoriščala vse razpoložljive kapacitete. Kjer se tega ne da doseči s prepričevanjem, je umestna družbena intervencija. Gospodarstvo podjetja ni samo stvar kolektiva samega (nekateri si tako predstavljajo samostojnost upravljanja v decentralizaciji), ampak je to prav tako interesno področje celotne družbene skupnosti.

V podjetjih naj se odpravijo tista ozka grla, ki se jih da sanirati z majhnimi sredstvi, največkrat celo že z boljšimi organizacijskimi posegi. Če bomo ostajali pri klasični, tehnocistični organizaciji, se nam to ne bo posrečilo. Rešitev ozkega grla ni le v tem, da dokupimo še en stroj; imamo še vrsto drugih, zelo uspešnih organizacijskih prijemov. Pri stroju, ki predstavlja ozko grlo, bomo odpravili vse odmore (vsake minute zastoja je škoda!), zato pa bomo na tem mestu bodisi skrajševali delovni čas ali, še bolje, uvedli rotacijo delavcev, tj. menjanje dveh ali več delavcev v določenih časovnih intervalih v tistih primerih, kjer je ritem dela zelo hiter in ima za posledico tudi hitro utrujenost, s tem pa manjši učinek. Delavce, ki delajo na takih ključnih mestih, moramo razbremeniti vseh operacij, ki niso strogo vezane na stroj — tj. transport, priprava, iskanje in čakanje orodja itd. Na taka mesta moramo postaviti najsposobnejše delavce. V teh primerih je tudi najstrožja selekcija upravičena. Metode dela na takih mestih moramo do podrobnosti racionalizirati. Za take stroje moramo imeti vedno pripravljene vse kritične rezervne dele (mnogokrat stroj stoji

cele dneve le zaradi tega, ker nabava išče ustrezne dele šele takrat, ko se stroj pokvari). Oskrba strojev mora biti povečana. Remonti morajo biti opravljeni po določenem programu in pospešeno itd. S tako odpravo ozkih grl bomo omogočili povečano proizvodnjo na vseh ostalih delovnih mestih in tako navezali na delovni proces večje število delavcev.

V primerih, kjer so ovira za povečani fizični obseg proizvodnje nesposobni ali premalo sposobni kadri oziroma kadri z ozkim gledanjem in utrjeno brezbržnostjo, naj se ti zamenjajo z ustrežnejšimi. Teh primerov nikakor ni malo: rešujemo jih preveč v rokavicah. Problem nesposobnih kadrov je posebno pereč v komercialnih službah, ki danes predstavljajo eno ključnih funkcij gospodarske ekspanzije. Če bodo te službe vodili »uradniki«, bivši mešetarji in mali trgovci, potem ne pričakujmo zelenih premikov. Prav tako to velja tudi za vse druge službe. Ko govorimo o racionalnem zaposlovanju in o ukrepih ob gospodarski reformi, nikakor ne smemo mimo teh vprašanj. Sedaj je čas, da bolj energično premaknemo našo zares neustrezno kadrovsko strukturo vsaj na najbolj odgovornih delovnih mestih. Zadnje analize nam namreč kažejo, da je na primer v upravah industrijskih podjetij na tistih delovnih mestih, kjer se dejansko (ne samo po pravilniku) zahteva višja ali visoka izobrazba, le 23,3% teh mest ustrezno zasedenih. 41,5% teh mest zasedajo delavci s srednjo strokovno izobrazbo, 21,5% z nižjo strokovno izobrazbo in 13,7% brez strokovne izobrazbe. Še slabše je v drugih panogah gospodarstva. V kmetijstvu zaseda ta mesta kar 27,1% oseb brez strokovne izobrazbe, 18,6% z nižjo, 42,4% s srednjo izobrazbo; le 11,9% oseb ima ustrezajočo izobrazbo. V prometu je 34,8% oseb brez strokovne izobrazbe, 12,4% z nižjo, 33,7% s srednjo in le 19,1% z ustrezno izobrazbo. Še slabša je slika na delovnih mestih, kjer se zahteva srednja strokovna izobrazba. V industriji je ustrezno zasedenih le 29,1% mest, brez strokovne izobrazbe pa je kar 39,4% oseb. V kmetijstvu je ustrezno zasedenih 29,7% mest, brez strokovne izobrazbe pa je na teh mestih celo 53,4% oseb. Skoro nič bolje ni tudi v drugih gospodarskih panogah. Marsikdo je prepričan, da gre pri neustreznih kadrih predvsem za starejše delavce, ki so ta mesta zasedli v prvem povojnem obdobju. Vendar ni tako. Analiza starostne strukture tistih, ki ustrezajo, in tistih, ki ne ustrezajo za delovna mesta, kaže presenetljivo sliko. Obe strukturi se namreč med seboj ne razlikujeta oziroma le neznatno. Največ ustreznih kadrov je med mlajšimi (v skupini od 25 do 34 let jih je 38%), kjer je prav

toliko tudi neustreznih (v isti starostni skupini 37%). Ta primerjava nam dokazuje, da je do danes šla kadrovska politika neko posebno pot in da je nanjo deloval sistematičen negativen faktor. Ob reformnih prizadevanjih je čas, da bi tudi te pojave dobro osvetlili in kadrovsko politiko temeljito spremenili na vseh področjih. Čudno je, da ravno o teh ključnih problemih danes najmanj razpravljamo. Prav gotovo imamo sedaj že toliko strokovnega kadra, da bi najbolj kritična delovna mesta lahko ustrezno zasedli strokovnjaki visoke, višje ali vsaj srednje stopnje.

V tej zvezi predstavlja poseben problem odliv uslužbencev. V teh primerih smo vse preveč popustljivi. Utrdilo se je načelo, da mora tisti, ki se je enkrat prikopal do pisarne, ostati v njej do upokojitve. Videli smo že, koliko imamo v upravah kadra brez izobrazbe. Pri prelivih moramo to upoštevati; vse tiste, ki delovnemu mestu ne ustrezajo in nimajo niti minimalne strokovne izobrazbe, bi bilo treba predstaviti oziroma preusmeriti na taka mesta v proizvodnji, kjer bodo lahko zares storilni. Ker se tega problema ne upamo reševati tako, ustvarjamo s tem še drug problem — zapiranje delovnih mest sposobnim kandidatom, ki prihajajo iz šol, kjer jih je družba za drag denar šolala. Danes je že opaziti brezposelnost mladega strokovnega kadra, in to v poklicih, ki so v visokem odstotku neustrezno zasedeni. Naj navedem nekaj primerov delovnih mest v gospodarstvu, kjer je zahtevana visoka izobrazba: delovnih mest za agronome je 793, od tega neustrezno zasedenih 333 mest; delovnih mest za elektroinženirje 853, od tega neustrezno zasedenih 419; za ekonomiste 3287, od tega neustrezno zasedenih 2646; za kadrovičke 806, od tega neustrezno zasedenih 669; za pravnike 657, od tega neustrezno zasedenih 346; za strojne inženirje 1799, od tega neustrezno zasedenih 1014; za tekstilne inženirje 114, od tega neustrezno zasedenih 77 itd.

Odvečna delovna sila iz tistih podjetij, kjer je povečanje fizičnega obsega tehnično ali drugače nemogoče, naj se organizirano prelije v podjetja, kjer je povečanje mogoče in utemeljeno. Poudariti moramo pojem »organiziran preliv«, kajti zgodi se, da podjetja odpuste izbrane, najslabše ali drugače ožigosane delavce in jih naprte zavodu za zaposlovanje. Razume se, da jih zavodi ne morejo zaposliti drugje. Pomembno je načelo, da z organiziranimi prelivmi ne smemo reševati problema nediscipliniranih delavcev. To vprašanje spada vsekakor v drug okvir. Organiziran in uspešen preliv je le tisti, kjer bo s posredovanjem zavoda za zaposlovanje in poštenim dogovorom med

podjetji določena skupina delavcev, ki naj se načrtno presmeri. Ta izbor mora upoštevati naslednje: za preliv pridejo v poštev predvsem mlajši delavci, kajti teh ne bo težko hitro usposobiti za druga dela. Izbrati moramo delavce vseh stopenj storilnosti in prizadevnosti, ne pa le manj storilne. Upoštevati je treba bližino stanovanja in ugodnost prometnih zvez. Če se le da, naj se preliv izvrši v sorodne panoge. Najprimernejši so prelivs večjih skupin, za katere se podjetju splača dobro organizirati sprejem in priučevanje na novih delovnih mestih.

Potrebno bo bolj odločno usmerjati odvečno delovno silo v panoge, kjer delavcev manjka. To je predvsem kmetijstvo, rudarstvo in podobno. Stopnja agrotehnične opremljenosti v našem kmetijstvu ni na zavidljivi višini, posebno še v privatnem sektorju. Zato bomo za zdaj lahko prišli do res intenzivnega obdelovanja zemlje predvsem s povečanjem delovne sile. To velja predvsem za tista področja, kjer je bil odliv kmetijskega aktivnega prebivalstva premočan in so ostala obdelovalna zemljišča napol opuščena.

Razumljivo je, da moramo prav tako skrbeti tudi za načrtno odpiranje novih, rentabilnih delovnih mest. Prednost moramo dati takim mestom, za katera bodo investicije minimalne, in pa tistim, ki imajo res perspektive za razvoj v mednarodni delitvi dela. Pospešeno moramo odpirati delovna mesta v terciarni dejavnosti. Res je iskanje storitev in uslug v terciarnih službah odvisno predvsem od splošnega standarda; od tega je torej odvisno tudi število delovnih mest. Naš standard je razmeroma nizek in kupna moč prebivalstva bo začasno celo še manjša, kljub temu so kapacitete najrazličnejših servisnih služb povsem premajhne. Za to področje se komune premalo zanimajo in so precej neiznajdljive. V času mačehovskega odnosa do obrti je to dejavnost zapustilo ogromno kvalificiranih delavcev, ki delajo danes na nekvalificiranih ali priučenih delovnih mestih v industriji, kjer je njihova strokovnost povsem izgubljena. Tako imamo danes na primer samo v kovinski industriji 321 kolarjev, 248 mizarjev, 248 čevljarjev, 197 šivilj, 146 krojačev, 95 pekov, 58 tapetnikov, 58 frizerjev, 44 sodarjev, 29 kuharjev, 37 pleskarjev itd. na nekvalificiranih del. mestih. V lesni industriji imamo 109 šivilj, 63 tapetnikov, 56 ključavničarjev, 21 kolarjev, 29 frizerjev, 172 krojačev, 109 čevljarjev, 63 sedlarjev, 18 pekov itd. Podobno bi lahko naštevali še primere iz drugih industrijskih strok. Pri prelivanju je to vsekakor potrebno upoštevati in vsestransko proučiti.

Poleg naštetih imamo še vrsto drugih rezerv za rentabilno zaposlovanje. Delavec, ki dela poleg redne službe še nadure ali ima honorarno službo, gotovo ni polno storilen. Zakaj ne bi takih del odstopili novim, rednim delavcem. — Toda še in še moramo poudariti, da bomo vse to lahko izvedli le, če bomo delovali načrtno in brez nepotrebne sentimentalnosti. Vsi, ki si resnično prizadevajo, da bi bila naša gospodarska reforma res učinkovita, očitajo odgovornim preveliko mlačnost prav v premikih na področju kadrovske politike in pričakujejo več odločilnih besed, ukrepov in sprememb. Pri tem pa niso mišljeni samo premiki delovne sile, ampak tudi vse tisto, kar se navezuje na vprašanje kadrov — tj. učinkovita kadrovska služba v delovnih organizacijah, ustrezne kadrovske komisije, strokovno učinkoviti zavodi za zaposlovanje in — ne na zadnjem mestu — vprašanje splošnega in strokovnega šolstva.

PAVEL KOGEJ

Mladi komunisti in samoupravljanje

Čedalje hitrejši in burnejši razvoj samoupravnega sistema, čedalje večje zanimanje za reševanje samoupravne problematike in pozornost, ki jo je tej problematiki posvetil VIII. kongres ZKJ, so me privedli do odločitve, da napišem nekaj o težavah, dvomih in iskanju mladih na poti aktivnega in plodnega vključevanja v delo samoupravnih organov in družbenopolitičnih organizacij v podjetjih, v katerih so samoupravni odnosi še nerazviti in v katerih vodstveni aparat krepko drži položaj v svojih rokah ter budno spremlja vsa dogajanja v kolektivu. Prikazati želim nasprotje med nalogami, ki jih ZK nalaga svojim članom, in možnostjo doslednega izvrševanja le-teh v konkretnih razmerah takih podjetij ter dileme, ki se pri tem porajajo. Vsebina članka temelji predvsem na lastnih opazanjih ter izkušnjah v podjetju, kjer sem zaposlen, deloma pa tudi ob razgovorih, ki sem jih imel z mnogimi kolegi o razmerah v njihovih podjetjih. Vseh ugotovitev zato ne gre posploševati.

I

Vsakega mladega človeka, ki prvič stopa v delovno organizacijo, obhajajo različni občutki, od tesnobe in negotovosti do nestrpnosti in optimističnih pričakovanj. Današnji sistem izobraževanja in vzgoje ustvarjata v mladem človeku pričakovanje, da bo svoje sposobnosti lahko uveljavil ne samo na ožjem delovnem mestu, ampak tudi na samoupravnem področju. V delovno organizacijo prihaja z določeno, bolj ali manj idealizirano sliko o delovanju samoupravnega sistema, ki pa se kmalu začenja spreminjati in dobivati bolj realne barve. V prvem obdobju opazovanja in prilagajanja novi sredini se običajno vključi v družbenopolitične organizacije in tudi v delo samoupravnih organov v podjetju, kar mu čedalje bolj odkriva sliko o dokajšnjem neskladju med razvitostjo oblik samoupravnega sistema in med njihovo vsebino. Skoraj vsak dan odkriva deformacije medsebojnih odnosov v kolektivu ter različne negativne pojave v življenju delovne organizacije.

Članstvo v samoupravnih organih in vodstvih družbenopolitičnih organizacij sicer formalno ustreza strukturnim zahtevam (udeležba žensk, mladine, delavcev itd.), toda v vseh organih so govorniki in diskutanti v glavnem ljudje iz vodilnih krogov; zelo redko je slišati glas delavca iz neposredne proizvodnje. To vpliva tudi na vsebino sestankov, kjer največkrat razpravljajo o najrazličnejših tehničnih, organizacijskih in drugih strokovnih vprašanjih. Poudarjanje strokovnih vprašanj (ki so jih običajno rešili že prej na strokovnem kolegiju) na razpravah povzroča pri delavcih občutek, da niso sposobni za delo v samoupravnih organih, kar zelo zaviralno deluje na proces osveščanja in ustvarja pojmovanje, da je članstvo v samoupravnih organih zgolj formalnost, zlasti, ker se zelo redko zgodi, da bi razpravljali o večkrat zelo perečih problemih s področja medsebojnih odnosov. Ravno pri reševanju teh problemov pa bi delavec lažje sodeloval, saj ga bolj neposredno zadevajo kot pa razna tehnična vprašanja, katerih reševanja se s svojo stopnjo izobrazbe zelo težko loti. Tako je npr. informiranost delovnega kolektiva zelo slaba, saj ni niti redno obveščen o času sestankov samoupravnih organov,¹ kaj šele o njihovi vsebini. Glasilo delovnega kolektiva kljub temu,

¹ Tako v neki moderni poslovni stavbi niso uspeli najti mesta niti za oglasne deske, na katerih bi obveščali delovni kolektiv o času sestankov in na katerih bi objavljali zapisnike s sej samoupravnih organov.

da so stroški za njegovo izdajo precejšnji, služi bolj za reprezentanco podjetja kot za informiranje kolektiva, saj z eno ali večmesečno zamudo prinaša samo suhoparen seznam sklepov samoupravnih organov, brez kakršnega koli komentarja. Rado razpravlja o tehničnih zanimivostih in prinaša razna finančna poročila, bolj ali manj skrbno pa se izogiba vprašanj o problemih informiranosti, kadrovske in stanovanjske politike, o pojavih birokratizma, dušitve kritike, razprav o sklepih, sprejetih na sejah samoupravnih organov, in drugih vprašanj, ki bi dala glasilu vsebino in aktualnost. Tudi delitev osebnih dohodkov po delu marsikje ne izpolnjuje svoje vloge, ker po eni strani sam sistem delitve ni ustrezen, po drugi strani pa neposredni proizvajalci ne sodelujejo niti pri ocenjevanju, kaj šele pri odločanju o višini presežka, ki naj se razdeli na osebne dohodke. Odločanje o teh vprašanjih je postalo izključna domena vodilnih, ki od časa do časa glede na velike finančne potrebe podjetja za izvajanje širokopotezne poslovne in investicijske politike »s težkim srcem« določijo tudi skromen del presežka za delitev na osebne dohodke. Pri tem se seveda ne gleda na to, da bi bila delitev osebnih dohodkov vzpodbudna, ampak poteka bolj pod pritiskom delitve v drugih podjetjih, ker bi sicer tvegali nezadovoljstvo in preveliko fluktuacijo delovne sile v podjetju. Nič boljši ni položaj na področju kadrovske politike, ki je ravno tako v rokah direkcije. Delavci v ekonomskih enotah sploh nimajo vpliva niti na število zaposlenih, kaj šele na izbiro kandidatov, kajti kadrovsko politiko izkoriščajo vodilni marsikdaj ne za ustrezno izpopolnitev praznih delovnih mest, ampak za »infiltriranje« svojih ljudi v sektorje ali oddelke, ki so »okuženi s samoupravnimi klicami«. Za še bolj »demokratsko« vzdušje skrbe tudi razni »leteči« uslužbenci, katerih glavna naloga je, da pod masko različnih strokovnih nazivov obveščajo, o čem se v kolektivu največ razpravlja, komu je kdo naklonjen, in da opravljajo druge naloge, ki spadajo sicer na področje vohunske službe.

Mladi komunist se kot zaveden ter pošten član svoje organizacije začne v skladu s smernicami in nalogami, ki so jih sprejeli višji partijski organi, boriti za odpravo negativnih pojavov. V začetku pričakuje razumevanje ali celo pomoč vodilnih, ki so večinoma organizirani v ZK in od katerih pričakuje, da se bodo borili za iste cilje kot on. Tako na sestanku osnovne organizacije izrazi nezadovoljstvo nad slabo informiranostjo delovnega kolektiva in tudi predlaga začetne ukrepe za izboljšanje stanja. Toda če že

ni s svojo diskusijo izzval začudenja,² pa je gotovo naletel na nepričakovano močan odpor vodilnih. Potem ko so se izčrpali nekateri diskutanti iz vrst vodilnih, odpreta »ogjenj« še direktor in sekretar podjetja. Sekretar meni, da je diskusija preveč teoretična in da mora osnovna organizacija reševati bolj praktična vprašanja (hišni red, skrb za inventar, redno prihajanje na delo ipd.), medtem ko je bila po direktorjevem mnenju diskusija na preveč nizki ravni in da ob tako nepomembnem vprašanju ne bi smeli izgubljeni toliko časa, saj podjetje tišče mnogo pomembnejši problemi, npr. razna finančna vprašanja, pomanjkanje deviz, počasno obračanje zalog, problematika nabave, prodaje itd., itd. Seveda v isti sapi ni pozabil omeniti, da je iluzorno pričakovati, da bo kolektiv informiran o vsem, kajti konkurenca neprestano preži na podatke, ki jih je treba kot poslovno skrivnost čimbolj skrbno skrivati. Kakšna logika! V razmerah neinformiranosti naj kolektiv ne razpravlja o problemih, ki jih najbolj živo občuti, ker ti problemi niso na dovolj visoki »strokovni ravni«. Do problemov, ki so na »strokovni ravni«, pa ne more priti, ker poslovna skrivnost preprečuje informiranost širšega kolektiva o teh problemih. O čem pa naj potem kolektiv sploh razpravlja?

Toda ne samo, da je naletel na tak odpor, ampak še več: niso ga podprli celo tisti komunisti, ki so bili v debatah na »hodnikih« istega mnenja. Ob tem se spomni na besede tov. Rankovića: »Birokratizmu najbolj godita pasivnost in neborbenost komunistov. Njihova nezadostna angažiranost hromi borbenost delovnih ljudi, ki kajpak pričakujejo, da bodo prav komunisti s svojim zgledom, zavzetostjo in zavestjo pokazali, kako naj se v razvijanju neposredne demokracije učinkovito uprejo birokratizmu in drugim negativnim težnjam.«³ V odgovor na molk partijske organizacije pa se vrste še očitki, da je delovni kolektiv nezrel za samoupravljanje, politično nezainteresiran in da na

² Tako se je na nekem sestanku osnovne organizacije, ko je mlad komunist izrazil svoje pomisleke nad direktorjevim navdušenjem za prehod na deljeni delovni čas, direktor odkrito začudil, od kod pogum, da si upa izraziti tako mišljenje, in je zahteval pojasnilo, kdo ga je pripravil do tega oziroma v čigavem imenu ga je izrazil.

³ V prej navedenem primeru je po sestanku direktor v prisotnosti predsednika DS in predsednika sindikata (oba vodilna uslužbenca) dal omenjenemu komunistu priznanje za voljo in prizadevnost, vendar ga je opozoril, da bi nepriljubljeno odkrivanje problemov pred partijsko organizacijo (!) vsekakor imelo škodljiv vpliv na razpoloženje kolektiva, in ga pozval, naj bi se o vsakem problemu vedel najprej pogovoril z njim ali s kom od vodilnih uslužbencev in šele potem, če bi ugotovili, da je to koristno, načenjal probleme pred širšim krogom.

delovnem mestu vestno opravlja svoje naloge samo, če mu nekdo stalno stoji za hrbtom. Zato je nujno preiti na še večjo »diktaturo«, če naj se zagotovi nadaljnji uspešni razvoj podjetja. Pri tem »tožniki« povsem mirne vesti spre gledajo, da s takim stališčem zamenjujejo vzrok s posledico, kajti samo »diktatura« pogojuje nezainteresiranost, ki jo očitajo delovnemu kolektivu.

Seveda ga direkcija zaradi tega »spodrsrljaja« še ne bo diskvalificirala, ampak ga bo na ta ali oni način skušala prej »prijateljsko prepričati« in pravočasno spraviti na pravo pot.⁴ Tako je sedaj bolj ali manj odkrito postavljen pred alternativo: ali »prodati« svoje pravice in dolžnosti samoupravljalca in komunista za ceno lažjega napredovanja, boljšega kosa kruha itd., ali pa nadaljevati s komaj začeto borbo in pri tem tvegati svoj obstanek. Prepričan je v nepravilnost reševanja perečih problemov v ožjem krogu, hermetično zaprtem pred javnostjo, in prikrivanja teh problemov pred samoupravnimi organi, ki v takih razmerah nikakor ne morejo zaživeti in najti prave vsebine dela, ampak se izgubljajo v formalno samoupravnem delu (npr. sprejemanje sklepov, ki so še v fazi izvrševanja ali že izvršeni). Ob tem pa so vodilni »ogorčeni« nad nezainteresiranostjo neposrednih proizvajalcev, zaradi katere DS na rednem sestanku marsikdaj ni sklepčen, in očitajo proizvajalcem, da se zanimajo samo za osebne dohodke, namesto da bi to zanimanje izkoristili za poživitev razvoja samoupravljanja. Boljše poznavanje sistema delitve dohodka in odvisnost višine osebnih dohodkov od uspeha podjetja bi namreč nujno vzpodbudila zanimanje za vprašanja boljše organizacije dela, boljše discipline itd. Ob spoznanju teh in drugih negativnosti, ki niso v skladu s samoupravnimi načeli, meni, da je nujno treba prebiti led in se z aktivnim delom med kolektivom, v samoupravnih organih in družbenopolitičnih organizacijah boriti za resnično samoupravno vsebino, v skladu z besedami tov. Tita in Kardelja: »... Zato je naloga komunistov, da se *odločno* bojujejo proti vsem deformacijam v socialističnih družbenih odnosih, predvsem z idejno in politično mobilizacijo delovnih ljudi za razvijanje njihovih samoupravnih organov, za njihovo čim neposrednejše upravljanje delovne organizacije, skratka, za uvedbo takih notranjih odnosov, v katerih bo delovni člo-

⁴ Referat Aleksandra Rankovića, »VIII. kongres ZKJ«, str. 131, ČZP »Komuniste, Ljubljana 1964.

vek čim neposredneje odločal o delitvi dohodka.⁵ ... Potrebno je razvijati tiste oblike socialističnih in proizvodnih odnosov sploh, ki bodo navsezadnje zahtevali čedalje manj prisilnih ukrepov za svojo ohranitev in ki bodo omogočili, da se bodo na njihovi podlagi razvijali vse bolj demokratski in humani odnosi med ljudmi.⁶

Odslej skoraj vedno, ko prične razpravljati o kakšnem problemu, prihaja v neposredno ali posredno nasprotje z direkcijsko. Njegova samoupravna aktivnost se v pasivnem okolju kaže mnogo močnejše, kot bi se odražala v demokratskem ozračju, kjer bi kritiko tovariško posredovali in sprejemali in kjer bi se nasprotujoče misli medsebojno oplajale v iskanju najboljših rešitev. Jasno je, da postaja za direkcijsko tudi čedalje večji »kamen spotike«. Kmalu lahko spozna, da je kljub subjektivnim željam in hotenjem za uresničitev naprednih misli prešibek, da bi se uspešno boril za njihovo uresničenje, in da mu objektivni položaj preprečuje, da bi postal resnična osebnost; v okviru delovne organizacije mu daje na izbiro samo (dovolite, da malo karikiram), da postane ali močna materialna baza brez svoje duhovne nadgradnje ali pa duhovna nadgradnja brez materialne baze, zlasti, ko ob volitvah v samoupravne organe skoraj nujno izgubi svoje funkcije. Direkcija postane namreč ob volitvah zelo »zaskrbljena« za nadaljnji razvoj samoupravljanja in pod pretvezo, da ZK ne more iti na volitve nepripravljena, poskrbi za kvalitetni sestav samoupravnih organov tako, da imajo v njih glavno besedo njeni somišljeniki, s čimer jih očisti svojih nasprotnikov. Tako pride do paradoksa, da je prej proti svoji volji dobival funkcijo za funkcijo, potem ko pa je pričel svoje funkcije opravljati v skladu z nalogami, jih je seveda hitro izgubil. Prej ali slej mora seveda kloniti, njegov primer pa daje potuho raznim oportunističnim in pasivnim elementom, ki ne verjamejo v resnično poslanstvo samoupravljanja in trdijo, da je vsaka borba za samoupravljanje utvara, ker leži na človeštvu »izvirni greh« in ker pojavov samovolje, egoizma, neiskrenosti, protekcionštva, karierizma itd. nikoli ne bomo izkoreninili; dokler pa so ljudje takšni, resnično samoupravljanje ni mogoče.

Tako se marsikateri mladi komunist, razočaran nad življenjsko stvarnostjo, prekmalu umakne v vrste »spame-tovanih«, zlasti še, ker je v šoli dobil o samoupravljanju

⁵ Referat maršala Tita, str. 32, prav tam.

⁶ Referat tov. Kardelja, str. 70, prav tam.

idealizirano predstavo in se ni zavedal, da smo v praksi še daleč od teoretičnega modela samoupravljanja in da se je za njegovo uresničitev treba šele boriti. Ob spremljanju vsakovrstnih razprav — bodisi na kongresih, plenumih ali v tisku — pa se pred njim pojavljajo mnoga vprašanja, na katera si sam ne zna odgovoriti.

II

Predvsem se postavlja vprašanje, kako v danem položaju izpolnjevati naloge organizacije. Ali se je komunist v vsakem primeru »dolžan nenehno boriti za to, da delovni ljudje v sistemu družbenega samoupravljanja neposredno sodelujejo pri sprejemanju in uresničevanju sklepov, ki so v njihovem interesu in v interesu družbene skupnosti, boriti za izoblikovanje in uveljavljanje socialističnih družbenih norm in tudi proti nesocialističnim težnjam in pojavom, da na sestankih ZK razpravlja o delu slehernega člana (seveda tudi o nadrejenih — op. pisca), funkcionarja ali vodstva Zveze in kritizira njihovo delo in ravnanje, če nista v skladu s programom in politiko ZK«,⁷ da se »energično bori proti vsem poskusom, da bi delovnim ljudem onemogočali s kritiko ustvarjalno delovati in prispevati k socialističnemu napredku«,⁸ da se skupno z vsemi delovnimi ljudmi »zavzame za popolno javnost pri izbiri kadrov, za usposabljanje čim večjega števila ljudi za družbene funkcije, za afirmacijo ljudi po njihovem delu, za dosledno uresničevanje načela rotacije in omejitve ponovne izvolitve in proti raznim oblikam protekcionastva, familiarnosti in karierizma kot tudi proti kopičenju funkcij«,⁹ da izvršuje druge naloge, ki mu jih nalaga članstvo v ZK, katerih dosledno izvrševanje bi ga privedlo v skoraj brezupen spopad z birokracijo, ko v skrajnem primeru lahko celo izgubi osnovno, to je delo? In če bi zaradi spoznanja objektivnih razmer, ko ima birokracija v svojih rokah vodstvo nad delovnim procesom, odločilen vpliv na samoupravne organe, ima zveze ali — kot se temu pravi — »močno hrbtenico« itd., medtem ko je mladi komunist brez vsakega zaledja in se še ni uveljavil niti na delovnem mestu niti na samoupravnem področju, odstopil od odločbe borbe za razkrinkavanje negativnih pojavov, od ustvarjalne kritike in od drugih deli-

⁷ Statut ZKJ (iz poglavja »Obveznosti in pravice člana ZKJ«), prav tam.

⁸ Resolucija VIII. kongresa, str. 263, prav tam.

⁹ Resolucija VIII. kongresa, str. 264, prav tam.

katnih nalog, ker se zaveda, da je njegov boj obsojen na neuspeh, ali bi s tem že stopil na oportunistične pozicije? Kje se oportunizem pravzaprav pričenja in kje konča? Zakaj naj bi moral prav on izvrševati zadane naloge, tvegati s tem primerno ureditev pomembnih življenjskih vprašanj (stanovanje, napredovanje itd.) in celo svojo eksistenco, zlasti ob letošnjih odpustih delavcev, medtem ko se komunistu iz vodilnih vrst ne samo tolerira neizpolnjevanje zadanih nalog, ampak celo očitne kršitve linije ZK? In končno, ali s sklicevanjem na zavest komunistov in z zahtevo, da energično nastopajo v boju za samoupravljanje ne glede na konkretne pogoje v določeni meri ne pozabljamo včasih na osnovno zakonitost dialektičnega materializma, da družbena bit določa družbeno zavest, ki potem vzvratno učinkuje na družbeno bit?

III

Gotovo se s podobnimi vprašanji srečuje vsakdo, ki spremlja razvoj samoupravljanja in probleme čedalje širšega vključevanja delovnih ljudi v reševanje vseh družbenih problemov v delovni organizaciji in komuni. Človek se marsikdaj znajde v položaju, ko si ne zna prepričljivo odgovoriti, kako in kaj bi bilo treba storiti, kje se glede na dani položaj pričenja in kje konča oportunizem, karierizem itd. Tudi tisk posveča tem vprašanjem malo razmišljanj; zadovoljujemo se s kozerijami, opisovanjem različnih pojavov samovolje, nedemokratskega postopanja ipd., čeprav bi bilo marsikdaj namesto bolj ali manj senzacionalnega opisovanja in dajanja očitkov komunistom, ki so stali ob strani, bolje na podlagi konkretnih dogodkov razmišljati, kakšne so bile dejanske možnosti komunistov, da preprečijo negativnosti, in kako naj bi se v danem položaju najbolje postavili proti nosilcem negativnih teženj in pojavov. Marsikateri delovni človek bi tako našel svoje mesto v obravnavanem problemu in povzel iz razmišljanja prenekatero koristno ugotovitev in napotilo za delovanje v svoji delovni organizaciji in v družbenopolitičnih organizacijah. Sam se ne čutim sposobnega v celoti odgovoriti na zastavljena vprašanja, poleg tega nimam dovolj izkušenj, vendar bom skušal podati vsaj nekaj svojih misli o teh vprašanjih.

Mislim, da se pri odločitvi o načinu delovanja v razmerah deformiranih samoupravnih odnosov ne smemo držati nobene od obeh skrajnosti, ampak si moramo glede na razmere izbrati pravilno taktiko. Tako bi lahko dosledno iz-

polnjevanje nalog, ki zahtevajo energično in odkrito borbo proti negativnim pojavom, ravno tako imelo škodljive posledice kot umik v oportunizem in pasivnost. Naj nekoliko ilustriram! Ko je bil 4. julija 1941 izdan poziv na oboroženo vstajo, oboroženi upor ni izbruhnil istočasno v vsej Jugoslaviji, ampak postopoma, po posameznih republikah in na posameznih področjih, kajti ponekod so bile osvobodilne sile že sposobne za borbo, medtem ko so se morali drugje nanjo šele pripravljati. V podobnem položaju smo tudi od 1950. leta dalje, ko smo pričeli razvijati naš samoupravni sistem, samo da je ta proces počasnejši in bolj zapleten, tako da je mnogo težje spoznati sile, ki nasprotujejo samoupravljanju, in odkriti oblike njihovega odpora, kot pa odkrivati sovražnika v vojni. Zato je, po mojem mnenju, treba najprej kolikor mogoče realno oceniti dani položaj in ugotoviti možnosti delovanja za razvijanje in utrjevanje samoupravnih odnosov. Zavedati se moramo namreč, da stoji razvoju samoupravljanja nasproti mnoge objektivne ovire zunaj (omejeno učinkovanje ekonomskih zakonitosti na trgu, nezadostna materialna podlaga samoupravljanja, splošna nizka raven osebnih dohodkov itd.) in znotraj posameznega podjetja (raven strokovne in splošne izobrazbe delavcev, struktura delovnega kolektiva, mezdna psihologije itd.) ter mnoge subjektivne ovire zunaj (npr. pojavi pritiska raznih družbenih ali partijskih organov na odločitve v delovnih organizacijah) in znotraj kolektiva (izredna občutljivost posameznikov za kakršno koli kritiko, pojavi samovolje, pasivnost osnovnih organizacij ipd.). Šele na osnovi realne ocene bi bilo treba izbrati primerno taktiko in oblike delovanja, kar naj ne bi ustvarjalo raznih »krvavih obračunov« med birokracijo in osveščenimi posamezniki ali skupinami v pasivnem kolektivu, ampak naj bi se v prvem obdobju posvetili pripravi terena za postopno vključevanje neposrednih proizvajalcev v odločanje o vseh zadevah. »Predimenzioniranje« nalog bi namreč prej ali slej privedlo do odkritega spopada z ekonomsko in politično močnejšim nasprotnikom in do nujnega zloma, kar bi lahko v danem položaju, kot sem že enkrat omenil, še okrepilo položaje birokracije in pognojilo tla, na katerih se razrašča oportunizem in pasivnost; razočaranje zaradi poraza pa bi pri marsikaterem komunistu povzročilo ravnodušnost in apatijo.

Še bolj škodljive posledice ima seveda druga skrajnost, na katero v praksi naletimo mnogo pogosteje kot na prvo. Oportunizem in pasivnost pogojujejo poleg že navedenih

vzrokov tudi razni ostanki preteklosti, kar nam lepo pove tov. Vida Tomšič: »V vseh nas je še toliko karakteristik človeka iz razredne družbe, človeka, ki je bil potisnjen na položaj izkoriščenega, ki se je sicer puntal, toda, ki še ni postal, ki se sam še ni začutil gospodarja. Danes, ko so padle politične in padajo materialne ovire, da bi lahko postali gospodarji, se kar nekam branimo sprejeti to vlogo.«¹⁰ Pri tem bi hotel poudariti predvsem nalogo mlade generacije, ki nikakor ne bi smela dopustiti, da bi nekritično prevzela razne sodbe o tem, kaj se izplača, o tem, da borba proti negativnostim v medsebojnih odnosih nima smisla, ker je vedno tako bilo in vedno bo, da bo šibkejši potegnil krajši konec ipd. Na žalost danes del mladih ne zna ali noče najti svojega mesta na širokem področju družbenega samoupravljanja, ampak na neprimeren način — bodisi v obliki huliganstva ali v drugih oblikah — izraža nezadovoljstvo z obstoječim stanjem v družbi ali pa se neborbeno sprijazni z obstoječim stanjem ter se z njim asimilira, namesto da bi svoj mladostni polet in energijo izkoristil za aktivno sodelovanje pri ustvarjanju nove socialistične družbe.

Namerna opustitev kritike ali borbe proti določenemu negativnemu pojavu v danem položaju po mojem mnenju torej še ne pomeni nujno prehoda na oportunistične pozicije, ker bi bilo tako ravnanje lahko trenutno škodljivejše kot začasna opustitev. Mislim, da gre naloge, ki nam jih nalaga članstvo v ZK, obravnavati kot maksimalen program, kar je odraz tega, da današnja teoretična misel, ki jo razvija ZK, prehiteva objektivni družbeni razvoj. Pri tem seveda ne smemo izgubiti izpred oči temeljnih ciljev in moramo zato do danih nalog zavzeti podobno stališče, kot ga ZK zavzema do delavskih gibanj v svetu. Načini in oblike boja delavskih gibanj so glede na posebnosti v posameznih deželah nujno različne, toda kljub tej pestrosti so nekatere osnovne naloge za vse iste, npr. borba za zmago socializma in za mir v svetu. Nalog članov ZK zato ne gre razumeti kot energičnega, odkritega »lova na birokrate« ter splošnega napada na negativne pojave, ker jih pogojuje objektivni družbeni razvoj ter bi s takim ravnanjem skušali nasilno iti preko zakonitosti družbenega razvoja, ampak kot izbiro take taktike in oblik delovanja, ki bodo ustrezale posebnostim v posameznih delovnih organizacijah, a bodo kljub svoji pestrosti vodile k osnovnemu cilju, k uspešnemu

¹⁰ Vida Tomšič: »Samoupravni sistem in družbenopolitične organizacije«, Teorija in praksa, št. 11/64, str. 1598.

razvijanju takih socialističnih in proizvodnih odnosov, ki bodo zahtevali vse manj prisilnih ukrepov in omogočili razvoj vse bolj demokratičnih in humanih odnosov med ljudmi, to je, k izgraditvi socialistične družbe, ki bo temeljila na visoko razvitem sistemu družbenega samoupravljanja.

Osnovna naloga komunistov v takem kolektivu po mojem mnenju ni borba za takojšen prehod na kar najdemokratičnejše oblike samoupravljanja, za takojšnjo odpravo birokratizma, tehnokratizma, samovolje in drugih negativnosti, ampak osveščanje neposrednih proizvajalcev in ustvarjanje takih pogojev, v katerih se bodo lahko učinkovito vključevali v odločanje o najrazličnejših vprašanjih ter sčasoma postali sposobni, da se sami odločno tpro vsakemu poskusu kratenja samoupravnih pravic. Osnovna organizacija je često mnenja, da je na tem področju (ideološkega dviganja kadrov) že opravila svojo nalogo, če pošlje enega ali dva komunista v večerno politično šolo in če kdaj pa kdaj na hitro prebere gradivo raznih plenurnov in kongresov. Namesto tega bi morali komunisti izkoristiti lastne sile tako, da bi od časa do časa organizirali študijske sestanke (tudi z udeležbo nekomunistov), na katerih bi gradivo plenurnov in kongresov obravnavali glede na razmere v svojem kolektivu, kar bi gotovo koristno vplivalo na njihovo družbenopolitično aktivnost. Glavni namen spoznavanja komunistov in neposrednih proizvajalcev s takim gradivom je končno v tem, da znajo spoznanja in teoretične misli prenesti v življenje svojega kolektiva in komune, ne pa, da gradivo teoretično obvladajo, v praksi pa na podlagi pridobljenega znanja ne znajo ali niti ne skušajo ustvarjalno delovati. Da bi bilo tako delo uspešno, si je treba prizadevati tudi za čim boljše informiranost kolektiva, začeni od zahtev po rednem obveščanju o času sestankov samoupravnih organov, o vprašanjih, ki bodo na dnevnem redu, po objavljanju zapisnikov s sej DS itd., itd. Dalje se je treba boriti za redno informiranje o poteku delitve dohodka, zlasti osebnih dohodkov. Pri tem se ne bi dlje zadrževal,¹¹ ampak naj nam o pomenu delitve dohodka pove nekaj besed tov. Žiherl: »V danih pogojih lahko delitev dohodka po delu edina sprošča tisto gibaló, ki je v zgodovini človeške družbe in posebej v kapitalizmu, iz katerega neposredno izhajamo, sooblikovalo človeško osebnost kot enega najpomembnejših rezultatov dosedanjega razvoja. To gibaló je

¹¹ To vprašanje sem obširneje obravnaval v članku »Delitev osebnih dohodkov v Metalkie, »Teorija in praksa«, št. 5/65.

mogočno vplivalo na produktivnost dela in njeno nenehno naraščanje, ki v našem atomskem stoletju ustvarja materialne temelje komunizma! Gre za gibalo, o katerem govori Lenin v zgoraj navedenem članku: za osebni interes, predvsem za konkretni materialni interes delovnega človeka.¹² O delitvi dohodka in o vseh drugih vprašanjih bi morali pričeti razpravljati najprej v okviru zborov delovnih skupnosti. Na teh sestankih naj bi s svojimi predstavniki v DS obvezno razpravljali najmanj o vseh vprašanjih, ki v celoti ali delno neposredno zadevajo zbor delovne skupnosti in ki jih namerava obravnavati DS. Tu naj bi se izkristalizirala stališča zbora, ki naj bi jih njegovi predstavniki obvezno prenašali na seje samoupravnih organov, po sejah pa naj bi zbor delovne skupnosti redno obveščali o poteku in izidu razprav o posameznih vprašanjih. S prenašanjem stališč zbora delovne skupnosti na seje višjih samoupravnih organov bi poživili razprave, obenem pa bi se izognili nevarnosti, da bi posameznike v teh organih osumili »zarotniške« dejavnosti. Proti njim bi znatno teže izvajali kakršne koli sankcije, ker bi se za nastope predstavnikov v višjih samoupravnih organih čutil odgovoren tudi ves kolektiv zbora delovne skupnosti. Glede pristojnosti zborov seveda ne bi smeli ostajati samo pri pravici do razprave, ampak jim dati tudi možnosti odločanja, zlasti o vprašanjih, ki zadevajo v glavnem samo ta zbor. Področje za akcijo komunistov je preobširno, da bi lahko konkretnije obravnaval posamezne naloge, vendar upam, da sem že s temi nekaj primeri uspel nakazati osnovno smer in oblike delovanja.

Kot izhaja iz do sedaj povedanega, se moramo zlasti v nedozorelih pogojih boriti z nosilci negativnih pojavov, v skladu s politično stvarnostjo, z določenim razmerjem sil, z realnimi možnostmi, da stvari v resnici premaknemo naprej. Toda na vprašanje, do kod je določena taktika upravičena in kje je treba ne glede na posledice za posameznike in na izid pričeti z energično kritiko in odločno borbo za odpravo negativnih pojavov, ne morem odgovoriti, moramo si ga poiskati sami, glede na razmere in položaj.

Samo po sebi pa se mi vsiljuje vprašanje, kaj storiti v primerih, ko je policijski aparat birokracije med kolektivom tako razvit, da prizadevanje za osveščanje kolektiva ni mogoče, če nočemo tvegati, da bi birokracija označila posameznike kot »hujskače« ali »razbijače enotnosti delov-

¹² Boris Ziberl: »O objektivnih in subjektivnih pogojih dezalienacije v socializmu«, »Teorija in praksa«, št. 12/64, str. 1681.

nega kolektiva«. Po eni strani bi bilo treba odločno razkrinkavati take metode že zaradi izredno škodljivih posledic za razvoj socialističnih odnosov, po drugi strani pa je vprašanje, ali bi bil učinek boja res tak, da bi bile žrtve upravičene, saj je več ali manj jasno, da si kolektiv ne bo upal odkrito podpreti borbe proti samovolji. Tudi prizadevanje za poseg »od zunaj« verjetno ne bi doseglo kaj več kot zamenjavo kakšne osebnosti, medtem ko bi kolektiv še vedno ostal nerazvit in za samoupravljanje nezrel, kar bi nujno porodilo nove birokrate, ki bi se morda posluževali še bolj prefinjenih metod. Na to vprašanje torej ne morem dati jasnega odgovora, zato naj namesto tega opozorim vse komuniste, ki imajo v gospodarstvu vodilne položaje ter so bolj ali manj birokratsko in tehnokratsko razpoloženi, da so tudi oni dolžni težiti za razumevanjem procesov v naši družbi in da naj se tudi oni kdaj poglobe v kongresno, plenarno in drugo gradivo, kjer bodo lahko našli tudi tele vrstice: »Z neposredno aktivnostjo v organih samoupravljanja in v družbenopolitičnih organizacijah so se člani Zveze razvijali v odgovorni faktor družbenega odločanja in se čedalje bolj usposabljali za samostojno idejnopolitično delovanje. Zato se v svoji organizaciji niso mogli več zadovoljiti samo s položajem izvrševalca nalog, ki se določajo brez njihovega neposrednega sodelovanja! Član Zveze se je z razvojem samoupravnih odnosov in družbenega sistema znašel v položaju, ko je odgovoren za politiko ZK v delovni organizaciji in širši družbeni skupnosti, v kateri delujeta njegova organizacija in on sam — kot posameznik. Zato je normalna težnja, ko sprejema to odgovornost, da hoče aktivno sodelovati pri določanju te politike in stališč svoje organizacije.«¹³

Za konec naj povzamem osnovno misel: kljub težavam v borbi za nadaljnji razvoj samoupravljanja, ki jih pogojujejo sami objektivni in subjektivni činitelji, ne smemo dopustiti, da bi se v ZK in med delovnimi ljudmi — pod pretvezo, da družbeni razvoj določajo objektivne družbene zakonitosti — razpasla oportunizem in pasivnost, ampak se moramo zavedati, da je zavestna akcija socialističnih sil pomemben subjektivni činitelj dezalienacijskih procesov v socialistični družbi, pri čemer pa pomena tega činitelja zopet ne smemo preceniti, ampak glede na objektivno okolje iskati primerne oblike in metode delovanja.

BORIS VERBIC

¹³ Referat Veljka Vlahovića na VIII. kongresu, »VIII kongres ZKJ«, str. 199.

Priporočilo

kot instrument družbene kontrole

Med splošnimi akti, ki jih sprejemajo predstavniški organi naših družbenopolitičnih skupnosti, predstavljajo priporočila posebno kategorijo, ki je bila ustavno prvič institucionalizirana ob ustavni reformi, l. 1953. Tedanji ustavni zakoni so se omejili na določbo, da skupščina daje državnim organom, samoupravnim zavodom in gospodarskim organizacijam priporočila za njihovo delo. V naši novi ustavni ureditvi iz l. 1963 je funkcija priporočil določena nekoliko drugače: skupščina daje državnim organom in samoupravnim organizacijam priporočila, v katerih je izraženo njeno mnenje o vprašanjih splošnega pomena (164. čl. ustave SFRJ oziroma 136. čl. ustave SR Slovenije). V poglavju o občini določa naša republiška ustava, da občinska skupščina in njeni sveti lahko dajejo priporočila za delo delovnim in drugim organizacijam v občini. Predmet priporočil so torej vprašanja splošnega pomena, stališča skupščine o teh vprašanjih pa pomenijo napotila oziroma smernice za delo državnim organom in samoupravnim organizacijam, katerim so namenjena.

1. Naša pozitivna zakonska ureditev pozna posebno uporabo priporočila oziroma specifično zvrst priporočila kot instrumenta, ki se ga poslužuje skupščina družbenopolitične skupnosti pri izvrševanju svoje funkcije družbenega nadzorstva. Po uveljavitvi nove ustave je ta konkretno zakonsko obdelana na področju proračunske potrošnje, se pravi, na področju financiranja družbenih potreb iz sredstev, ki jih za kritje takih potreb akumulirajo družbenopolitične skupnosti. Po temeljnem zakonu o financiranju družbenopolitičnih skupnosti (Ur. l. SFRJ, št. 31/64) in analognih določbah republiških zakonov, ki urejajo financiranje družbenopolitičnih skupnosti na območju republike, opozori skupščina s svojim priporočilom organe oziroma organizacije na določene pomanjkljivosti v financiranju in jim priporoča, kako naj pomanjkljivosti odpravijo. Če ti organi oziroma organizacije, na katere je priporočilo adresirano, financiranja svojih nalog ne uskladijo z vsebino danega priporočila, lahko skupščina sprejme sklep, s katerim se doseže obvezno financiranje v skladu s priporočilom (118. do 120. čl. cit. temeljnega zakona). Prav zaradi takšnih

posledic nekateri temu priporočilu sploh odrekajo funkcijo in pomen priporočila v že omenjenem smislu.

Če si želimo ogledati pomen in delovanje priporočila kot instrumenta v okviru izvrševanja družbene kontrole na področju proračunske potrošnje, si moramo najprej biti na jasnem o vlogi in pomenu priporočil, ki jih sprejemajo predstavniška telesa in sveti občinskih skupščin. V praksi uporaba priporočil ni enotna, teoretično pa je ta problematika skoraj povsem neobdelana.

2. Temeljna klasična funkcija političnih predstavniških teles kot organov oblasti je njihova zakonodajna funkcija. Z zakoni in z drugimi splošnimi akti, ki imajo pomen prisilnih pravnih norm, ureja predstavniško telo določena družbena razmerja in nekatera druga vprašanja splošnega družbenega pomena. Neizpolnjevanje teh aktov — kot splošnih pravnih norm — ima za posledico intervencijo državne oblasti v obliki kazenske sankcije, določanja odškodninske odgovornosti, nepriznavanja veljavnosti sklenjene pogodbe itd., skratka, posledico, ki deluje obvezno in je neodvisna od volje posameznega subjekta. Poleg splošnih aktov omenjene kategorije pozna že klasična parlamentarna praksa tudi drugo zvrst aktov splošnega pomena, ki jih sprejemajo predstavniški organi, pa ne vključujejo sankcije državne sile oziroma oblastvenega prisiljevanja. To so deklaracije in resolucije kot splošni politični akti, v katerih predstavniško telo izraža svoja stališča ali proglaša splošna načela o nekem pomembnem, splošnem političnem vprašanju oziroma zavzema svoje politično stališče do konkretnega vprašanja splošnega pomena. Iz deklaracije oziroma resolucije lahko izhaja samo splošna moralnopolitična obveznost oziroma odgovornost za posamezen organ, organizacijo ali občana, ne pa tudi posledice, ki nastajajo v primeru prisilnih pravnih norm oziroma njihovih kršitev.

V političnem sistemu socialistične demokracije, ki izhaja iz svobodnega združenega dela z družbenimi sredstvi in se izraža v družbenem samoupravljanju na vseh področjih družbenega življenja, zakonodajna funkcija predstavniških organov družbenopolitičnih formacij ne preneha, čeprav se postopoma omejuje. Omejuje se zlasti na področjih, ki v procesu deetatizacije prehajajo v sfero avtonomnega urejanja samoupravnih družbenih organizmov. Družbena razmerja, ki jih je prej s splošnimi prisilnimi normami reguliralo predstavniško telo kot organ državne oblasti, originarno ureja delovna ali druga samoupravna organizacija s svojim statutom oziroma z drugimi svojimi splošnimi akti

kot notranje medsebojne odnose v kolektivu, in sicer v skladu z določbami, ki jih v okviru ustavnih načel in v skladu z njimi postavlja zakon. Ti splošni akti, ki jih samostojno sprejema posamezen družbeni organizem na temelju svojega samoupravnega statusa, imajo vendarle pomen obveznih pravnih aktov, ker jim ustava oziroma zakon priznava tak pomen. Uživajo od države priznano pravno sankcijo, pravno obvezujejo člane kolektiva in delovno oziroma drugo samoupravno organizacijo. Neizpolnjevanje oziroma kršitev splošnih samoupravnih aktov ima določene analogne posledice, kot nastajajo v primerih kršitve oziroma neizpolnjevanja pravnih norm, izdanih po organih oblasti; v skrajni posledici se realizirajo v procesu pred sodiščem. Glede njihove ustavnosti in zakonitosti so podvrženi kontroli državnih organov.

Nadaljnja značilnost, ki je imanentna sistemu socialistične demokracije in pomembna za naš problem, je v tem, da predstavniško telo družbenopolitične skupnosti kot organ oblasti ne obstoji zunaj celotnega mehanizma družbenega samoupravljanja, ampak postane njegov integralni del. Predstavniški organ je najvišji teritorialni organ družbenega samoupravljanja v družbenopolitični skupnosti; v tej svoji vlogi izvršuje tudi agende oblasti, se pravi, zakonodajno funkcijo. Kot organ družbenega samoupravljanja, ki je odgovoren za splošno politiko družbenopolitične skupnosti in njenega razvoja, za politiko izvrševanja zakonov, za delovanje mehanizma samoupravljanja na svojem območju, uveljavlja to svojo vlogo ne samo s pomočjo zakonodajne funkcije, ampak tudi preko drugih instrumentov, ki so po svojem pomenu tipičen izraz samega sistema družbenega samoupravljanja. Med njimi zavzemajo pomembno mesto priporočila, ki jih daje predstavniško telo državnim organom in samoupravnim organizacijam. Priporočilo je splošen politični akt, v katerem predstavniški organ s svojim nasvetom oziroma napotilom ali mnenjem usmerja delovanje organov v nižjih družbenopolitičnih skupnostih ter delovnih in drugih organizacijah, v skladu s splošno politiko družbenopolitične skupnosti, ki jo določa njena skupščina. Priporočilo je torej specifičen *politični instrument* splošnega družbenega usmerjanja delovanja organov in organizacij na določenem področju oziroma glede na določeno problematiko ali vprašanje. Priporočilo je sicer splošen akt, vendar ni pravna norma, ker ne regulira družbenih odnosov s sankcijo državne sile, ampak je usmerjeno le na družbeno disciplino adresata. Njegova moralnopolitična moč bazira na

avtoriteti predstavniškega telesa kot najvišjega organa družbenega samoupravljanja v družbenopolitični skupnosti in seveda na svoji notranji sili, se pravi, na moči argumentov in svoje prepričljivosti.

Ker je priporočilo predstavniškega organa splošen politični akt, ki nima sankcije oblastvenega prisiljevanja, ga ne moremo vključiti v okvir pravnih norm, se pravi, v pravni sistem. Priporočila niso del prava v klasičnem smislu, ampak instrument splošne politike, ki jo uveljavlja predstavniški organ izven okvira svoje normative funkcije. To ne pomeni, da priporočila niso v določenem razmerju do pravnega sistema. Priporočila morajo predvsem biti v skladu z njim. Lahko ga v konkretnem primeru na ustreznem področju tudi objektivno nadomestijo, s tem da usmerjajo samoupravno urejanje in razreševanje družbenih razmerij, ki so bila prej regulirana s prisilnimi pravnimi normami. Vendar to ne pomeni, da se normalna pot odmiranja države in prava izvaja s tem, da reguliranje družbenih razmerij s pravnimi normami nadomestijo priporočila. Če bi priporočilom pripisovali to funkcijo kot osnovno, bi zelo zožili njihovo pravo in prvenstveno vlogo instrumenta za realizacijo splošne politike družbenopolitične skupnosti na določenem področju, ki ju določa oziroma je za njeno pravilno izvajanje odgovorno predstavniško telo. S preozkega, čisto normativno-pravnega gledišča bi izhajali, če bi trdili, da se priporočila izdajajo takrat, kadar neko vprašanje ne more biti regulirano s pravnim predpisom ali kadar urejanje določenih družbenih odnosov, ki imajo splošen pomen, spada v pristojnost skupščine druge družbenopolitične skupnosti ali ker bi bile s pravnim reguliranjem prekršene temeljne pravice samoupravnih organizacij. Vse to so lahko objektivni okviri, preko katerih priporočilo ne more seči, niso pa vzrok ali motiv za izdajo priporočila in tudi ne njihov cilj. Priporočilo ostane slej ko prej instrument za izvajanje politike predstavniškega organa na določenem področju, ki ga ta organ izda zato, ker v konkretnem primeru oceni, da je taka intervencija potrebna, hkrati pa najbolj primerna in bo predvidoma zadosti učinkovita.¹ Kot vsak drug akt predstavniškega organa mora biti seveda tudi priporočilo izdano v okviru z ustavo in zakonom določenih

¹ Navedeno potrjuje tudi praksa. Glej npr. priporočila, ki jih je v letu 1964 sprejela Zvezna skupščina (v zvezi s stanjem in problemi na področju osnovnega izobraževanja, Ur. l. SFRJ, št. 14/64; o pospeševanju založništva, Ur. l. SFRJ, št. 22/64; o nadaljnjem zatiranju kriminalitete in nekaterih drugih za družbo škodljivih pojavov, Ur. l. SFRJ, št. 23/64).

funkcij družbenopolitične skupnosti, katere predstavljaški organ izdaja priporočilo.

Priporočila so splošni akti in kot taki ne morejo biti adresirani na posamezen organ oziroma organizacijo; v konkretnem primeru lahko priporočilo deluje individualno, če namreč na določenem področju, ki ga zadeva priporočilo, obstoji en sam organ oziroma organizacija. Priporočilo v bistvu ne more biti usmerjeno na organe skupščine, ki priporočilo izdaja; če že je tako izdano oziroma, če med drugim zadeva tudi organe lastnega predstavljaškega telesa, deluje, po mojem mnenju, v tem delu kot obvezna politična smernica za političnoizvršilne in upravne organe te skupščine. Ker je priporočilo splošen politični, ne pa normativni pravni akt, ne more biti predmet ustavnosodne kontrole.

3. Struktura naše družbene ureditve je v obdobju »administrativnega socializma«¹ terjala centralizirani etatistični sistem financiranja družbenih potreb. Proračuni političnoteritorialnih enot so imeli izrazito fiskalno-administrativni pomen; bili so do podrobnosti izdelan instrument financiranja družbenih nalog (s funkcijo državnega predpisa) ter so bili kot taki tudi uveljavljeni in izvajani. Sistem družbenega samoupravljanja, kakršen je bil fiksiran z našo novo ustavno ureditvijo, je moral tudi funkcijo financiranja družbenih potreb ter vlogo in pomen njegovih instrumentov postaviti na novo osnovo. Izhajati je moral od predpostavke o samostojnosti in samoupravnosti ne samo družbenopolitičnih skupnosti, ampak tudi drugih organizmov družbenega samoupravljanja, ki vsi delujejo samostojno, seveda v okviru enotnega političnega družbenoekonomskega sistema, določenega z ustavo in zakoni. Integralni osnovni del te samoupravnosti je seveda njena materialna oziroma finančna baza.

V pogojih take samoupravnosti družbenopolitične skupnosti, institucij, ki opravljajo družbene službe, in drugih organizacij, ki izvršujejo družbene naloge, proračun družbenopolitične skupnosti ne more več biti niti fiskalni niti administrativni instrument neposrednega financiranja. Proračun postane temeljni samoupravni akt financiranja družbenopolitične skupnosti, ki kaže in bilansira vse njene dohodke in izdatke. Razporeditev finančnih sredstev družbenopolitične skupnosti za izpolnjevanje njenih nalog, ki se izvrši s proračunom kot finančnim instrumentom sistema samoupravljanja, mora čim bolj respektirati samoupravne pravice organov, organizacij in družbenih skladov kot nosilcev uporabe teh sredstev. Zato se finančna sredstva do-

deljujejo s proračunom posameznemu uporabniku praviloma v globalnem znesku; to ne izključuje možnosti, da se sredstva dajejo namensko za neko nalogo, zlasti tudi, da se dodelijo pogodbeno, kot povračilo za storitve, ki se tako ali drugače fiksirajo v pogodbi. Razmerja med predstavniškim organom in uporabniki proračunskih sredstev torej nimajo več administrativnega pomena, ampak temelje na novi osnovi samoupravnega statusa obeh prizadetih subjektov in njihovih funkcij, določenih z zakonom in samoupravnimi statuti. Samo ob takih pogojih lahko uporabniki proračunskih sredstev uresničujejo svojo samoupravo, ki jim je zagotovljena z ustavo in zakoni.

Po novi zakonski ureditvi o financiranju družbenopolitičnih skupnosti je proračun, ki obsega tudi določbe normativnega pomena, še zadržal karakter splošnega pravnega akta; zato je v določenem obsegu podrejen kontroli ustavnosti in zakonitosti. Tej kontroli so podvrženi tudi splošni finančni akti (finančni programi) neposrednih samostojnih uporabnikov proračunskih sredstev. Obravnava teh vprašanj presega okvir našega problema; isto velja za nadzor nad posamičnimi akti, s katerimi se izvaja razpolaganje z omenjenimi sredstvi, kar kontrolira služba družbenega knjigovodstva. Ob pripravi nove zakonodaje — na področju financiranja družbenopolitičnih skupnosti — pa se je pred nas postavil drug problem, ki nas tudi ob obravnavanem vprašanju neposredno zanima: ali je potreben in možen še kakšen poseben vpliv predstavniškega organa družbenopolitične skupnosti nasproti samostojnim uporabnikom proračunskih finančnih sredstev tudi v primeru, če ti z njimi razpolagajo v skladu z zakonom?

Odgovor na to vprašanje je moral biti pozitiven. Terjalo ga je dejstvo, da so proračunska sredstva družbena sredstva, ki služijo za izpolnjevanje družbenih nalog oziroma potreb in ki te svoje funkcije ne spremenijo oziroma je ne izgubijo, ko preidejo na neposredne uporabnike. Družbene naloge oziroma potrebe v konkretni družbenopolitični skupnosti se morajo izpolnjevati ne le v skladu z ustavo in zakonom, ampak tudi *v skladu s splošno politiko te skupnosti, ki jo določa predstavniško telo in je za njeno izorševanje odgovorno*. Ta politika se ne izvaja samo preko predpisov, ampak zlasti preko družbenega plana in drugih političnih aktov skupščine. Skladnost uporabe proračunskih sredstev s politiko družbenopolitične skupnosti, kolikor ni fiksirana naravnost v predpisih oziroma drugih splošnih pravnih aktih, ne more biti predmet kontrole ustavnosti in

zakonitosti pa tudi ne kontrole službe družbenega knjigovodstva. Predstavniško telo mora zaradi svoje pravkar navedene funkcije imeti možnost in pravico družbenega nadzorstva nad uporabo omenjenih sredstev oziroma nad politiko njihove uporabe, in sicer tudi preko okvira kontrole ustavnosti in zakonitosti splošnih aktov, s katerimi se neposredno določa uporaba proračunskih sredstev in individualnih aktov razpolaganja s temi sredstvi. Izhajajoč iz splošne funkcije družbenega nadzorstva nad razpolaganjem z družbenimi sredstvi, ki jo po ustavi izvršuje predstavniško telo, je moral biti skupščini dan v roke ustrezen instrument, s katerim realizira to svojo pravico. Ta pa je lahko bil samo take narave, da je ustrezal prej opisanim novim razmerjem med predstavniškim organom na eni strani ter organi in organizacijami, ki izvršujejo družbene naloge s sredstvi iz proračuna, na drugi strani. Praktično je prišlo v poštev le priporočilo, seveda z določenimi specifičnimi funkcijami in zato tudi s posebnim pomenom, kar vse je bilo tudi na ustrezen način uzakonjeno.

Če skupščina družbenopolitične skupnosti ugotovi, da se družbene potrebe ne krijejo in naloge ne izvršujejo v skladu s splošnimi interesi skupnosti — zaradi nesmotrne razporeditve sredstev v finančnih načrtih organov oziroma organizacij, ki so jim poverjene te družbene potrebe, naloge in uporaba teh sredstev — sprejme priporočilo, s katerim opozori organe in organizacije na pomanjkljivosti v financiranju in jim priporoči, kako naj te pomanjkljivosti odpravijo. Organi in organizacije, na katere je priporočilo adresirano, so po zakonu dolžni to priporočilo obravnavati na seji svojega organa upravljanja in o tem zavzeti svoje stališče; organ upravljanja je dolžan seznaniti s priporočilom in s svojim stališčem delovno skupnost organa oziroma organizacije. Če organ oziroma organizacija priporočila ne sprejme, mora predstavniškemu telesu družbenopolitične skupnosti v 30 dneh po sprejemu priporočila sporočiti razloge, zakaj ga ni sprejel.

S priporočilom — kot instrumentom družbene kontrole na področju proračunske potrošnje — se torej ne določa, ampak le uresničuje politika družbenopolitične skupnosti. To priporočilo po svoji naravi navadno ne bo splošen akt, ampak akt družbene kritike uporabe proračunskih finančnih sredstev v posameznem organu ali organizaciji oziroma skupini organov ali organizacij. Kritika v priporočilu ne bo splošna, ampak konkretna, ker bo opozorila na povsem določene pomanjkljivosti oziroma neskladnosti glede razpo-

reditve in uporabe sredstev s politiko družbenopolitične skupnosti na določenem področju; to seveda ne pomeni, da bo morala obsegati napotilo glede razporeditve sredstev, ki bo izraženo naravnost s številkami. Končno, ni neogibno potrebno, da bi bila izražena v obliki »priporočila« (kot akta skupščine), ampak bo to lahko dano v obliki drugečnega akta skupščine in kot takšno poslano prizadetim uporabnikom družbenih finančnih sredstev. Vse navedeno določa posebno naravo takega priporočila, ki se zato — bodisi kot splošen, bodisi kot konkreten akt predstavniskega telesa — razlikuje od zgoraj obravnavane kategorije priporočil. Toda po svoji osnovni funkciji je tudi ta instrument priporočilo, saj predstavlja mnenje oziroma stališče o določenem vprašanju politike družbenopolitične skupnosti. Izdaja ga predstavniki organ, adresirano pa je na organe oziroma organizacije — kot napotilo za njihovo delovanje — ter nima sankcije prisiljevanja državne oblasti.

Posebna situacija lahko nastane po zakonu v primeru, če organ oziroma organizacija ne akceptirata vsebine priporočila ter vztrajata pri svoji prvotni razporeditvi sredstev, ki sta jih prejela iz proračuna družbenopolitične skupnosti. V primeru take neskladnosti med politiko družbenopolitične skupnosti in konkretno politiko uporabe teh finančnih sredstev, ki jo izvaja organ oziroma organizacija, je dana možnost neposredne intervencije prisilnega značaja po predstavniskem organu. Če se namreč skupščina ne strinja z razlogi, zaradi katerih organ oziroma organizacija nista sprejela priporočila, lahko sklene, da se sredstva razporedijo oziroma uporabijo v skladu z danim priporočilom. Taka odločitev, ki jo skupščina sprejme posebej in jo uveljavi s posebnim aktom, je za prizadeti organ oziroma organizacijo obvezna; je pravni akt, z vsemi posledicami akta prisilnega značaja. Vendar ne deluje v primeru, če je družbenopolitična skupnost po pogodbi dolžna zagotoviti sredstva zavodu, ki opravlja družbeno službo in je v zvezi z njim skupščina sprejela omenjeno obvezno odločitev; če namreč zavod misli, da akt skupščine ni v skladu s pogodbo, lahko sproži spor pred pristojnim sodiščem in do odločitve spora odloži izvršitev akta skupščine.

Napačno bi bilo mnenje, da obravnavano priporočilo sploh nima pomena priporočila, češ da v svoji posledici predvideva pravno sankcijo oziroma da s sprejemom obveznega pravnega akta skupščine tak pomen izgubi. Še težje bi mogli sprejeti stališče, naj bi priporočilo — kot instrument družbenega nadzorstva na področju proračunske po-

trošnje — sploh opustili in poiskali druga sredstva za varovanje družbenih koristi. To priporočilo je povsem samostojen instrument in niti naravnost niti v svoji posledici ne predvideva pravne sankcije. Odločitev skupščine, ki je obvezna, je poseben in prav tako samostojen akt, uveljavljen na podlagi konstatacije, da organ oziroma organizacija noče razporediti oziroma uporabljati iz proračuna dodeljenih finančnih sredstev v skladu s splošno družbeno politiko. Opustiti priporočilo kot politično-pedagoško sredstvo, ki bo brez dvoma v največ primerih uspešno delovalo, in namesto njega uporabiti intervencijo v obliki neposrednega razporejanja sredstev organa oziroma organizacije s strani predstavniškega telesa, bi pomenilo, vrniti se k administrativni funkciji proračuna ter k administrativnim odnosom med organom oblasti in neposrednimi uporabniki proračunskih sredstev. V sistemu družbenega samoupravljanja torej priporočilo ni paradoks, ampak je najbolj adekvatno in primarno sredstvo družbene intervencije na tem področju.

4. Problem, ki smo ga obravnavali, ustvarja vtis, kot da gre le za neko teoretično, bolj ustavnopravno kot politično vprašanje. To je morda trenutno točno, ker v praksi še ni v celoti uresničena nova vloga proračuna v takem sistemu financiranja družbenopolitičnih skupnosti, ki temelji na načelu samoupravnosti teh skupnosti, državnih organov in organizacij družbenega samoupravljanja. Medsebojna razmerja med prizadetimi subjekti, to je, skupščino družbenopolitične skupnosti in neposrednimi uporabniki proračunskih sredstev, se večkrat izražajo v dveh skrajnostih: za na videz demokratično obliko obstojijo stari odnosi ali pa skupščina, potem ko so finančna sredstva uporabnikom dodeljena, zanemari vprašanje družbene kontrole nad uporabo teh sredstev. V nadaljnjem procesu uveljavljanja novega sistema financiranja družbenopolitičnih skupnosti, ki ga bo pospeševala vse večja samostojnost in samostojna odgovornost — tako samih družbenopolitičnih skupnosti kakor tudi organov in organizacij — za uspešno opravljanje družbenih nalog, potreba resnično načrtne in racionalne uporabe družbenih sredstev, ki jo zlasti terjajo tudi ukrepi za stabilizacijo našega gospodarstva, ter vse močnejša kontrola javnosti na tem področju, bo obravnavano vprašanje dobivalo vse večji pomen. Pri uresničevanju splošne finančne politike družbenopolitičnih skupnosti, ki jo določajo njihovi predstavniški organi, bodo priporočila nedvomno imela svojo praktično vlogo.

JOSIP GLOBEVNIK

Kramljanje o turizmu

Turizem je dandanes neredko predmet vsakdanjih razgovorov. Ko ljudje pravijo: »Ali je to sploh kakšen turizem!« mislijo na gospodarsko dejavnost, na posebno panogo. Če smo v maju, kmalu potem, ko smo se novinarji vrnili s svojega »malega turističnega kongresa« na makarskem primorju, govorili, da je turizem na slepem tiru, lahko danes rečemo, da se je turizem — iztiril.

Tega iztirjenja pa nisem opazoval le s strani, temveč sem bil v »vlaklu« tako rekoč fizično prisoten in priznati moram, da me je krepko vrglo s sedeža, ko smo zdrknili mimo tirov. Sončni in zgodovinski Pulj je bil kakor vsako leto, že dvanajst sezon zapovrstjo, gostitelj jugoslovanskega filmskega festivala. V dveh programih, konkurenčnem v areni in informacijskem v malem mestnem kinu, so prireditelji v imenu razvoja jugoslovanske kinematografije in v imenu puljskega turizma zvrtili vse, kar je bilo pri nas v enem letu posneto na celuloidni trak.

Ko so poročevalci z vseh koncev Jugoslavije zjutraj segali po listih svojih kolegov, niso najprej brali njihovih filmskih ocen, kakor je bila to ustaljena navada, temveč jih je zanimalo le, koliko so se v njihovem domačem kraju dvignile cene. Te so namreč čisto nefestivalsko poskočile tudi v samem Pulju ter zbudile s svojimi povečanimi odstotki pravi strah in trepet med gostujočimi. In pogosto se je zgodilo, da se je namesto o hotenjih jugoslovanske kinematografije ob njenem dvajsetletnem jubileju govorilo prav o turizmu.

Pulj sam se ponaša z dokaj urejenimi turističnimi razmerami, saj ima tri počitniška naselja — Zlate stene, Verudo in Ribarske kolibe — ki so dokaj lepo urejena in opremljena ter veljajo kar za mondenska in celo ekskluzivna, zato so bila že prej med dražjimi. Sedaj pa, ko se je ponudila priložnost, da v kalni vodi poreformske negotovosti navijajo cene do »plafona«, so to mirne duše storili. Cena pet dolarjev (v dolarjih so izdajali račune tudi Jugoslovanom) na dan samo za spanje je postala na puljski rivieri normalna. Ko so domačini in tujci v pisarni na Zlatih stenah zahtevali pojasnil o podražitvi, so službujoči skomigali z rameni in govorili, da pač ni drugega izhoda, da je to gospodarska nujnost in sploh nekaj, kar bo prav vsem nenavadno koristilo. Obnašali so se, kakor da jim je po-

polnoma vseeno, če vsi ti, ki vprašujejo in negodujejo, takoj odrinejo drugim.

Bolj kakor ob samih cenah, s katerimi se bomo radi ali neradi končno le sprijaznili, pa se človek zamisli in zbudi ob obnašanju, ki s tem, kar naj bi turizem bil, seveda sploh nima nobene zveze. In tako se niso obnašali le službujoči v sprejemni pisarni, temveč tudi natakarji v restavraciji, snažilka v sobi, dekleta, ki so zalivala rože, šofer taksija, uradnice v turističnem biroju in še cela vrsta drugih turističnih »vijakov« in »vzvodov«. Morda je bila strip-tizeta v baru na Verudi edina, ki ji ni bilo čisto vseeno, ali ljudje gledajo njeno prizadevanje ali ne.

Turizem je danes nekaj, kar je hkrati moderno in potrebno, nekaj, kar lahko štejemo v politiko, gospodarstvo, kulturo ali pa v vse troje hkrati. Turizem je postal največje preseljevanje narodov, kar jih je kdaj videl svet. Milijoni se vsako poletje dvignejo v svojih severno in srednjevropskih seliških ter odrinejo proti Sredozemlju. Vse njegove obale, od podkavkaške Kolhide do zadnjih portugalskih rtičev, postajajo bolj in bolj poseljene. Klasičnim deželam sredozemskega turizma — Italiji, Franciji, Grčiji, Jugoslaviji in Španiji — se pridružujejo partnerji in konkurenti črnomskega, afriškega in bližnjevzhodnega področja. Najbolj premožni turisti iz Srednje Evrope potujejo danes v Libanon, pod Kavkaz in v Tunis. Težišča mediteranskega turizma pa so se že premaknila iz Nice, Benetk in Caprija na Balearske otoke, v Atiko, Costo Bravo, Dubrovnik in bolgarske Zlate peske.

Mediterran, soncu in suši predani svet, revni Mediteran, ki mu je rigajoči osel skupni simbol, postaja eno samo veliko turistično podjetje. Države tekmujejo med seboj, kajti Evropa, željna sonca in rekreacije, je pripravljena dobro plačati. Konkurenca cvete predvsem na dveh področjih: naravni pogoji in opremljenost! Medtem ko so naravni pogoji povsod več ali manj podobni, pa se tekmeči po opremljenosti med seboj močno razlikujejo. Precizno mehaniko svojega turizma imajo najbolj izdelano v Italiji, Franciji in, v zadnjih letih, tudi v Španiji. Ostale države pa si po svojih močeh in razumevanjih prizadevajo dohiteti druge in zvišati svoj letni dolarski »učinek«.

Predvsem je v tem direndaju zanimivo mesto Jugoslavije. Po naravnih pogojih premoremo izredno lepo obalo, polno prirodnih in zgodovinskih znamenitosti. Le s turistično »precizno mehaniko« imamo še težave. Besedi »precizna mehanika« uporabljam zato, ker sta najboljša prispodoba

za to, kar naj bi turizem bil: kompleks najrazličnejših drobnih dejavnosti, poddejavnosti in skoraj neznatnih polaktivnosti, ki pa — združene — dajejo turističnemu mehanizmu polno moč. Imamo cesto, toda nimamo motelov ob njej. Imamo nekaj odličnih mednarodnih hotelov, toda v njih nimamo enakovredne mednarodne postrežbe. Imamo tisoč stvari, vendar pa nam prav tako tisoč stvari manjka. Zaradi tega je naš turistični mehanizem nepopoln; vzbuja vtis amaterizma, nedodelanosti in malomarnosti. Naš turizem se več ali manj kaže kot tovarna, v kateri vratar spi, direktor je neizobražen bahač, delavci pa pač delajo kakor in kar se komu zljubi.

Kljub čudoviti obali in vsem možnostim, ki jih imamo, smo v skupnem dohodku evropskega turizma za sedaj udeleženi le z 2,5 %. To je seveda nesorazmerno s privlačnostjo našega »sinjega morja«. Občutek imamo, da smo začeli zelo dobro: leta 1959, ko smo nekako uradno »vrgli« naš turizem na evropsko tržišče, smo zaslužili 13 milijonov dolarjev, lani je turizem prinesel 90 milijonov, za leto 1970 pa smo kar tako, »na oči«, planirali 200 milijonov. Eden izmed naših konkurentov, ki ga nehote primerjamo — Španija — je energičneje startala že leta 1956, ko je imela okrog 70 milijonov dolarjev profita. Lani je imela Španija že dobro milijardo dolarjev dohodka in je zasedla prvo mesto v Evropi. Prehitela je celo Italijo, ki je sicer tudi nabrala milijardo, a vendarle precej milijonov manj kakor »pirenejska velesila«.

Dohodek in splošni turistični uspeh neke države je odvisen predvsem od njenih naložb v turizem. Celo Italija, ki je svoje kapacitete gradila že celo stoletje, in Francija, ki je veteran, gradita nove in nove riviere, odkrivata nove obale in nalagata v opremo naravnost fantastične vsote. Pogledjmo, kako je pri nas in kako npr. v Španiji raslo število hotelskih postelj! V Jugoslaviji premoremo danes okrog 75.000 postelj v hotelih (v celoti, ne le ob Jadranu!), medtem ko jih ima Španija že milijon. Leta 1965 smo pri nas pridobili 10.000 hotelskih postelj, lani 8 tisoč, letos, če bo šlo vse po sreči (kar morda niti ne bo) pa le 4000 postelj. Španija je letos pridobila okroglo 100.000 postelj (to je pravzaprav planirano letno povprečje za nekaj let nazaj). Celo Bolgarija je letos pripravila okrog 12.000 novih postelj. Na koncu koncev je vredno zabeležiti tudi prizadevanje Albanije, ki na svoje obale privablja izključno italijanske turiste; ta zadnja mediteranska turistična »sila« je letos zgradila nekaj novih hotelov z okrog 2000 posteljami.

Po naložbah v turizem smo seveda med zadnjimi. Celo države, ki so daleč od Sredozemlja, vlagajo v turistično dejavnost znatno več kakor mi (na primer Nizozemska, Norveška, predvsem pa Zahodna Nemčija in Poljska). Leta 1963 je pri nas bilo le 3 % naložb v gospodarstvu namenjenih turizmu. V Španiji se je ta številka že pred leti vrtela okrog 25 %, kar nedvomno označuje močno poudarjeno turistično ekspanzijo. Medtem ko so v Španiji zanemarili naložbe v industrijo na račun turizma, pa smo pri nas naredili obratno; prepogosto smo nalagali denar v industrijska podjetja (celo ob sami obali), ki so prinesla le deficit in razočaranja, namesto da bi na istem mestu ali v soseski zgradili hotel, ki bi nesel.

Vzroke za to moramo vsekakor iskati v splošnem odnosu do turizma. Šele v zadnjih letih, in to ne povsod, prevladuje mnenje, da je turizem končno le nekaj in da je pravzaprav čisto resna zadeva. Dolgo je trdno veljalo (ponekod še), da je turizem nekakšen perpetuum mobile, ki ga ženeta toplota sonca in lepota morja in da so tujci od teh dveh elementov tako prevzeti, da se za kaj drugega sploh ne zanimajo. S svojo »industrijsko potentno« politiko naložb smo ostali prepovršno opremljeni in zato nesposobni za veliko turistično tekmo, ki se na sredozemskem področju z vsakim dnem bolj razvema. Pustimo Španijo; ta nas je tako zelo prehitela, da vsaka misel na tekmovanje odpade. Toda pogledjmo okrog sebe: Bolgarija in Grčija, ki smo jima prav mi — z našo avtomobilsko cesto — odprli vrata na stežaj, se razvijata (kar se posebej odraža) zelo načrtno. V tekmo stopajo Romunija, Turčija, Portugalska in seveda ves Bližnji vzhod. Vedno cenejše množične letalske zveze bodo zasenčile slavo Nic, Opatij, Benetk, krajev, ki so najbližji srednjeevropskemu potrošniku. Potovanja so vedno manj problem; na prvem mestu so naravni pogoji, opremljenost in — cene.

Glede cen je turist manj skop, kakor bi morda menili. Res da je bila Jugoslavija do nedavnega razmeroma najcenejša, vendar razlike niso bile kdove kaj velike. Ljudje, ki prihajajo na morje, pa naj so delavci ali magnati, imajo toliko denarja, da so ga pripravljeni v mejah svojih zmogljivosti tudi zapravljati. Zato bodo bolj vpraševali, kaj dobe za svoj denar, kakor pa, koliko denarja bodo zmetali »v morje«. Če pri nas — to sem opazoval pravkar v Pulju — dobe za 400 din steklenico piva 20 do 25 minut po naročilu in če je to pivo še toplo povrhu, bodo šli raje v Italijo, kjer

je pivo morda dražje, vendar ga dobe že 5 minut po naročilu in primerno hladnega. Pivo je pravzaprav le primer, ki velja prav za vse turistične usluge.

Kar se cen tiče, je pomemben še moment, ki ga pri nas nekoliko zanemarjamo. Znanci so pripovedovali, da so bili na dopustu v Italiji. Čeprav so dinarje zamenjali po dokaj neugodnem tečaju, so vendarle kar poceni prišli »skozi«, če ne celo ceneje kakor doma. V tem govorjenju je lepo zrno resnice! Če znaš v Italiji izbirati lokale, kjer se hraniš, in majhne hotele, kjer prenočuješ, boš solidno postrežen in ne boš preveč zapravil. Italija — in to je morda ena izmed bistvenih značilnosti njenega turizma (in predvsem njenega uspeha) — ima turizem za vse žepe, za bogatine in za proletarce; za vsakega se mora najti njegovemu žepu primerna gostilna in hotel. Tega pa pri nas še nimamo! Ne le, da gradimo predvsem drage objekte in smo — kar se kampingov tiče — najdražji v Evropi, temveč ves naš odnos do tujcev je uravnan tako, kakor da bi bili prav vsi tujci kapitalisti in bi med njimi ne bilo čisto navadnih delavcev in uradnikov, ki so morali krepko garati vse leto, da so lahko prišli poleti k nam.

Kje je izhod? Kje so perspektive? Stvari so morda mnogo bolj preproste, kakor si navadno zamišljamo... Kar se tiče samega iztirjenja, verjetno ne bo takih težav. Šok, ki so ga ob povečanju cen doživeli tako domači kakor tuji turisti, se bo gotovo umiril, ko bodo cene (upamo) le nekoliko znižane. Odprta pa ostanejo vprašanja o solidni postrežbi, kvalitetni hrani in, predvsem, novih investicijah ter določitvah dimenzij sami turistični aktivnosti. Ali naj se z njim ubada občina ali federacija, naj se forsira enosmerni turizem le na morju ali pa tudi drugje? Nastopa seveda nova nevarnost, ki ji že podlegamo: kakor smo pred leti gradili politične tovarne, tako sedaj razvijamo v mnogih krajih politični turizem; forsiramo kraje, ki so sicer zaostali in kaj vem kaj še vse, nimajo pa za turizem pogojev.

Osnovna uganka našega turizma je v naložbah. Kdo naj nalaga in koliko? Za kaj in kje? Težka je ta uganka, težak tudi odgovor nanjo. Danes toliko bolj, ker imamo na programu precej ugank, na katere bo mučno odgovoriti. Bojazen, da bo turizem v tem sklopu še naprej zanemarjen, je vedno bolj upravičena; naši tekmeči bodo torej imeli še bolj proste roke.

D. K.

»Mi smo dali...«

(Skica z zbora volivcev)

»Mi smo dali...« Govornik je navajal številke, objekte, izražene v tisočih, sto tisočih, milijonih dinarjev.

»Mi smo...« Dolga vrsta različnih stvari, od ceste do novega oddelka mehanične delavnice, od opreme za šolski razred do nove prodajalne in preurejenega bifeja v gostinskem lokalu.

»Mi smo...«

S temi besedami se je začela pravzaprav sleherna misel.

»Mi...!« Obrazi poslušalcev so bili kot skrepeneli. Tu in tam je vzdrgetala mišica, na tem ali onem obrazu se je komaj zaznavno zakrivil kotichek usten ali pa so se lahko priprle trepalnice. V odobravanje? Pomežikovanje?

Govornik si je nekajkrat s prsti potegnil po laseh in potem, kot da iz tega giba črpa čudovito moč, ponovno začel:

»Mi...«

Čudovita beseda ,mi' se je porajala, donela bučno, napolnjevala dvorano in se spet utišala. Bil je je poln prostor. V glavah poslušalcev je ,mi' vse bolj postajal imaginarna številka, ki je lahko vse ali nič, ki je lahko suficit ali deficit, ki je lahko množica ali en sam.

Zrl sem po obrazih in skušal najti družbeno formulo za rešitev te imaginarne neznanke.

Kdo je ta ,mi'? Vsi navzoči? Krajevna skupnost? Komunna? Širša skupnost? Samozvana skupina ljudi?

Opazoval sem obraze, da bi odkril zvezo med miselnim procesom v govornikovi glavi in občutki poslušalcev.

»Toliko in toliko stanovanj in toliko adaptacij,« je navajal »Mi« pri mizi.

(Lice zrele rjavolaske na desni je pomenljivo trznilo. Spomnila se je, kako je eden izmed občanov na zboru volivcev vprašal, kako je z delitvijo sredstev stanovanjskega sklada. Nekaj dni zatem je isti človek, ki sedi pri mizi, govoril, da občani zastavljajo zlobna vprašanja. Med ljudmi pa govorice o slabem gospodarjenju s sredstvi sklada. Prikrite govorice, ki so se vrtinčile od ust do ust, a jih javno nihče ni izrekel.)

Govornik je končal. Zdolgočasene poteze na obrazih so se zmehčale. Potem molk. Neizrečene misli, neizpovedane besede.

Molk, ki je zgostil vzdušje v dvorani, da bi ga lahko rezal.

Molk, kot zanikanje pripadnosti k imaginarnemu „mi“? Odobravanje vsega povedanega? Trenutki, ko je tako dolga pot od misli do izrečene besede? Pot, ob kateri je nešteto prometnih znakov oportunitizma?

Obrazi so podobni drug drugemu. Kako odkriti resnico za rešitev namišljene neznanke?

Prve, nerodno izražene besede. »Mi« se je očitno od-
dahnili.

Prva oseba množine dobiva zdaj drugo vsebino, kot nota, pred katero je nevidna roka postavila višaj in ki ima zdaj drugo vrednost. Prva oseba množine se je nenadoma sprevrgla v „vi“ — v i, t a m n a o b č i n i. Še nekaj različnih glasov. Nobena beseda pa ne odviije Arijadine niti, ki bi skozi labirint ugibanja privedla do ugotovitve, da smo »MI« mi vsi — tako govornik kot vsi v dvorani.

Govornik je uglasil svoje besede na enočrtani »C« poslušanja, ki je izoblikovan dokončno, ki mu ni mogoče ničesar več dodati. Poslušalci pa bi radi pretehtali vrednost teh besed. Toda, kjer je misel nekaj dokončnega, tam so besede mnogih lahko le banalna reprodukcija tujega. Ta pa je nasprotna pojmu „mi“, ki mora biti homogena enota enakopravnih delov.

»Tovariš, vsi vemo, da ste veliko napravili,« je nekdo povedal proti koncu. »Rad pa bi vedel, ali bomo dobili nekaj kubikov gramoza za ureditev naše pešpoti,« se je omejil v lupino svojega ozkega sveta. »Pa tudi pokopališko ograjo je treba popraviti. Naj mrtvi za njo v miru počivajo.«

Nedoločen, tolikokrat izrečen pojem „mi“ je začel dobivati bolj določno obliko. Ta „mi“ ne more biti odraz miselne konstrukcije. Svojo polno in realno vrednost ima le, če je „mi“ skupnost, povezana v celoto. Sicer pa je „mi“ relativno število, za katerim se lahko skriva en sam.

GUSTAV GUZEJ

Mišljenje in zgodovina

TAVTOLOGIJA IN NESKONČNOST. Najbolj vznemirljivi in običajni formi spraševanja sta: Kaj je to? in: Zakaj tako? Iz načina, kako sta ti dve vprašanji zastavljeni, je videti, da od njiju pričakujemo dokončen, zadovoljiv odgovor; vsebujeta namreč predpostavko, da je neko stvar mogoče dokončno razložiti, ne pa da je vsak pojav neizčrpen v bogastvu svojih odnosov. Ta predpostavka je odpravljena, če Kaj? in Zakaj? postavimo v gibanje, toda v tem primeru nas to pripelje v tautologijo, to je v pojasnjevanje istega z istim ali pa v regressus ad infinitum, to je v neskončno verigo vprašanj. Mnogi so to dojeli samo kot logično napako, toda po mojem mnenju je to globlje utemeljeno v sami naravi odnosa mišljenje — svet. Če je svet neskončen v svojem obstoju in neizčrpen v svojih oblikah, potem mora ta neskončni karakter vsebovati tudi mišljenje, in to je njegova sposobnost neskončnega iskanja in spraševanja. Ta neskončni karakter zavesti izvira po eni strani iz tega, ker je človek, kakor je Marx v neki drugi zvezi dobesedno dejal, »von Haus aus Natur«¹, in po drugi strani iz tega, ker človek, kakor pravi Marx, svoj akt zgodovinskega nastanka zavestno kot akt odpravlja.² To pomeni, da človek, ko zgrabi svoj akt nastanka, hkrati spozna, da je po svojem izvoru priroda in kot tak pravzaprav brez začetne časovne točke izvora: v sebi nosi prav takó neskončnost kot priroda, iz katere je izšel. Tautologija in regressus sta samo obliki, ki izražata to neskončnost. Mišljenje se je ob določenih zgodovinskih predpostavkah vedno gibalo v tautologiji, ker je iz njih izhajalo in se k njim povračalo. Isto velja tudi za take temeljne Marxove misli, kot so npr. »Koren za človeka je človek sam« ali: človek socialist »ima nazoren, neizpodbiten dokaz v svojem rojstvu: v sebi samem, v svojem procesu nastajanja«.³ Ta tautologija ni prazna in ne-

¹ Karl Marx: Die Frühschriften, str. 275.

² Ibid. str. 275.

smiselna kot običajna tautologija v pomenu logične napake, nasprotno, pravo teoretsko revolucijo izvršuje. Važna je vsebina tautologije, ki samo sebe utemeljuje in s tem postavlja novo izhodišče. V skladu z Marxovim duhom zelo pogosto ponavljamo, da je treba svet, življenjski proces ljudi, zgodovino itd. razumeti iz nje same. Marsikdo iz tega sklepa, da to pomeni, da je treba tudi mišljenje ali razne oblike družbene zavesti razlagati iz njih samih, tako npr. pravno misel iz pravne misli, politiko iz politike same itd. Tako izvajanje pa sta, kakor vemo, Marx in Engels ostro kritizirala. Zdaj kaže, da v posamičnih primerih zavračamo tisti princip, ki ga zahtevamo za temeljno orientacijo. Taka razlaga tega načela razbija svet v zaprte celote. Res je, če se dá neka stvar popolnoma razložiti iz druge, smo pravzaprav razliko med obema odpravili in nam je ostalo samo prvo, iz katerega smo drugo razložili. To pomeni, da to drugo nima v sebi nobene bitnosti da bi lahko obstajalo kot samostojna kvaliteta. S tem ko je neka stvar ali pojav postavljen v odnose, je kot kvaliteta pojasnjen samó, če je kot kvaliteta tudi ohranjen. Splošni princip je tukaj ohranjen.

VPRAŠANJE IN ZGODOVINA. Običajno človek pri postavljanju vprašanj problem abstrahira od zgodovinskega razvoja in ga formira v logični obliki, ki izgubi svojo časovno in prostorsko določenost. Toda tako postavljeno vprašanje ni v bistvu nič drugega kot skrčena, koncentrirana zgodovinska postavitev. Tudi vzgojni proces poteka od določene stopnje človekovega duševnega razvoja v precejšnji meri v obratni smeri, kot se človeku »prirodno« formirajo pojmi. Poteka od splošnih postavk. Napačno bi bilo iz tega sklepati, da individuum kot tudi človeštvo začenjata s splošnim, da se najprej formirajo splošni pojmi. Zgodovina nastajanja jezikov, religij, umetnosti idr. nam posredno kaže, da je mišljenje prvobitnega človeka, njegovo dožemanje pojavov in stvari »razlito«, ne pozna ostrih meja, toda napačno bi bilo iz tega nedožemanja razlik, neizostrenosti sklepati, da obstajajo v njegovi zavesti splošni pojmi. Ta »razlitost« ni rezultat neke izvirne, arhaične dialektične pozicije, temveč izhaja iz tega, da sam prvobitni človek še ni predstavljal nikakršnega izredno širokega kroga kvalitativnih razlik v primerjavi s svojim prirodnim okoljem. Kako naj bi bila razlikovala zavest, ko se človek sam še ni globoko razlikoval od svojega okolja, temveč je bil še, ka-

² Ibid. str. 248.

kor pravi Marx, s popkovino vezan na dane prirodne, ne pa po njem ustvarjene določenosti? Zelo zanimivo je, da pri prvobitnih skupnostih zasledimo zelo bogato poimenovanje stvari in pojavov, ne da bi hkrati obstajali tudi splošni pojmi o njih. To zadnje dejstvo ravno oporeka sklepom, češ da so prvobitni jeziki bolj bogati po svojem izrazu kot jeziki civiliziranih skupnosti. V obdobju formiranja jezika in s tem mišljenja je zavest prvobitnega človeka še suženjsko vezana na konkretno stvar, ki je ne dojema razčlenjeno. Nekaj podobnega lahko srečamo tudi pri otroku. Vsak učitelj prvega razreda osnovne šole se bo strinjal, kako težak je v otrokovi zavesti prehod od ene palice, enega jabolka itd. do pojma števila *en*, *ena*.

Vsako vprašanje, ki ga postavljam, ima za predpostavko mojo eksistenco in s tem zgodovino človeka sploh. Da človek v svojih vprašanjih abstrahira od zgodovine, je samo rezultat zgodovinskega razvoja. Stopnja logičnosti je torej stopnja zgodovinskosti. Nezmogljivost najrazličnejših teorij, ki so obvladovale družbeno ekonomske formacije, pa ni posledica zakonitosti razvoja človekovega jezika in mišljenja, temveč jih porajajo vzroki ideološkičnosti mišljenja v razredni družbi. Tako so filozofi do Marxa in mnogi meščanski filozofi po njem vseskozi jemali za izhodiščno vprašanje, kako utemeljiti, da svet je, da nas občutki in misli ne varajo, kako je sploh možno, da je človeku resnica dostopna, in ali mu je res dostopna. Potreba po utemeljevanju obstoja sveta se je mogla poroditi šele tedaj, ko so se filozofi od sveta tako oddaljili, da jim je svet postal tuj, nedomač, nezanesljiv. Da so se mogli oddaljiti od sveta, pomeni, da je to svet tudi omogočil in se je torej tudi sam oddaljil od njih. Tujost sveta je rodila dvom o svetu, dvom pa je terjal dokazovanje. Dokazovanje je zahtevalo iskanje dokaza, trdne, Arhimedove točke. V svetu je ni bilo mogoče iskati, ker je o njem obstajal dvom, treba jo je bilo iskati v tem, kar je filozofom še preostalo, to pa je bilo mišljenje.

Ko se mišljenje oddalji od sveta, od svojega izvora, od svoje predmetne osnove, skuša samo sebe razglasiti za osnovo, ali pa skuša svojo odtrganost izraziti nasprotno tako, da sebe postavlja kot čisto negativnost, kjer domuje nič. Neosnovanost te negativnosti se potem izraža tako, da se trdi, da se ta negativnost lahko konstituira in vzdržuje samo ob svojem nasprotju. Isto nam govori tudi pojem intencionalnosti, ki nosi v sebi to revolucionarno misel, da mišljenje ni analogno posodi, v kateri naj bi bile shranjene misli, pred-

stave, ampak je nenehno gibanje, relacija. Filozofija je v svoji skepsi do sveta izdajala resnico svoje odtrganosti do sveta, zato se je kot njen temeljni problem formiral ontološki in spoznavnoteoretski problem. Ta problem bo izgubil svoj ideološki karakter, ki je najbolj kristaliziran v vprašanjih: ali realno obstaja svet, ali je ta svet predmeten in materialen, ali je resnica dostopna človeku ipd. To so vprašanja, ki vsebujejo priznanje nebitnosti prirode in človeka in kažejo, da nam je še vedno tuj lastni akt našega nastanka. Marx ne izvaja nadaljnje nemožnosti tovrstnih vprašanj iz izpopolnitve gramatikalne strukture jezika, kot to delajo pozitivisti in svoje dni posebno Carnap, temveč iz samega življenjskega procesa ljudi, ko pravi: »S tem, ko so bitnost človeka in prirode, s tem, ko je človek za človeka kot obstoj prirode, a priroda za človeka kot obstoj človeka, postali praktični, čutni, nazorni, je postalo *praktično nemogoče* vprašanje o tujem bitju, o bitju nad prirodo in človekom — vprašanje, ki vključuje priznanje nebitnosti prirode in človeka.«⁴ Razglašati za osnovno vprašanje filozofije in njen temeljni problem odnos med materijo in zavestjo pomeni začeti pri človekovih miselnih odnosih, ne pa pri temeljnih družbenoeksistenčnih odnosih, ki so predpostavka temu vprašanju. Taka filozofija ne more nikdar biti misel revolucionarne prakse in je v globokem nasprotju z osnovami Marxove misli. Ta odnos ne more biti izhodišče, pa tudi ne monopol filozofije. Ta odnos mora biti prisoten v vsakem mišljenju, ne pa posebnost nekega mišljenja. To stališče odpravljanja ideologičnosti filozofije kot osamosvojene splošnosti, ni identično s stališčem, da se filozofija odpravlja s tem, da njene probleme prevzema znanost, ker v tem primeru ni nobenega kritičnega odnosa do znanosti same, ki se mora prežeti z dialektičnim, zgodovinskim načinom mišljenja.

Vsako dokazovanje teze o realnem, materialnem obstoju sveta predpostavlja, da smo svet najprej ponižali do privida, da bi potem lahko dokazovali, da to ni privid. To dokazovanje samo kaže, da se akt našega nastanka še ni razvil do takšne mere, da bi bil sam lahko zadostni dokaz, temveč je še nasprotno vir vprašanj, »ki vključuje priznanje nebitnosti prirode in človeka« (Marx). To dokazovanje je v tem svetu upravičeno samo, če se pokaže na njegovo zgodovinsko omejenost. Filozofi se do Marxa niso spraševali, kako je filozof mogoč kot filozof, pač pa so se

⁴ Marx - Engels: Rani radovi, »Naprijede«, 1961, str. 251/52; (podčrtal avtor).

spraševali, kako sta mogoča svet in resnica. Filozofi so izhajali iz dvoma, da bi svet in resnico lahko utemeljili, Marx pa izhaja iz stvarnega življenjskega procesa ljudi, da bi ta proces sam pojasnil, in se pri tem ne sprašuje, ali stvarni življenjski proces res obstoji. Ker filozofi niso pojasnili svojega položaja, so si onemogočili postaviti izhodišče prakse za rešitev drugih vprašanj. Položaj filozofov pa je bilo mogoče pojasniti le s pojasnitvijo položaja nefilozofov. Vzpostavi se odnos med filozofijo in proletariatom.

FILOZOFIJA IN ZNANOST. Marsikdo bi utegnil reči, da bi bilo treba najprej pojasniti, kaj je filozofija in kaj je znanost, da bi bilo mogoče potem vzpostaviti odnos, ki ga ta »in« reprezentira. Ubral bom drugo, nasprotno pot in pokazal, zakaj ta »in« sploh obstoji. Menim, da ta »in« izhaja iz določenega karakterja dosedanjega zgodovinskega razvoja filozofije in znanosti in ni utemeljen v neki večni naravi filozofije in znanosti. Zanimivi sta dve stališči, ki imata kljub svoji globoki različnosti skupno globoko omejenost. Ena razglaša filozofijo za vrsto znanstvene discipline, druga pa filozofiji odreka znanstveni karakter, a ima s prvo orientacijo skupno to, da vendar hoče ohraniti filozofiji njeno samostojnost. Vsaka na svoj način izraža nekritični odnos tako do filozofije same kot tudi do znanosti.

Danes so znanosti vse bolj prisiljene, da računajo z zgodovino človekovega mišljenja in zgodovino človeka sploh. Ko znanosti postajajo čedalje bolj teoretične, raste iz njih čedalje bolj celovit odnos do sveta. Menim, da se bo ta proces silno hitro razvijal, ko se bo še bolj razmahnila in prodrla na vsa področja metoda avtomatiziranega zbiranja in obdelovanja najrazličnejših informacij. Tako mnogo rutinskega miselnega dela opravi stroj in ustvarjalno mišljenje se povzpne na višjo, zahtevnejšo raven in postavi popolnoma na laž tiste filistre, ki trdijo, da je v dobi tehnike in še posebno avtomatizacije konec s človekovo ustvarjalnostjo. Danes veliko govorijo o »kozmozizaciji« znanosti. Imamo celo vrsto primerov, da dosedanjim disciplinam dodajajo predznak »astronomski«, »kozmični«. Upravičene so trditve, da vsa dosedanja znanost dobiva drugačen karakter s tem, ko stopa v kozmični prostor in se presegajo temeljni okviri, in to predvsem zemeljski pogoji, ki so bili do zdaj predpostavka znanostim. To je vsekakor začetek velike revolucije v znanosti.

Marsikdo razmišlja takole: četudi meje med znanostmi nenehno izginjajo, se širijo in ožijo, pa meje kljub temu še

vedno ostajajo, razlika je samo v spreminjanju meja, sama narava znanstvenega mišljenja pa se s tem prav nič ne spremeni. To pomeni, da je način mišljenja popolnoma indiferenten do različnih vsebin mišljenja. Tu se logika izkaže kot »denar duha« (Marx). Kot se denar indiferentno obnaša do posamične uporabne vrednosti in predstavlja vse uporabne vrednosti oziroma katerokoli, zato ker ne predstavlja nobene *določene*, tako je tudi v tej konceptiji način mišljenja irelevanten do katerekoli vsebine. Menim, da se s tem prehajanjem meje znanosti spreminja sam dosedanji način znanstvenega mišljenja. To so trditve, ki bi jih bilo treba podkrepiti z temeljito analizo. Velika je odgovornost filozofov za načelno orientacijo: ali si bomo prizadevali za to, da bo razkol med filozofijo in znanostjo odpravljen ali pa bomo tako kot Heidegger ta razkol razglasili za ploden. Takole je zapisal v svoji knjigi »Was heisst Denken?«: »Znanost ne misli in ne more misliti. To je pohujšljiv stavek. Toda znanost ima tudi stalno na svoj poseben način opraviti z mišljenjem. Ta način je pristen in ploden, če je postala vidna razpoka, ki obstoji med mišljenjem in znanostmi, in sicer obstoji kot nepremostljiva.«

DIALEKTIKA IN DRUŽBENA BIT. Danes že lahko srečamo misli o »postdialektičnosti« ali o »postdialektični artikulaciji zgodovine«. Te misli ubirajo naslednjo pot: družbena zavest raste iz družbene biti. Družbena bit se je do zdaj gibala v protislovjih, bila je dialektična. Glavna, dominantna oblika tega protislovja je bil odnos med proizvodnimi silami in proizvodnimi odnosi, na temelju katerih je bila zgrajena in utemeljena vsa dialektika razredne družbe. Če odpravljamo protislovni karakter družbene biti, potem je treba odpravljati tudi protislovni karakter mišljenja. Če sprejmeš večni protislovni karakter družbene biti, si prav tako apologet kot tisti, ki v sedanji situaciji svetovnega položaja družbe zanika protislovja. Če bo družbena bit v svojih temeljnih odnosih neprotislovna, potem bi moral taka biti tudi zavest, če hočemo ohraniti splošno marksistično tezo, da družbena bit določa družbeno zavest. Znašli smo se torej v dilemah, ali ohraniti tezo, da družbena bit določa družbeno zavest, in se odreči dialektičnemu, protislovnemu karakterju mišljenja ali pa ohraniti dialektiko in se odreči splošni tezi. Oboje se ohrani, če se predpostavke raziščejo in poglobijo. Menim, da se ob tem problemu pokaže naslednje: a) Teza: družbena bit določa družbeno zavest je enostranska, ni pa napačna. Zavest je določena tudi

iz biti nasploh in ne samo iz družbene biti. In zato se dialektični karakter mišljenja ohrani tudi v neantagonističnih, neprotislovnih družbenih odnosih. Svet, kozmos je temelj, pogoj družbe in zavesti. Pogoj pa ni isto kot proizvajalec. Družbi in zavesti je pogoj svet, priroda, le-ta je zavest in družbo omogočila, ne pa proizvedla. Ta pogoj pa je v zavesti prisoten in ji preko družbenega življenja daje karakter, brž ko zavest nastane. Zavest se zato vedno kaže kot zavestna bit. Družbena bit je bila do zdaj dialektična, toda mišljenje ni dialektično mislilo to bit, ampak nasprotno zelo nezgodovinsko, nedialektično. Zdaj pa se nasprotno formirajo neprotislovnih družbenih odnosov in mišljenje postaja vse večji meri dialektično. b) Nikakor ni treba kot pogoj za dialektičnost postavljati protislovje, ki nenehno sili k razreševanju. Bogastvo odnosov se ne reducira na protisloven odnos. Dialektična narava odnosov je širša kot protislovna.

Dialektično mišljenje ostaja trajno osveščenje človeka in načina njegove prakse. Preobrat je izražen spet v tавтоlogiji: dialektika postaja temelj in izhodišče dialektike.

ANDREJ KIRN

O protestnih ustavitvah dela

1. Okoliščine, v katerih pride do protestnih ustavitvev dela

Protestne ustavitve dela — menimo, da je ta termin ustrežnejši kot prekinitev dela — so ena od oblik reševanja konfliktov, ki v delovnih organizacijah eksistirajo, se vedno znova pojavljajo in izginjajo. Če pravimo, da so ena od oblik reševanja obstoječih konfliktov, potem mislimo s tem reči: a) da imajo isti vzroki lahko različne oblike reševanja (ne samo ustavitvev dela) in b) da vzroki, ki privedejo do ustavitvev dela, niso enotni, ampak heterogeni. Zato je toliko bolj pomembno vprašanje, zakaj se določeno protislovje v določenih okoliščinah rešuje prav v obliki protestne ustavitvev dela.

Kljub temu da se protestne ustavitvev dela pojavljajo v zadnjih letih v Sloveniji v znatnem številu, zlasti od leta

1961 dalje, do nedavnega tega pojava sploh nismo proučevali in ga tudi nismo ustrezno registrirali, da bi bilo sistematično proučevanje mogoče. Zato seveda vzrokov ne poznamo dovolj natančno in pojavov še ne moremo ustrezno klasificirati pa tudi učinkovitost ukrepov je dvomljiva (če do ukrepanja sploh pride).

Vendar so že dosedanje (sicer redke, v zadnjem času narejene) analize, čeprav parcialne, pokazale, da protestne ustavitve dela ni mogoče enačiti s štrajkom v kapitalizmu, da je to napačno. Naša družbena ureditev je taka, da ustavitve dela ne more biti oblika razredne borbe, ker za to enostavno ni osnove. To končno sledi tudi iz samih ustavitvev, pri katerih delavci skoraj povsod izjavljajo, da se ne borijo niti proti »režimu« niti proti družbenemu sistemu. Vsako enačenje s stavko v kapitalističnem družbenem sistemu, kjer gre predvsem za razredni konflikt, za izraz razrednega antagonizma, je zato neosnovano. Vzroki so torej lahko dvojnega izvora: neuveljavljenost proklamiranega sistema ali vzroki, ki se sploh ne navezujejo na sistem (odnosi med različnimi skupinami delavcev).

Dejstvo je, da se ustavitve dela pojavljajo pri nas od leta 1958 dalje (Trbovlje) in da jih prej ni bilo. To obdobje karakterizira nadaljnja stvarna krepitev samoupravljanja (povečevanje pristojnosti) in izgrajevanja socialistične demokracije nasploh, ne pa obratno. Ta element je verjetno nekatere posameznike navedel na misel, da je protestna ustavitve (progresivna) oblika borbe za samoupravljanje. Spet drugi, zlasti v inozemstvu, pa trdijo, da je to znak krize samoupravljanja. Karakter in družbeni pomen ustavitvev dela ostaja slej ko prej problem, ki pa ga je treba sistematično proučevati.

Shematično bomo prikazali nekaj značilnosti, za katere menimo, da so karakteristične za dosedanje *okoliščine*, v katerih je prišlo do protestnih ustavitvev dela:

1. Glede na obdobje administrativnega socializma se je v času, ko se množičneje pojavljajo protestne ustavitve dela, povečalo *neskladje* med dejanskim in normativnim položajem delavcev. Po vojni so bile praktično vse pristojnosti v rokah državnega aparata, zato je bila skladnost med normativnimi pravicami in položajem delavcev ter med njihovim dejanskim položajem večja. Ob tem ne smemo prezreti navdušenosti ob spremembi sistema, zmagi itd. in predvsem zboljšanega položaja delavcev glede na predvojno stanje. Z uvedbo samoupravljanja prehaja vedno več funkcij iz

pristojnosti državnega aparata v neposredno pristojnost delavcev. Normativni prenos pristojnosti pa še ne pomeni tudi dejanskega. Pojavljajo se deformacije, odkloni, posamezniki si v delovni organizaciji uzurpirajo oblast itd. Kljub temu da imajo delavci zagotovljeno pravico odločanja o proizvodnji, delitvi, menjavi itd., je njihova praktična participacija še daleč pod normativnim nivojem. Tako nastane za delavca dilema: imam pravico do odločanja, toda o tem ne odločam. Neskladje se torej povečuje, čeprav samo relativno in na neprimerno višjem nivoju. S tega stališča postane tudi razumljivejše, da je največ prekinitev ravno v gospodarstvu (največ pravic), ne pa recimo na področju družbenih služb itd. Seveda je to samo en element, ki vpliva na protestne ustavitve. Lahko bi rekli, da ta faktor ustvarja dispozicije za ustavitve dela, da ustvarja napetost v ljudeh.

2. S prvim vprašanjem je tesno povezan *družbeni odnos* do takih pojavov. V administrativnem socializmu je bilo potrebno, da se je država posluževala ostrih ukrepov za zaščito sistema. Pojavi, kot so ustavitve dela, bi bili klasificirani kot družbeno škodljivi, kot poskus rušenja temeljev družbene ureditve; temu ustrezne bi bile tudi sankcije. Verjetno je bila to pomembna ovira in pomemben regulator načina reševanja konfliktov. Danes takih ovir več ni. Delavci vedo, da se jim ne bo nič zgodilo, da ne bo nobenih reperkusij. Kvečjemu obratno: izkušnje kažejo, da z ustavitvijo dela pogosto uspejo v tistem, česar na drug način niso uspeli doseči. Tak odnos do pojava seveda olajšuje in pospešuje reševanje konflikta in s tem nastalih napetosti z ustavitvijo dela.

3. Protestna ustavitve dela je *spontana* oblika izsiljevanja rešitve določenih problemov, ki se je delavci poslužujejo, ker redna pot ni bila učinkovita. Raziskave so pokazale, da strukture samoupravnih organov, vodstev političnih organizacij in vodstvene linije v podjetjih znatno odstopajo od povprečnih struktur zaposlenih. V teh organih so zastopani predvsem tisti z visokimi dohodki in boljšim položajem na delovnem mestu (vodilni položaj, nagrajevanje po času). Taka struktura navedenih organov vpliva tudi na vsebino in način obravnavanja problematike, s katero se ukvarjajo. Kaže, da vsi navedeni organi — od samoupravnih pa do vodstev političnih organizacij — ponekod izgubljajo občutek za probleme človeka — delavca, zlasti za tistega z nizkimi dohodki. Samoupravni organi se birokratizirajo in se

oddaljujejo od delavcev, ponekod bi lahko govorili celo o ekonomskem podkupovanju njihovih članov (boljše plače, boljša delovna mesta, visoke sejnine itd.). S tem pa ni več nobene organizirane sile, ki bi lahko dosegla rešitev konflikta po manj ostri poti, na »miren«, organiziran način, brez škode, ki jo ima za podjetje ustavitev dela. Zato protestnim ustavitvam skoraj dosledno manjka element organiziranosti, kajti to so spontani izbruhi nezadovoljstva. Same ustavitve so nam dale tudi dokaz, da delavci izgubljajo zaupanje v organe upravljanja; v delegacijah, ki jih pošiljajo na razgovore o njihovih zahtevah, navadno ni članov samoupravnih organov.

Rezultati protestnih ustavitev nam kažejo, da gre v znatnem številu primerov za nerazumevanje položaja in zahtev delavcev, za malomaren in brezbrizen odnos do njihovih predlogov. Običajno namreč delavci z ustavitvijo dela dosežejo tisto, kar so želeli in niso mogli doseči po redni poti. Celó več, marsikje dobijo po redni poti na svoje zahteve negativen odgovor, utemeljen z objektivno situacijo, da zahtevi ni mogoče ugoditi. Ko pa ustavijo delo, se zadeva naenkrat uredi — najdejo se sredstva za zvišanje osebnih dohodkov, najde način, da zamenjajo neustreznega mojstra itd. Ponekod uredi to kar sam direktor. Ustavitev dela se pokaže kot učinkovit način reševanja problemov, vsaj s strani delavcev. Ravno »uspešnost« ustavitve dela je tudi eden od faktorjev, ki pospešuje njeno širjenje. Dogodki v zadnjem času kažejo, da se ponekod poslužujejo ustavitve kot načina izsiljevanja tudi v primeru, ko zahteve družbeno niso upravičene.

4. Analiza *udeležencev* protestnih ustavitev dela je pokazala, da med njimi prevladujejo polkvalificirani in nekvalificirani delavci ter da se uslužbenci in organizatorji dela pridružujejo le izjemoma in posamezno. Gotovo je tudi taka struktura razlog, da ustavitvam manjka organiziranost. Vendar so pomembnejši vzroki take strukture delavcev, ki ustavijo delo. Po našem mnenju je vzrok v statusu teh delavcev. Značilno zanje je, da imajo nizek osebni dohodek in pa delo, ki je praktično normirano, to se pravi, da je njihov osebni dohodek odvisen od dela. Verjetno sta odločilna dva momenta: borba za višji realni dohodek, ker njihovi življenjski stroški nezadržno rastejo, in pa velika diferenciacija delavcev, do katere je prišlo po uvedbi nagrajevanja po delu. Prav pri nekvalificiranih in polkvalificiranih je razširjena težnja po uravnilovki. V posameznih

primerih pa je pomembnejše, kakšni so dohodki tistih, s katerimi se kategorija delavcev, ki ustavijo delo, primerja — ne glede na absolutno višino. Absolutno nizki osebni dohodki ogrožajo osnovni življenjski standard, tj. zadovoljevanje osnovnih potreb nekvalificiranega delavca in njegove družine. Na drugi strani pa vsak tak delavec vidi v svoji delovni organizaciji določeno število ljudi, ki »sedijo v pisarnah in nič ne delajo«, njihovi osebni dohodki pa so tolikšni, da jim omogočajo relativno udobno življenje in nakup predmetov višjega življenjskega standarda. V administrativnem socializmu tolikšnih razlik ni bilo. Zato se danes pri ustavitvah dela razmeroma pogosto pojavlja tudi element konflikta fizični delavci — uprava. Ob tem je seveda jasno, da ne vidimo rešitve iz situacije v zmanjševanju že tako minimalnih razponov v osebnih dohodkih, ampak z dviganjem spodnje meje (na račun večje produktivnosti). Uravnilovka v sedanji situaciji ni sprejemljiva rešitev. Kdo drugi, če ne prav strokovni kadri, lahko odkriva notranje rezerve v proizvodnji in drugod. Za to jih pa je treba tudi stimulirati. Toda njihov osebni dohodek naj bo odvisen od dela in naj bo visok, če bodo veliko naredili, ne pa enostavno zato, ker so zaposleni na takih delovnih mestih.

Ne smemo zanemariti tudi vpliva tržišča na še močnejše občutenje posledic nizkega dohodka. Izbira na trgu je vedno večja, vedno večje je število predmetov, ki sicer služijo široki potrošnji, a vendarle pomenijo lažje opravljanje določenih del ali pa omogočajo prijetnejše izkoriščanje prostega časa. Potreb je vedno več, dohodek pa omogoča predvsem zadovoljevanje osnovnih. Ta faktor — ob nizki izobrazbi delavcev, ki ustavljajo delo, in ob majhnem ter omejenem poznavanju zakonitosti družbenega razvoja itd. — lahko pripomore k ustavitvi dela. Poseben problem so sezonski delavci, s čimer do neke mere pojasnujemo, zakaj je v gradbeništvu in v kmetijskih zadrugah število ustavitve relativno veliko.

5. Pretežni del protestnih ustavitvev dela se omejuje na *majhno število* udeležencev na skupine od 5 do 50 delavcev, kar predstavlja le majhen del vseh zaposlenih v delovni organizaciji ali celo v obratu. Gre torej za neformalne in ne za organizirane skupine. To pa pomeni, da imajo odločilen vpliv v takih primerih neformalni grupni faktorji: povezanost posameznikov, ki ne izhaja iz enakega položaja pri delu, ampak je osnovana na drugih faktorjih. To so lahko: združevanje izven dela, skupni izvendelovni

interesi, skupinska interpretacija določenih nepreverjenih informacij, težave posameznika izven dela, karakterne lastnosti posameznika, skupinska solidarnost, lahko pa tudi skupno popivanje ipd. Ti faktorji vplivajo na enak način reagiranja in na grupno podporo tudi v drugih situacijah.

2. Nekateri vzroki protestnih ustavitv del

Do sedaj obravnavani faktorji nam pojasnjujejo le splošno klimo, v kateri pride do ustavitv del, predstavljajo le splošne faktorje, lahko bi rekli družbeno konstelacijo. Ničesar pa še nismo povedali o vzrokih ustavitv, torej o delovanju tistih faktorjev, katerih pojavljanje ima za posledico protestno ustavitv del. Prav analiza teh faktorjev je odločilnega pomena za omejevanje protestnih ustavitv del in uspešno ukrepanje. V nekaterih delovnih organizacijah se namreč ustavitve ponavljajo tako rekoč periodično. Takih delovnih organizacij je čedalje več, kar je dokaz, da vzroki niso bili odpravljeni.

Naše dosedanje spremljanje protestnih ustavitv del ni bilo toliko temeljito, da bi bila mogoča izčrpna analiza vzrokov. Večina poročil se zaustavlja na faktografiji: kdaj je bila ustavitv, kje, koliko delavcev ipd., namesto vzrokov pa so zajeti samo povodi. Zato naš prikaz ne bo mogel vsebovati kvantitativnih razmerij med vzroki; nakazali bomo le osnovne kategorije vzrokov in povodov posebej. Kategorizacija zahteva določeno posplošitev, abstrakcijo, ki je pa v primeru ustavitv del ni ravno lahko izvesti. Pojav namreč karakterizira toliko specifičnosti, da je vsaka ustavitv posebej, vsaj na prvi pogled, videti kot pojav zase in je skupne značilnosti le težko odkriti.

1. *Povodi* za ustavitv del so le redko identični z vzroki. Navadno nastopajo kot povod razne malenkosti, ki so za dejanske, mnogo globlje vzroke povsem nebitne. Res je tudi, da isto dejstvo lahko enkrat nastopi kot vzrok, drugič pa samo kot povod. Ocena vzrokov je zato toliko težja. Za veliko večino ustavitv je bil povod *izplačilo osebnih dohodkov* (nekako v dveh tretjinah). To nam obenem pojasnjuje, zakaj je večina ustavitv med petim in petnajstim v mesecu. Povod so običajno nizki osebni dohodki, kar se pokaže ravno ob izplačilu. Lahko bi sicer rekli, da je to obenem neposredni vzrok, vendar mislimo, da je za vzrok pravilneje označiti tista dejstva, ki povzročijo nizke osebne dohodke in s tem posredno tudi ustavitv. Kot povod nastopajo tudi razni spori z mojstri, neobveščenost ali napač-

na obveščenost, objava novih pravilnikov, nove norme itd.; pravi osnovni vzrok pa se pokaže šele kasneje. Ker povodi niso bistveni, se pri njih ne bomo dlje ustavljali; hoteli smo le opozoriti na razliko med vzrokom in povodom.

2. Vzroke protestnih ustavitv dela lahko v grobem razdelimo v dve skupini:

- na vzroke, ustvarjanje nizkih osebnih dohodkov,
- na vzroke, katerih izvor so neurejeni odnosi v delovni organizaciji.

Možne so sicer tudi druge klasifikacije, kar je pač odvisno od kriterija. Dalo bi se razlikovati subjektivne in objektivne vzroke, čeprav bi bilo težko napraviti to razliko v vsakem posebnem primeru, posebno tam, kjer se oba faktorja povezujeta. Primeren kriterij bi bil tudi konkretnjša vsebina prekinitve, vendar bi bila v tem primeru klasifikacija preveč razdrobljena.

a) Vrozi, ustvarjanje nizkih osebnih dohodkov. Nizki osebni dohodki so najpogostejši povod za protestne ustavitve dela. V več kot polovici primerov se izražajo kot samostojni povod in v znatnem številu kot eden od povodov. Vzroki za nizke osebne dohodke so deloma subjektivne, deloma pa objektivne narave. Nizke osebne dohodke ustvarja delovna organizacija zaradi:

- slabe organizacije dela, nizke storilnosti, pomanjkanja strokovnjakov ipd.,
- iztrošenosti proizvodjalnih orodij,
- plafoniranih cen oziroma administrativno dodeljenih surovin,
- prevelikih anuitet (zainvestiranost), ki povzročajo neustrezno delitev skladi—osebni dohodek,
- nerentabilnosti proizvodnje in poslovanja, nekonkurenčnosti,
- (do sedaj) neenakih instrumentov delitve družba—podjetje,
- izkoriščanja zaradi integracije,
- itd., itd.

V to vrsto vzrokov lahko prištejemo vse vrste konfliktov družba—podjetje, ki so v marsikaterem primeru bili dejanski vzrok za ustavitv dela. Neenakopravni položaj enega podjetja proti drugemu, neenaki pogoji gospodarjenja med področji in panogami gospodarske dejavnosti — prav tako pa tudi znotraj njih — so povzročali neskladnosti, ki so se odrazile tudi v višini osebnih dohodkov delavcev.

Take vzroke je bilo tudi najtežje odpraviti, četudi smo jih poznali in je bila možnost novih prekinitev latentna.

Spremembe gospodarskega sistema (reforma) pomenijo tudi pravičnejše in enakovrednejše odnose med podjetji. Vsaj v začetnem obdobju spremenjenih odnosov kaže, da bodo ustavitve dela imele drug izvor: tisti, ki se bodo znašli v slabšem položaju, bodo (tudi z ustavitvijo dela) poskušali izsiliti razne (začasne) ugodnosti in olajšave.

Slab gospodarski položaj podjetja je lahko tudi posledica subjektivnih vzrokov: obrtniške mentalitete, slabe organizacije dela, neraziskanega tržišča in zato neustreznega proizvodnega programa, napačne politike štipendiranja, negativnega odnosa do strokovnih kadrov itd. V vsakem primeru je odpravljanje vzrokov komplicirano in navadno zahteva tudi temeljite kadrovske spremembe.

b) Neurejeni odnosi v kolektivu. Ta kategorija vzrokov je manj homogena kot prejšnja. Vanjo bi lahko vključili vse tiste vzroke, ki imajo subjektivni izvor in se pojavljajo na različnih nivojih izven proizvodnje. Sem bi prišleli: nepravilne, grobe odnose, napačne obračune osebnih dohodkov, neupoštevanje pravilnika o delitvi osebnih dohodkov, samovoljne spremembe pravilnika oz. meril, sklepe samoupravnih ali drugih organov, ki so v nasprotju s prej sprejetimi akti (ki jih je sprejel cel kolektiv, o spremembah pa ni bil obveščen, se ni strinjal), neizpolnjevanje sprejetih dogovorov, nedisciplina delavcev, neupravičene zahteve delavcev po višjem osebnem dohodku, zlasti pa neobveščenost itd. Nekateri od teh vzrokov se pravzaprav povezujejo z organizacijo dela, npr. napake v delu računovodstev. Vendar gre pri tem tudi za površnost, neodgovornost in malomarnosti, ki so posledica neustreznega odnosa posameznika do ostalih. Tudi neizpolnjevanje dogovorov je podobna kategorija. Tipičen primer je, da se skupina delavcev najprej dogovori za določeno ceno za enoto dela, uprava podjetja pa potem ceno zniža (ker meni, da so preveč zaslužili).

Posebno pomembna kategorija je neobveščenost, seveda neobveščenost ali napačna obveščenost o neki konkretni vsebini. Kot samostojen vzrok se pojavlja skoraj pri četrtini vseh ustavitvev, kot eden vzrokov pa tako rekoč povsod. Tipičen primer je sprememba norm ali pravilnika, o katerem delavci niso obveščeni oz. so bili nepopolno ali napačno obveščeni. Že podatki, kako pogosto se neobveščenost pojavlja kot vzrok ali eden od vzrokov protestnih ustavitvev dela, nam v dovoljni meri pokažejo in dokažejo pomembnost obveščenosti delavcev. Celovita, pravočasna in objektivna

obveščenost delavcev je pogoj za njihovo udeležbo pri upravljanju podjetja. Kjer so delavci obveščeni in obenem mobilizirani za skupno reševanje nastalih težav v delovni organizaciji, do ustavitve ne pride, čeprav so drugi pogoji dani. Kot primer napačne obveščenosti lahko jemljemo zavajanje delavcev, da je za težave njihove delovne organizacije kriva družba, ki naj zato dá potrebna sredstva za odpravo njihovih lastnih težav.

Menimo, da je treba posebej pozorno proučiti primere ustavitve dela, ko gre pravzaprav za nedisciplino, za surovo obnašanje (pijanih) delavcev oziroma za primere izsiljevanja neupravičeno visokih dohodkov skupin ali posameznikov na račun pomanjkanja ustreznih delavcev ali iz kakšnega drugega razloga monopolnega položaja skupine ali posameznika. Take primere bi morali obravnavati kot disciplinski prekršek in jih tudi temeljito kaznovati.

Skupna značilnost vseh vzrokov, ki izvirajo iz neurenjenih odnosov, je, da jih je mogoče razmeroma hitro odpraviti s subjektivno akcijo. Vendar moramo opozoriti, da se tudi vzroki te vrste ne odpravljajo in se zato ponekod ustavitve ponavljajo.

3. Poskus definiranja pojava

Kaj torej lahko rečemo o protestnih ustavitvah dela na osnovi navedenih karakteristik? Ali je to oblika borbe za uveljavitev samoupravljanja ali izraz krize samoupravnega sistema, njegova deformacija? Kakšno stališče naj zavzamejo subjektivne sile: ali naj pozivajo delavce, da na tak način uveljavljajo svoje zahteve, ali naj se borijo proti ustavitvam? To je nekaj zelo konkretnih vprašanj, na katere bi bilo treba čimprej odgovoriti, najprej pa bi bilo treba pojav sploh definirati. Vendar odgovoriti na ta vprašanja ni lahko. Trenutno so protestne ustavitve še premalo proučene, da bi bilo mogoče dati dokončne odgovore.

Teoretično gledano, razlogov za prekinitev ni. S tega vidika so protestne ustavitve deformacija sistema. Nelogično je, da se delavci med seboj ne morejo pogovoriti na drug način, da si sami ne organizirajo takih oblik medsebojnega komuniciranja, ki bi odpravile potrebo po ustavitvah. Vendar ne moremo mimo dejstev, da je protestnih ustavitv dela zadnja tri leta precej in da se iz gospodarskih panog širijo tudi na negospodarske dejavnosti. Vzrok je verjetno v premajhni izgrajenosti sistema, v praznini med idealnimi, teoretičnimi shemami in praktičnim stanjem, v tem torej, da

tisto, kar je teoretično, z ustavo in zakoni dano neposrednim proizvajalcem, v praksi marsikje še vedno ni stvar proizvajalcev samih, ampak si oblast, pravice nad tem lasti posameznik (mojster, direktor), skupina ali tudi (do reforme) država (plafonirane cene ipd.). Dokaz za to, je, da delavci s prekinitvijo dela dosežejo povečanje osebnih dohodkov, spremembo pravilnikov pa tudi spremembo instrumentov (Trbovlje). Če direktor nekega podjetja lahko delavcem, ki so prekinili delo, sam obljubi in doseže zvišanje njihovih osebnih dohodkov, potem to pomeni, da jim jih še naprej deli nekdo »od zgoraj« in da sami nimajo nič pri tem. V tem smislu lahko ustavitve označimo ne kot posledico krize sistema samoupravljanja, ampak prej kot njegovo otroško bolezen. Če bi bila načela samoupravljanja v praksi realizirana, bi delavci od ustavitve dela imeli samo škodo, ker bi pač določen čas ne delali, zato toliko manj naredili in toliko manj zaslužili. V sedANJI situaciji pa imajo od ustavitve običajno le koristi, saj z njo dosežejo, da prej »nemogoče« postane uresničljivo.

Čeprav so ustavitve deformacija v sistemu samoupravljanja, nam morajo vseeno biti resno opozorilo o pomanjkljivi praktični uveljavljenosti sistema. Opozarjajo nas, da samo načela niso dovolj, da jih je nujno realizirati in jim dati tudi konkretno obliko. Treba bo odgovoriti tudi na vprašanje, kdo vse je konkretno dolžan poskrbeti za uresničitev normativnih določil in na kakšen način. Zato ne moremo pozitivno ocenjevati sedanjih reakcij na ustavitve dela. Običajna praksa je bila, da je nastal ob prekinitvi dela preplah ne samo v upravi podjetja (da se je direktor skril), ampak tudi na občinskih forumih. Potem so hitro prišli v podjetje nekateri občinski funkcionarji ali (in) direktor in začeli miriti delavce. Obljubili so vse, samo da so spet začeli delati. Kot da bi gasili požar! Nihče (ali zelo redkokdo) pa se ni lotil analize vzrokov in jih poskusil odpraviti. Ostalo je pri »gašenju požara«. Zato tudi ni čudno, da v nobeni delovni organizaciji nočejo niti slišati, da so imeli »štrajk«, da običajno ne ugotavljajo škode, ki jo je podjetje imelo s tem, itd.

Tudi naša določitev pojava protestnih ustavitvev dela ni bila ustrezna. Protestne ustavitve dela moramo jemati kot pojav, ki je značilen za določeno (znatno) stopnjo razvitosti neposredne socialistične demokracije ter še znatne neuveljavljenosti sistema samoupravljanja in nerazumevanja njegove vsebine. Protestna ustavitvev dela je posledica deformacije samoupravljanja v konkretnih pogojih in okoliščinah

in nam torej lahko služi kot indikator, kje je s samoupravljanjem nekaj narobe, kje je nujna intervencija subjektivnih sil.

Seveda ni vsak primer, ko delavci (ali posameznik) prenehajo delati, že mogoče jemati za protestno ustavitev dela v taki relaciji, kot smo jo opredelili. Predvsem ne spadajo med ustavitve dela vsi tisti primeri, ko gre v bistvu za kršitve delovne discipline. Primeri: Skupina delavcev se napije, zapusti delo in gre grozit direktorju. Manjša skupina posluša pripovedovanje delavca, ki je prišel s prakse v Zahodni Nemčiji. Ko slišijo, kako je tam življenje čudovito in zaslužki veliki, prenehajo delati in gredo k direktorju zahtevati povečanje plače itd. To so primeri, ki bi jih morale obravnavati disciplinske komisije kot kršenje delovne discipline.

Prav tako ne gre za protestno ustavitev dela, če manjša skupina hoče s prekinitvijo dela ali s kolektivno odpovedjo izsiljevati neke individualne, neupravičene zahteve.

O protestni ustavitvi dela lahko govorimo samo takrat, če preneha delati (relationo) večja skupina delavcev, ki hoče tako doseči realizacijo neke pravice, sicer normativno dane, toda v konkretnem primeru nerealizirane, in to potem, ko po — za njihovo prakso — rednem postopku niso dobili ustreznega odgovora. Samo tako ustavitev dela lahko štejemo za indikator napake v samoupravljanju v delovni organizaciji. In samo kot indikator slabosti in nepravilnosti jo lahko jemljemo kot borbo za uveljavitev samoupravljanja, ne pa tudi kot primerno obliko uveljavljanja samoupravljanja. Analiza dosedanjih protestnih ustavitv dela nam kaže, da konflikta niso reševali samoupravni organi, da se delavci niso obrnili z zahtevo na delavski svet, ampak tako rekoč dosledno na direktorja. To je na eni strani verjetno dokaz nepoznavanja samoupravljanja in njegovih principov (zato ne morejo odkriti slabosti konkretnih oblik v delovni organizaciji), na drugi strani pa nezaupanje v obstoječe organe in oblike samoupravljanja. Druga alternativa nas opozarja na oddaljitev samoupravnih organov (ki imajo v rokah večino samoupravnih odločitev) od delavcev, na njihovo birokratizacijo.

Pri dosedanjem obravnavanju ustavitv dela so kot protestne ustavitve dela klasificirali vsako prenehanje z delom, ne glede na trajanje. Tako smo med protestnimi ustavitvami dobili take, ki so trajale samo po dvajset minut, in tudi take, ki so trajale celo izmeno. V letošnjem letu je bilo takih, ki so trajale manj kot dve uri, skoraj polo-

vica. Med te so bile prištete predvsem vse tiste, ki smo jih označili kot *izsiljene sestanke*. To so bili običajno primeri, ko so delavci zahtevali razgovor z vodstvom.

Razgovor se je začel ob odmoru in se potem nadaljeval tudi po koncu odmora. Po našem mnenju takih primerov ne smemo klasificirati kot protestno ustavitev dela, ampak kot sprejemljiv način reševanja problemov, razčiščevanja protislovij v delovni organizaciji. Pravzaprav bi se sestanki morali sklicevati predvsem na zahtevo delavcev in ne samo takrat, ko to določi kdo »od zgoraj«. Tudi to, da se sestanek zavleče v delovni čas, najbrž ni najhujše, saj vprašanja, kdaj je najprimernejši čas za sestanek, še nimamo proučenega. Škoda, ki s tem nastane, verjetno ni večja, kot če sestanka ni, delavci pa kljub temu med seboj razčiščujejo problem, ki bi ga sicer v organizirani obliki hitreje in lažje rešili. Ob tem pa trpi proizvodnja. Niso redki primeri, ko se je intenzivnost dela po takih sestankih dvignila in so delavci hitro nadomestili delovni čas, ki so ga izgubili s sestankom. Sestanek, do katerega pride na opisani način, pa nas vendarle opozarja, da so v kolektivu nerešena vprašanja in da subjektivni faktorji nimajo dovolj posluha zanje.

Dokler se obstoječa protislovja v delovnih kolektivih ne bodo reševala sproti, ampak bo ta ali oni posameznik ali organ njihovo reševanje zaviral in se bodo zato kopičila, toliko časa lahko pričakujemo, da se bodo protestne ustavitve dela še pojavljale. Če pa bodo delavci v konkretni delovni organizaciji ustavili delo, je odvisno od konkretnih vzrokov in konkretnih družbenih konstelacij. Praksa kaže, da samo obstoj vzrokov še ni dovolj, da ne pride do ustavitve dela tam, kjer vzroki sicer obstoje, vendar jih aktivno rešujejo vsi — od direktorja do zadnjega delavca, če so odnosi v kolektivu res demokratično urejeni.

4. Nekaj povzetkov

Poskusimo na koncu rezimirati nekatere ugotovitve, zlasti pa naloge subjektivnih sil v zvezi s protestnimi ustavitvami dela:

1. *Angažiranje subjektivnih sil* ob protestnih ustavitvah dela je postalo nujnost. Sindikat in tudi Zveza komunistov sta do sedaj stala ob strani teh pojavov in se nista vključila v njihovo proučevanje in analiziranje. Protestne ustavitve dela je treba vzeti kot realen pojav, kot izrazito oster način reševanja obstoječih protislovij v delovni organizaciji. Zato

mislimo, da je škodljivo zapirati oči pred dejstvi, »gasiti požar« in navzven pojav prikrivati. Konkretna praksa nam je pokazala, da protestnih ustavitev dela praviloma ni nihče resno analiziral, niti v podjetju niti na nivoju občine (razen izjem, seveda). Kjer pa so jih analizirali, sprejetih sklepov pogosto niso izvajali. Analiza vzrokov je pogoj za ustrezno ukrepanje in odpravljanje vzrokov pojavov. Vsaka ustavitev dela karakterizira toliko individualnih značilnosti, da je treba analizirati vsak individualni primer posebej in ugotavljati njegove korenine. Recepta za ukrepanje ni. Jasno pa je, da urejeno vprašanje materialne baze samo po sebi ne odpravi avtomatično tudi vseh protislovij. Zato je treba vsako ustavitev posebej analizirati in v skladu z analizo tudi ukrepati.

2. Neposredno v zvezi s proučevanjem pojava je tudi vprašanje *odgovornosti* za to, da je do ustavitev prišlo. Če ni analize vzrokov, ni nihče odgovoren. Pri tem mislimo na odgovornost za nastanek vzrokov prekinitve, ne pa na iskanje »grešnika«. Če je vzrok ustavitve napačen obračun, je treba ugotoviti, kdo je kriv za to; če je vzrok neustrezen proizvodni program, je prav tako treba ugotoviti, kdo je kriv za to, in seveda ustrezno ukrepati. Ne bo vedno mogoče ugotoviti, kdo je odgovoren, ker so lahko vzroki tudi neodvisni od posameznika, toda to še ne pomeni, da ni nikdar nihče odgovoren za ustavitev dela.

3. Vse pogostejši so primeri, ko poskušajo posamezniki (direktorji ipd.) *pomiriti delavce*, ki so ustavili delo, z raznimi obljubami, za katere niso pristojni. Kako more sam direktor obljubiti povišanje osebnega dohodka, če pa je to v pristojnosti delavskega sveta? Ali je obljuba neodgovorna, ali pa si uzurpira pristojnost drugih organov. V svojih obljubah gredo ponekod celo tako daleč, da obljublajo tisto, česar ni mogoče doseči v podjetju samem, dajejo obljube v imenu družbe, obljube, ki so v očitnem nasprotju z osnovnimi principi ekonomskih zakonitosti z družbenimi dogovori itd. Sindikat in drugi organi bi morali analizirati tudi take neodgovorne obljube, in tiste, ki so obljubljali, poklicati na odgovornost.

4. Analiza ustavitev dela je pokazala, da vsaka ustavitev dela *ni a priori družbeno in samoupravno pozitivna*. Dosedanje tretiranje ustavitev dela, neanaliziranje in neodpravljanje vzrokov je pripomoglo, da postaja ustavitev dela tudi sredstvo za izsiljevanje družbeno negativnih ukrepov in sklepov. Primer: Razponi osebnih dohodkov v podjetju so 1 : 2,4. Delavci grozijo z ustavitvijo dela, če ne bodo razponi zmanjšani. Z ustavitvijo dela torej hočejo podpreti težnjo

po uravnilovki. Ali primer v situaciji zamrznjenih cen: če ne dobimo povišanih cen, bomo »posegli po najrevolucionarnejši obliki borbe proletariata« — štrajku. To so jasni primeri, ko gre za psihozo, da je ustavitev dela najlažja oblika uveljavljanja zahtev, upravičenih in neupravičenih. In ker je bila ta oblika do sedaj uspešna, se razširja. Ustavitev dela v takih okoliščinah pomeni vodo na mlin negativnim težnjam: uravnilovki, centralizaciji itd. Kaže, da je čisto realna možnost, da pride do ustavitve dela, ki so izraz nasilnega uveljavljanja posebnih interesov (podjetje) proti skupinam (družba). Gre tudi za določeno zaostajanje zavesti, za nerazgledanost itd. Tudi zato (čeprav ne samo zato), da se delavec — kot proizvajalec — obrne proti delavcu — potrošniku. Ali naj zaradi grožnje s štrajkom odstopamo od osnovnih družbenoekonomskih principov in pravil? Take tendence seveda niso slučajne. Pričakovanje, da bo težave podjetja reševala družba, ne pa (predvsem) delovni kolektiv sam, je postalo že kar sistem. Ob tem je prišel do izraza tudi poseben mehanizem zavestne akcije: posebne skupine v podjetju (strokovne službe, vodilna linija) skušajo usmeriti delavce na iskanje rešitev iz težav zunaj podjetja, z izsiljevanjem družbe, namesto znotraj podjetja (zamrznjene cene). Delovanje tega mehanizma je možna le ob neangažiranosti subjektivnih sil v podjetju samem. Pripomorejo pa k temu tudi predstavniki družbe, ko — v posameznih primerih — odstopajo od splošno sprejetih principov. S tem ustvarjajo videz, da je za vse dejansko krija družba, s čimer vzpodbujajo izsiljevanje tudi pri drugih.

BOGDAN KAVČIČ

JAROSLAV KLOFÁČ

Marksistična sociologija

Tako kot v drugih socialističnih državah je tudi pri nas XX. kongres komunistične partije SZ in vse, kar mu je sledilo, bistveno spremenil pojmovanje o vlogi sociologije v marksistični teoriji in o njenem pomenu za družbeno prakso.

Razprava o marksistični sociologiji, ki se je začela po XX. kongresu KPSZ je imela v bistvu dve fazi. V prvi fazi je šlo za to, ali ima marksistična sociologija sploh pravico do obstoja. Danes sta potreba po sociologiji in njena koristnost nedvomni.

Drugo fazo, ki sega prav do današnjih dni, pomeni razprava o odnosu med marksistično sociologijo in historičnim materializmom (ali znanstvenim komunizmom), o razmejitvi njenega predmeta in o praktični uporabi raziskav.

Ta razprava se še nadaljuje in se tudi še bo nadaljevala. Moramo pa se zavedati, da razprava o omejitvi predmeta katerekoli vede ne more biti nikoli dokončna, saj sam razvoj določene vede determinira pa tudi spreminja njeno vsebino in obseg.

Pojasnjevanje predmeta marksistične sociologije z določitvijo njenega odnosa do historičnega materializma je imelo in še ima svoje vzroke. To je bila reakcija na stanje, ko se je historični materializem pojavil kot filozofija zgodovine in so družbeno stvarnost razlagali s splošnimi tezami, pri čemer je šlo konkretno raziskovanje — kolikor je sploh eksistiralo — mimo historičnega materializma. Pod vplivom tega dejanskega stanja sta se pojavili teorija in izkustvo kot dva med sabo oddeljena in ločena načina ter metodi spoznanja.

Cisto gotovo je, da noben razvoj sociologije, socioloških raziskav in empiričnih raziskovanj ne more zmanjšati pomena marksistične filozofije, ki ga ta ima za družbeno spoznanje. In če tudi bo sociologija formulirala družbene zakonitosti, bodo le-te imele zelo splošno naravo, in še vedno bo ostalo široko področje najsplošnejših zakonitosti, katerih analiza in razlaga je predmet marksistične filozofije.

Če zdaj pri nas toliko poudarjamo pomen sociologije in če partijski organi podpirajo njen razvoj, to nikakor ne pomeni, da odkrivamo v marksizmu novo doslej neznano znanstveno področje. Gre bolj za dosledno aplikacijo metode, ki je bila za klasične marksizma-leninizma sama po sebi umevna in ki je lastna

duhu marksizma: ni mogoče odkrivati splošnejše družbene zakonitosti, jih spoznavati, razkrivati vzroke in učinke družbenih pojavov in sovisnosti, ne da bi proučevali dejstva, stvarnost. Marksistična sociologija je enotnost teorije in empirije in nikakor ne nadomešča marksistične družbene teorije in filozofije z empirističnim proučevanjem dejstev. Torej ni nova sodobna družbena teorija, ki bi nadomestila in presegla historični materializem, filozofijo.

V pričujočem članku ne gre za izčrpno analizo vseh problemov, ki zadevajo razvoj marksistične sociologije. Mnogo bo še razprav, pojasnjevanj in rešitev v zvezi z vprašanji — kakšen je njen predmet, kakšen je njen odnos do drugih delov marksizma in preostalih družbenih ved ali metod njenih postopkov. Hotel bi se samo dotakniti nekaterih vprašanj, ki jih z vidika praktičnega pomena sociologije štejem v tem obdobju za pomembna; kakšne so naloge marksistične sociologije, kako marksistična sociologija obravnava razmerje med izkustvom in teorijo. Hkrati pa bi hotel poudariti in dokazati, da se sociologija ne izčrpava samo s kopičenjem dejstev, z edinim ciljem, da bi jih zbrala kar največ. Odkrivanje novih empiričnih spoznanj na raznih področjih našega življenja je potrebno in nam lahko da veliko zanimivega gradiva. Vendar to še ni znanost. Če samo empirično raziskovanje mora temeljiti na znanstvenih metodah, če naj ne bo gola, čeprav zanimiva igra z dejstvi, če naj ne bo slučajno in stihijsko. Pa tudi tako prinaša šele surovi material, ki ga je treba obdelati. Pravo sociološko delo se začne šele z obdelavo dejstev, s tem, ko jih postavljamo v medsebojno širšo sovisnost, jih analiziramo in posplošujemo.

Naloge sociologije

Marksizem je nastal približno v istem obdobju kot buržoazna sociologija. Bil je reakcija na idealistično filozofijo zgodovine, in sicer v njeni najvišji obliki pri Heglu. K. Marx in F. Engels sta ustvarila materialistično pojmovanje zgodovine kot filozofijo, oziroma kot del filozofije. Splošne družbene zakonitosti pa sta formulirala na podlagi zgodovinske in ekonomske analize konkretne kapitalistične družbe.

Medtem ko spekulativni sociologi splošno razmišljajo o tem, kaj je družba nasploh, kaj napredek nasploh itd., ne da bi pred tem raziskali eno samo konkretno družbo, je K. Marx opustil takšne spekulacije in začel analizirati eno samo družbenoekonomsko formacijo, kapitalizem. S to metodo je formuliral bistvene lastnosti in zakonitosti kapitalizma ter nekatere najsplošnejše družbene zakonitosti.

Klasiki marksizma so izdelali splošno metodološko podlago marksistične sociologije, vendar se niso ukvarjali podrobno s konkretnimi metodami, tehnikami, postopki in sredstvi raziskovanja. Uporabljali so seveda sredstva, metode in tehniko, ki so bile tedaj

najbolj izpopolnjene, vendar sami teh prijemov niso analizirali.¹ Marksistično sociologijo so razumeli kot materialistično pojmovanje zgodovine, katere del so bile tudi konkretne ekonomske in zgodovinske analize. Smisel tega raziskovanja so videli v praktični uporabi in so ga vedno povezovali s političnimi potrebami boja proletariata za uresničenje revolucije in za spremembo družbenega reda. Zmerom so poudarjali moment politične in ideološke angažiranosti marksistične sociologije.

Naše sedanje življenje pa nalaga tako politični praksi kakor tudi marksistični teoriji nove, zapletenejše naloge. Zapletenost socialistične družbe zahteva kompleksni pogled na socialne pojave. Uvedba novih metod upravljanja zahteva tudi natančnejše in bolj vsestranske oblike zbiranja informacij o najrazličnejših pojavih naše družbe. Socializem prinaša celo vrsto novih pojavov, ki jih v preteklosti nikoli ni bilo in jih torej pred nami niso mogli niti obdelati niti posplošiti. Prav naloga marksistične sociologije pa je, da razvija znanstvene metode zbiranja natančnih in vsestranskih informacij o teh novih družbenih pojavih, da bi jih temeljito spoznala in analizirala, posploševala in dajala tako praksi kot tudi političnemu upravljanju potrebno gradivo.

Splošnejša spoznanja o družbi formulirajo seveda tudi druge družbene vede, kot so npr. politična ekonomija, demografija itd. Poleg tega raziskuje sociologija razna področja družbenega življenja, ki jih prav tako obravnavajo druge družbene vede. V čem se torej razlikuje sociologija od drugih družbenih ved?

V čem se razlikuje *sociološka informacija* od informacij, ki jih dajejo druge družbene vede?

Predmet npr. ekonomske raziskave so lahko informacije o problemih produktivnosti dela v tovarni. Takšna raziskava bo dajala informacije o razmerju med produktivnostjo dela in naraščanjem proizvodnje; o gibanju mezd in vrsti potrošnje itd.

Sociologija skuša *kompleksnejše* gledati na socialno stvarnost ter raziskuje sovisnosti med posameznimi področji in stranmi družbenega življenja. Zato bodo sociologa zanimali širši učinki naraščanja (ali zmanjševanja) produktivnosti dela, poleg tega pa tudi sam delovni proces: kakšen vpliv ima porazdelitev prostega časa in to, kako ga izkoristimo, kako izkoriščajo prosti čas različne družbene skupine in plasti, po čem se razlikujejo družbene skupine, plasti (ali razredi) glede višine in vrste potrošnje; kakšna je odvisnost med višjo kvalifikacijo in produktivnostjo dela, kakšne

¹ Primer takšnega dela je Engelsov postopek v delu »Položaj delavskega razreda v Angliji«. Poleg tega, da je temeljito študiral literaturo, historične vire, statistične informacije o razvoju angleške industrije in o tehničnem razvoju Anglije, o cenah, življenjski ravni itd., je uporabil Engels tudi različne tehnike, ki so običajne pri socioloških raziskovanjih. To so na primer poročila raznih uradnikov o razmerah med delavci (poročila inšpektorjev mestnih občin, zdravstvenih komisij, sodnih raziskav, parlamentarna poročila itd.). Uporabljal je tudi novinarska poročila buržoaznega tiska in delavske dopise. Mnogo dejstev je zbral v neposrednem stiku, v pogovorih z delavci ter na podlagi neposrednega opazovanja življenja v tovarnah.

objektivne ali subjektivne razmere podpirajo ali zavirajo rast ali upadanje kvalifikacij in podobno.

Sociologijo vedno zanima vloga *subjekta* na področju socialnih pojavov, ki jih skuša razložiti, vendar pa nikakor ne subjekta v smislu mišljenja in ravnanja posameznika, temveč vloga kolektiva, *skupin* najrazličnejših vrst, stopenj in velikosti. Zato se je sociologija vedno razvijala vzporedno s *socialno psihologijo* in je vedno hkrati proučevala socialne psihološke procese. Sociologa vedno zanima, kaj si ljudje mislijo o določeni situaciji, razmerah, socialnih pojavih, kakšne so subjektivne pobude za to ali ono ravnanje, kaj povzroča in kaj določa, da so njihova stališča takšna, kakršna so.

Vendar pa marksistična psihologija ne šteje psihične sfere družbenega življenja za popolnoma avtonomno sfero, temveč raziskuje njen odnos do objektivnih faktorjev. Dialektika *subjekta* in *objekta* je torej nadaljnja značilnost socioloških proučevanj. Prav zato je sociologija blizu filozofiji. V splošni sociološki teoriji veljajo filozofski problemi za temeljne probleme.

Sociolog se seveda ne zanima predvsem za vsebino mišljenja in za subjektivna stališča ter nazore družbenih skupin, temveč ga zmeraj zanima razmerje med to vsebino in *raevnanjem* ljudi, zanimajo ga torej subjektivne pobude in njihovi učinki.

Sociologija pa se pri tem ne zadovoljuje z golim opisom ali odkrivanjem zakonitosti, temveč si vedno prizadeva dati posplošene sklepe in formulirati zelo splošne zakonitosti, pa naj gre že za delna področja družbenega življenja ali pa za zakonitosti celotnega družbenega razvoja.

Kolikor gre v sociologiji za posploševanje, moramo vedeti, da lahko pridemo do sklepov, ki imajo različne ravni splošnosti. Drobna raziskava postaja tako del in prispeva k splošnejši formulaciji, čeprav sama ne omogoča višje posplošitve. Šele skupek podrobnih raziskav lahko privede do sociološkega spoznanja v pravem pomenu besede. Velike posplošitve so lahko posledica šele nakopičenih socioloških informacij.

Tako prehajamo na razmerje med *teorijo* in *izkustvom*, ki je pglavilni problem, če hočemo pojasniti funkcijo marksistične sociologije in njeno vlogo v sistemu družbenih ved.

Teorija in izkustvo

Splošno je znano, da je zahodna sociologija predvsem pod vplivom ameriške sociologije za dolgo dobo podlegla vplivu empirizma. Val empirizma je prinesel ogromno množico podrobnih raziskav, opisov in študij, ki pa jim manjka vsakršno teoretsko ozadje. Zahodni sociologi se vedno bolj zavedajo, da ne gre brez teorije, kajti noben še tako čist empirizem ne more obstajati vsaj brez nekaterih teoretskih predpostavk. Tudi samo pojmovanje družbenih »dejev« je teoretska zadeva. Vedno bolj se oglašajo kritični glasovi proti enostranski faktografičnosti in se zavzemajo za novo splošno sociološko teorijo, vsaj »srednje prodornosti«. Pogosto moramo poslušati od mnogih nasprotniško razpoloženih kritikov, da

je sociologija znanost brez vsakega pomena, da se ji posvečajo samo ljudje, ki se zabavajo s preštrevanjem toalet v Pittsburgu in z mojstrsko tehniko odkrivajo, da ljudje z velikimi dohodki porabijo več denarja kot pa ljudje z majhnimi dohodki.² Tako se jezi ameriški sociolog in njegov ton, čeprav je morda pretiran, nikakor ni edini.

Razpravljanja o splošni sociološki teoriji in o razmerju med teorijo in empiričnim raziskovanjem sodijo danes med tiste diskusije, ki zanimajo ameriške in evropske sociologe.

V marksističnem pojmovanju razmerja med izkustvom in teorijo ni nepremostljivega prepada med »čisto« teoretskim in »čisto« empiričnim raziskovanjem. Vsak empirični prijem vsebuje določene teoretske osnove (kolikor seveda ni zgolj opis pojavov), v smislu določenega izhodišča, smernic, stališča, metod in hipotez. Temu nasprotno pa temelje teoretske posplošitve vedno (kolikor niso čisto spekulativne narave) na empiričnem proučevanju dejstev.

Razmerje med teorijo in izkustvom, empirijo, ni neposredno. Posreduje ga vrsta členov in delnih posplošitev. Med empirijo in teorijo je dolg proces abstrakcije. Zato je zmotno misliti, da je vrednost teorije odvisna le od količine empiričnih podatkov in da lahko sestavimo zelo splošno teorijo šele tedaj, kadar temelji na poprejšnjem izčrpnem raziskovanju dejstev. Tako bi teoretsko posplošitev odlagali v neskončnost. Prav tako je napačen nazor, po katerem pomeni vsako novo empirično spoznanje neposredno razvijanje splošne teorije.

Ki Marx je dognal splošne zakonitosti družbenega razvoja in formuliral zelo splošne teorije, materialistično pojmovanje zgodovine, z analizo konkretne družbenoekonomske formacije kapitalizma. Nikakor pa ne moremo reči, da je analiziral vsa dejstva in vse odnose tedanje kapitalistične družbe. Teorija ni gola posledica maksimalne zbirke dejstev, temveč je posledica analize dejstev, ki pokaže med temi empiričnimi stvarnostmi tisto, ki je *bistvena*, in išče splošne prvine v individualnih pojavih.

Prav tako je napačen nazor, po katerem naj bi teorijo nenehno verificirali z navajanjem novih primerov. Ta nazor se je nehotе vtihotapil tudi v marksistično družbeno teorijo in živi še danes. Historični materializem se je »razvijal« z dodajanjem novih in novih primerov, ki naj bi znova in znova potrjevali in verificirali dano splošno tezo. Seveda tako teorijo v resnici niso razvijali niti verificirali, temveč edinole ilustrirali.

Če razumemo sociologijo kot kompleksno vedo o družbi, jo moramo obravnavati na dveh ravneh;

a) Kot *splošno* sociološko teorijo (splošna sociologija), ki je posplošitev spoznanj o družbi kot celoti in združuje zakonitosti delnih področij socialnega življenja (npr. teorijo socialne stratifikacije, teorijo razredov in razrednega boja in podobno). Splošna

² R. Biersted, *Sociology and Human Learning*, in: *American Sociological Review*, februar 1960, 25/I, str. 5.

teorija je teoretski sistem, ki abstrahira individualne lastnosti in izjeme in vedno vsebuje določeno filozofsko in svetovnonazorsko stališče (zato obsega tudi vrednostne sodbe) in daje poprejšnjo hipotezo za konkretno raziskovanje.

Splošna sociološka teorija je posledica posplošitve (nikdar neposrednega) spoznanja konkretne stvarnosti. Ima torej svojo podlago v empiriji.

b) Kot teoretske posplošitve *delnih* raziskovanj, kjer gre ali za potrditev ali ovrženje poprejšnje hipoteze. Ni potrebno, da je sovisnost s splošno teorijo vedno neposredna. Pri raziskovanju odnosov znotraj majhnih družbenih skupin izhajamo npr. iz hipoteze, da družbeno okolje vpliva na vedenje, nazore in stališča posameznikov v danem kolektivu. To je zelo splošna hipoteza, ki jo posreduje dedukcija iz splošnega sklepa o pogojenosti psihičnih faktorjev v materialnih faktorjih ali faktorjih objektivnega okolja. Prava raziskava pa se usmeri zgolj na psihično področje, znotraj katerega prehaja k posplošitvam relativno samostojnega (in torej od najbolj splošne teorije v tem smislu neodvisnega) značaja. Tako lahko sociometrično raziščemo psihične odnose (simpatije in antipatije) v majhnih kolektivih, pri čemer pridemo do posplošitev majhnega obsega, ki pa imajo seveda teoretski značaj.

Marksistična teorija torej po mojem mnenju hkrati združuje delne *sociološke discipline* (ni pa seveda vsota specialnih družbenih ved). To narekuje preprosto razsežnost družbene problematike in iz tega izhajajočo nujnost delitve dela med sociologi. Področje industrije ima npr. svoje različne zakonitosti, ki se razlikujejo od odnosov na vasi, specifične probleme imajo področja politike in prava, družinski odnosi, kultura itd. Tako postopoma nastajajo specifične sociološke discipline (npr. sociologija industrije in podjetij, sociologija vasi, sociologija družine, sociologija množičnih komunikacij in podobno), ki bolj podrobno raziskujejo posebne strani družbenega življenja in delno posplošujejo. Skupek teh posplošitev šele sestavlja splošno sociološko teorijo.

Prihodnost bo gotovo natančneje klasificirala družbene vede in začrtala natančneje meje med njimi. Danes je že povsem jasno, da sociolog brez strokovnjakov drugih družbenih ved ne more raziskovati svojega področja družbenega življenja. Če hočemo npr. raziskati takšen sorazmerno specialen in ozek problem, kot je analiza vzrokov moralnih deformacij dela naše mladine, ne moremo delati tega brez pomoči psihologa, psihiatra, kriminologa, pedagoga in drugih strokovnjakov, če nočemo, da bodo naši sklepi spekulativni ali povsem laični. Prav tako ni mogoča ekološka raziskava brez arhitekta. Na drugi strani pa seveda niti eden izmed teh strokovnjakov ne more odgovoriti na vprašanje, ki ga postavlja in za katerega je odgovoren prav sociolog.

Sociolog sodeluje z drugimi strokovnjaki kot poznavalec splošne sociološke teorije in metod sociološkega pogleda na socialno stvarnost. Tako splošneje, bolj vsestransko in kompleksno obravnava dano delno družbeno stvarnost. Njegov pogled je specifičen prav za sociološko informacijo, kakor smo to že prej pokazali.

Marksistična sociologija zajema torej tudi delne posplošitve delnih področij družbenega življenja. Ta stran marksistične sociologije ni istovetna s sociološko raziskavo, pa čeprav vsebujejo te posplošitve praviloma izsledke socioloških raziskav. To je nekakšen vmesni člen med splošno sociološko teorijo in med sociološkimi raziskovanji.

Sociološko raziskovanje torej ni istovetno z marksistično sociologijo, temveč je samo njen člen, ki ji daje skupek dejanskih spoznanj, kar je neogibna podlaga za njena posploševanja. To pa nikakor ne pomeni, da bi bila vsa dejstva ali le vsa temeljna dejstva del marksistične sociologije kot splošne sociološke teorije.

Sociološko raziskovanje ima *empirični* značaj, kar pa, kot smo že povedali, nikakor ne pomeni, da sploh ne bi imelo nič skupnega s teorijo. Splošna teorija mu služi kot hipoteza, ki ima svojo metodološko strukturo. Hipoteza mora biti poprej toliko natančno in jasno formulirana, da lahko postane vodilo raziskave, jasna osnova načrta in raziskovalnih metod. Če ne bi bilo tako, bi bilo raziskovanje naključno, kaotično in ne bi imelo jasnega načrta in cilja. To ne bi bilo pravo znanstveno raziskovanje. Sociološko raziskovanje lahko ugotavlja določene zakonitosti, lahko posplošuje, lahko verificira ali ovrže poprejšnjo hipotezo, vendar plod posamezne raziskave ni niti zadostna verifikacija niti zadosten dokaz za ovrženje splošne sociološke teorije. Lahko jo modificira in signalizira njeno nadaljnje verifikiranje.

Sociološke metode in njeni problemi

Problem metode, načina, kako ravnati z dejstvi in kako posploševati, je bistveni problem marksistične sociologije. Marksistična sociologija je sicer vsaj relativno rešila problem splošne teorije in splošne metodologije. V tem je njena prednost pred teoretskimi sistemi buržoazne sociologije. S tem pa nočem reči, da bi morali biti po tej strani zadovoljni in da splošni sociološki teoriji nimamo več kaj dodati.

Če govorimo o metodi kake vede, gre zmeraj tako za splošni metodološki pristop (katerega lahko istovetimo s filozofskim in svetovnonazorskim pristopom, ki je pri marksistični sociologiji materialistična dialektika) kot tudi za metodo obdelovanja materiala in za načine, kako si veda preskrbi material, dejstva, ki jih mora obdelati, kako zbira informacije za področje svojega raziskovanja. Ta drugi vidik metode marksistične sociologije je bil doslej v največjem zaostanku. Šele v zadnjih letih izhajajo publikacije, ki analizirajo različne metode, postopke in tehnike, katere uporablja oziroma bi moral uporabljati marksistični sociolog. Predvsem gre za uporabljanje statističnih in matematičnih socioloških metod, da bi psihološke prijeme dvignili na znanstveno raven, za uporabljanje socialne psihologije in različne postopke pri ustvarjanju slike o nazorih ljudi v zvezi z različnimi vprašanji (kakor so razgovori, vprašalniki itd.) in za obdelavo ter vrednotenje objektivnih dogodkov in dejstev.

Ob tem je treba opozoriti, da vsaka vprašalniška akcija, anketna, raziskovanje javnega mnenja itd. še ni sociološka informacija ali sociološko raziskovanje. Danes (tudi zaradi nekakšne »modnosti« sociologije) nam grozi velika nevarnost diletantizma, in s tem tudi profanacija sociologije. Če naj bo sociologija znanost, ki naj odkriva resna znanstvena spoznanja, mora temeljiti na znanstveno izdelanih eksaktnih metodah. To pa seveda nalaga veliko odgovornost na rame tistih, ki se hočejo z njo ukvarjati.

Družba je bolj zapleten pojav kot katerokoli področje spoznanja. Zato bi morale temu ustrezati tudi metode in tehnike sociološkega raziskovanja.

Spomnimo se, s kako zapletenimi procesi se oblikuje psihika posameznika. Kako zapletena, zahtevna in še do danes ne do kraja izpopolnjena veda je psihologija, ki pojasnjuje te procese. In če pomislimo, da se v družbenem ravnanju srečujejo psihični procesi posameznikov. Ravnanje velikih kolektivov, ki je za družbeno dogajanje odločilno, je mnogo bolj zapleteno kot pa psihični procesi posameznikov. Koliko nadaljnjih vplivov najrazličnejših vrst, pa naj bodo že psihični ali kakšni drugi, srečamo tukaj. Znanstveno spoznati in preiskati najpreprostejšo družbeno situacijo, pomeni spoznati veliko množico najrazličnejših sovisnosti, vplivov, ki so bežnemu pogledu skriti in neznani.

Marxova zasluga je spoznanje, da družbeno življenje ni zgolj vsota stvari, temveč predvsem družbenih *odnosov*. Vzrok za naivno prepričanje, da zadostujejo preprosto izkustvo in zelo enostavna sredstva, tiči v predsodku, da je družba zgolj vsota, skupek stvari, ki nas obdajajo in s katerimi prihajamo nenehno v stik ter jih že dovolj poznamo: zadostuje, da se dokopljemo do popolnejših sredstev in tehnike spoznanja. Dokler bo tako, bo ostala trditev, da je družba najbolj zapleten organizem ali »najvišja oblika snovi« in da je sociologija najzahtevnejša veda, gola fraza.

Zato sodi sprejem modernih metod sociološkega raziskovanja in raziskav k prvim nalogam marksističnih sociologov. Ta naloga po svoji zahtevnosti ni manjša od prisvojitve naravoslovnih metod. Če hočemo obvladati moderne metode, moramo poznati vrsto pomožnih vej, predvsem pa osnove matematike in statistike, socialno psihologijo, razne načine zbiranja objektivnih informacij o mnenjih in stališčih ljudi in posamičnih plasti, osnove demografije in podobno.³

³ Zato tudi pouk sociologije, ki je bil uvrščen tega leta v program Visoke partijske šole, posveča veliko pozornost socialni statistiki, metodam in tehnikam raziskovanja in psihologiji. Učni predmet moremo razdeliti na tri skupine:

1. Sociologija v ožjem smislu besede: Uvod v marksistično sociologijo, ki je nekakšen splošni sistem marksistične sociologije. Pregled zahodne sociologije. Končno še predavanja iz specialnih področij sociologije: sociologija industrije in podjetij, sociologija mladine, sociologija pedagogike, sociologija prava in politike, sociologija kulture, sociologija patoloških pojavov. K tem predavanjem je treba prišteti še analize najpomembnejših področij sodobne družbe: spremembe

Praktični pomen sociologije

Poleg načelnega pomena splošne sociološke teorije, se zdi, da so za prakso najpomembnejši prav tisti rezultati sociološkega dela, ki že sami informirajo o tistih konkretnih družbenih pojavih, s katerimi prihaja praksa v neposreden stik in ki jih mora nenehno reševati. Zato danes mnogi zavodi in institucije prosijo sociologe, da bi jim hitro pomagali rešiti njihove specialne probleme (npr. fluktuacijo, absence, medčloveške odnose v zavodu, probleme produktivnosti, kvalifikacije itd.). Danes se zdi, da je to področje sociologije za prakso najpomembnejše, in v tem je tudi glavni vzrok velike modnosti sociologije. To je razumljivo, ker lahko sociološka raziskava praksi zares najhitreje in najneposredneje pomaga.

Na drugi strani pa se skrivata v tem, v nekem smislu praktičnem odnosu do sociologije, nevarnost enostranskega empirizma in podcenjevanje splošne teorije. Vemo, da se je v takšnem položaju za dolgo znašla ameriška sociologija. Vedno bolj pa je slišati zahteve, da bi morala sociologija ustrezati praktičnim zahtevam družbenega življenja. Empirične raziskave povsod kar se da materialno podpirajo. V ZDA absolvirajo študij sociologije vsako leto okrog 6000 študentov. Eden izmed najpomembnejših buržoaznih sociologov Zetterberg pravi, da hoče dati socialna znanost 20. stoletja človeštvu socialnega praktika, podobno kot je hotela fizika 18. stoletja dati svetu modernega inženirja, biologija 19. stoletja pa modernega zdravnika. Danes seveda slišimo od zahodnih sociologov vedno pogostnejše kritike enostranskega empirizma. Prizadevajo si izumiti nove teorije.

V naši družbi ima partija svoje specifične oblike zbiranja informacij o konkretnih družbenih pojavih. Te so se razvijale in precizirale med vsem obdobjem njene dejavnosti. Partija ima kot vodilna sila na voljo najrazličnejša informacijska sredstva od državnih in družbenih institucij, znanstvenih inštitutov itd. Partijski organi so v nenehnem stiku s svojim članstvom tako prek nižjih organov kakor po svojem partijskem aparatu. Ob najvažnejših vprašanjih so organizirane široke diskusije, ki v najpomembnejših primerih presegajo okvire partije in imajo pomen vsedržavne razprave. Ali je razvoj sociologije sploh nujen? Zaradi znanstvenega vodenja družbe mora tudi proces zbiranja in obdelovanja informacij ustrezati dani stopnji znanosti, mora biti kar najbolj hiter in natančen, tako, kakor to zahteva socialistična družba. Poleg

v socialni kulturi, vpliv tehnike in razvoja proizvodnje na družbo; nekateri problemi kulturne revolucije.

2. Metode sociološkega raziskovanja. Velik pomen prisojamo predavanjem o metodah in tehnikah sociološkega raziskovanja ter zlasti obvladanju osnov teorije statistike, pri čemer domnevamo, da slušatelji poznajo srednješolsko matematiko. Slušatelje hkrati seznanjamo tudi z nekaterimi konkretnimi raziskavami specialnih področij sociologije, in sicer neposredno na terenu.

3. Pomožne vede: demografija, demografska statistika, psihologija dela za sociologe, socialna psihologija, osnove teorije znanstvenega upravljanja.

tega socialistična družba prinaša množico novih problemov, saj nastajajo odnosi in situacije, ki jih v preteklosti ni bilo, in jih seveda klasiki niso mogli raziskati niti posplošiti. Spoznanja in rešitve teh novih odnosov in situacij ni mogoče preprosto »izpeljati« iz splošnih tez marksizma, čeprav seveda služi le-ta kot metoda in napotilo za spoznanje in razrešitev. Zato je treba na novo raziskati te nove stvarnosti, spoznavati jih podrobno in natančno, iskati ustrezne moderne znanstvene metode raziskovanja in na novo posploševati ter odkrivati nove zakonitosti. To pa je med drugim prav naloga sociologije in sociološkega raziskovanja. Naj naznačimo samo nekaj najpomembnejših področij, ki zahtevajo temeljito raziskovanje in katerih znanstveno spoznavanje je pogoj za pravilne praktične posege: nova vloga znanosti in tehnike v naši družbi, vpliv znanstvenega in tehničnega razvoja na nastajanje socialnih odnosov in na spremembe v strukturi družbe, zapletenost posameznih razredov in plasti; spremembe kvalifikacij in strukture služb, problemi telesnega in duševnega dela; problemi družine in populacije, mladine in odnosov med generacijami; predpostavke in napotila za aktivno sodelovanje širokih množic pri upravljanju družbe; raziskovanje pomena raznih oblik delavskih gibanj za večjo produktivnost; birokracija in formalizem; učinkovanje raznih sredstev za množično komunikacijo, kot so tisk, radio, televizija, film itd. na oblikovanje značaja in mnenja ljudi ter posameznih plasti; raziskovanje vzrokov različnih negativnih pojavov, kakor so huliganstvo, mladinski kriminal, ločitve, zakonski razvrat itd.; prosti čas in to, kako ga zapolniti, rekreacija in telesna sposobnost; nastajanje odnosov na delovnih mestih in njihov vpliv na rast ali padec produktivnosti, fluktuacija nameščenecv itd. itd.

Jasno je, da teh in še drugih problemov ni mogoče rešiti brez obsežne informacije o najrazličnejših dejstvih, brez njihove vsestranske analize, brez kompleksnega pogleda na različne sovisnosti med njimi in brez določenega prijema, ki izhaja iz znanstvenega spoznanja objektivnih teženj in zakonitosti družbenega gibanja. Socializem kot družba, ki hoče uravnavati svoj razvoj na podlagi znanstvenega spoznanja, daje ob tem temelj za široko organizacijo socioloških raziskovanj in za uveljavljanje tako pridobljenih dognanj v praksi.

Ker je pri nas sociologija vedno bolj priljubljena in ker jo študira čedalje več ljudi, sodi k problemu praktičnega pomena sociologije tudi praktična uveljavitev sociologov, to je tistih, ki študirajo ali obvladajo to področje. Z drugimi besedami, gre za to, kakšno zaposlitev lahko dobi tisti, ki ima sociološko izobrazbo.

Kako se sociolog lahko praktično uveljavi? S tega vidika moramo razdeliti sociologe na štiri skupine:

1. *Teoretski delavci.* Ti delajo v znanstvenih inštitutih in na institucijah te vrste. Njihova pglavitna naloga je obdelati metode sociologije in sociološkega raziskovanja. Seveda ne bi smeli zanemarjati lastnega raziskovanja in bi morali zasledovati najpomembnejše raziskave.

2. *Pedagoški delavci.* Njihova najpomembnejša naloga je poučevanje sociologije na šolah, kjer je sociologija učni predmet ali pa to šele bo. Podobno kot pri prvi skupini se bodo tudi tu pedagoški delavci v bodoče specializirali (tj. usmerjali glede na naravo šole). Čeprav je tukaj težišče na pedagoškem delu, bi morali pedagogi tudi teoretično, znanstveno delovati.

3. *Organizatorji in voditelji socioloških raziskovanj* pri oddelkih različnih institucij, ki pri svojem delu potrebujejo znanstvene informacije o različnih družbenih pojavih in v prihodnje ne bodo mogli pogrešati izšolanih sociologov.

To sta pravzaprav dva tipa delavcev. a) *Team* organizatorjev raziskovanja. To so tisti, ki določajo življenjskost in cilj raziskovanja, izdelujejo hipoteze, določajo metodo raziskovanja, obdelujejo njegove oblike, etape, izbirajo način izvedbe, način obdelovanja rezultatov, sklepajo, vrednotijo in morebiti tudi posplošujejo sklepe. Ta team — glede na naravo delovnega mesta in probleme, ki jih raziskuje — bi moral sprejeti v svoj sestav poleg sociologov tudi druge strokovnjake. b) *Štab* raziskovalcev, tj. tistih, ki neposredno raziskujejo, je šolan predvsem za *terensko* delo (npr. sodelujejo pri razgovorih). To so nekakšne »pomožne znanstvene moči«, kar pa seveda ne pomeni, da jim ni treba imeti strokovne kvalifikacije. Morajo sodelovati pri pripravljalnih delih, ali morajo biti o njih vsaj poučeni, vedeti morajo za cilje raziskovanja ter morajo biti seznanjeni s hipotezami, namerami in oblikami raziskovanja. Morajo pa biti tudi enotno seznanjeni s postopkom.

4. *Sociologi v podjetjih in institucijah*, katerih naloga ni zgolj raziskovati zaradi zbiranja informacij o raznih družbenih pojavih, ki so podlaga za določene teoretske posplošitve, ali za praktične posege drugih raziskovalcev ali institucij. Njihova funkcija je hkrati spoznavna in *terapeutska*. Na podlagi spoznanj lahko tudi neposredno posegajo v gradivo. To naravo ima lahko že sam način raziskovanj. (Npr. sociometrija, katere namen ni samo spoznavati naravo odnosov med ljudmi v majhnih skupinah, temveč že s svojim raziskovalnim procesom te odnose spreminjati in izboljševati.)

Takšne so naloge sociologije in sociologov, kakršne vidimo danes. Ne zanikamo, da je odprta še vrsta teoretskih problemov in da bo uveljavljanje sociologije v praksi prineslo še nadaljnja vprašanja. Zato ustvarjamo predpostavke, da bodo vsi ti problemi v skladu z razvojem družbene prakse.

Prevedel Frane Jerman

Osem mesecev laburistične vladavine

Zelo pičila zmaga laburistične stranke na lanskih parlamentarnih volitvah v Veliki Britaniji, ki je laburistom zagotovila večino samo štirih poslancev v Spodnjem domu, je napravila na britansko levico mučen vtis, novi vladi premiera Wilsona pa je otežila urejanje tako kratkoročnih vprašanj praktične politike, kakor tudi uveljavljanje programa dolgoročne laburistične politike, obljubljene v njihovem volilnem manifestu. Predvolilna taktika bivšega konservativnega premiera Homea, ki je odlašal volitve do zadnjega roka v upanju, da bo intenzivnost laburistične kampanje, ki je po steku okoliščin dosegla višek jeseni 1963. nenehoma padala, ni zadoščala, da bi obdržala na krmilu konservativce, katerih 13-letnega vladanja je bila dežela sita; to pa je zadoščalo, da je napravilo zmago laburistov skrajnje neprepričljivo in da je vzbudilo na obrazih konservativcev škodoželjni nasmeh. To drži tembolj, ker so se konservativci zavedali, da so novi laburistični vladi zapustili v dediščino mnogo problemov, zlasti gospodarskih, ki so Wilsonovo vlado brutalno postavili pred neposredne in velike preizkušnje. Prvih osem mesecev laburistične uprave v Britaniji bi lahko označili kot obdobje, ko so laburisti morali odgoditi ali začasno žrtvovati nekatere cilje dolgoročne politike zahtevam neposredne praktične politike, problemom in obveznostim, podedovanim od bivše konservativne vlade, ki so zahtevali nujno ureditev.

Glavna in neposredna preizkušnja, ki je čakala Wilsonovo vlado, je bil gospodarski položaj ali bolje rečeno zelo neugoden položaj v britanski plačilni bilanci. Splošni gospodarski tokovi v letu 1964 v Veliki Britaniji niso bili neugodni kljub začasni stagnaciji v poletnih in prvih jesenskih mesecih. Tisto, kar je napravilo finančni položaj nezavidljiv, so bila zelo neugodna gibanja v britanski zunanji trgovini. Po povečanju izvoza v začetku leta je že v dru-

gem četrletju, zlasti pa v tretjem, izvoz začel padati (v septembru je znašala njegova vrednost samo 346 milijonov funtov proti 362 milijonom v decembru 1963). Hkrati je uvoz v začetku leta naraščal, pozneje pa je stagniral, toda brez teženj po padanju. Ta gibanja so povzročila v britanski plačilni bilanci nadaljnje povečanje zunanjetrgovinskega primanjkljaja, ki je znašal v času, ko so prišli laburisti na krmilo, kakih 800 milijonov funtov, kar je zahtevalo od vlade nujno akcijo. Takoj so objavili Belo knjigo o gospodarskem položaju v deželi, ki je govorila o krizi plačilne bilance, toda hkrati je vsebovala tudi ukrepe za obvladovanje tega položaja. Najbolj drastičen med njimi je bila začasna uvedba dodatne 15 % uvozne carine, da bi močno zmanjšali uvoz. Drugi ukrepi nove laburistične vlade so se nanašali na ustanovitev sveta za izvoz Commonwealtha, na organiziranje kooperantskih podjetij za pospeševanje zunanje trgovine, da bi olajšali in povečali delež malih tvrdk, ki se ukvarjajo s posli uvoza in izvoza, posebne davčne olajšave za izvoznike, plačevanje davka na bencin in motor na olja in drugi. Razen teh ukrepov, usmerjenih predvsem vboljšanje zunanjetrgovinskega položaja, je laburistična vlada v okviru tako imenovanega »malega proračuna«, ki je veljal od 11. novembra 1964 do 31. marca 1965, storila tudi več obširnih ukrepov zaboljšanje splošnega gospodarskega položaja. Ukrepi so vključevali strogo revizijo zadnjih izdatkov, da bi dobili večja sredstva za večjo intervencijo v gospodarstvu, določbe za učinkovitejšo politiko delitve dohodka in za povečanje produktivnosti dela; v ta namen je nova vlada takoj iskala stike s predstavniki sindikalnih organizacij in delodajalcev.

Finančni krogi v Cityju so neposredno reagirali na objavo malega proračuna z vtisom, da grozi deželi inflacija, kar je povzročilo denarno krizo. Prišlo je do povečane ponudbe funta šterlinga na mednarodnem denarnem trgu. Čeprav nerada, je morala vlada zvišati diskontno mero na 7 %, kar v takšnem položaju ni zadoščalo, da bi zaščitilo funt, ki so ga čedalje rajši menjavali za tujo valuto, predvsem za dolarje. Tedaj je Angleška banka obvestila centralne banke ZDA, Japonske, Zahodne Nemčije, Francije, Italije, Kanade, Avstrije, Belgije, Švedske, Holandske in Švice, da je zašla v položaj, ko ne more več obdržati paritete funta. Da bi se ognili škodljivim reperkusijam na mednarodnem denarnem in blagovnem trgu, so te banke bliskovito reagirale in dale Britaniji 3 milijarde dolarjev posojila, kar je obdržalo pariteto funta šterlinga in znatno

ublažilo finančni položaj v deželi. V teh dogajanjih se je dejavnost vlade premiera Wilsona odlikovala z odločnostjo, učinkovitostjo in samozavestjo; krivda za težaven gospodarski, zlasti finančni položaj na jesen 1964 je zadela prejšnjo konservativno vlado, kar je bilo vsem v deželi jasno.

Premor, ki ga je laburistična vlada zagotovila po teh dogodkih, je izkoristila za previdno, včasih tudi zelo omahljivo usklajanje nadaljnjih ukrepov, ki jih je zahteval notranji položaj z dolgoročno strankino politiko. Čas, ki je minil odtlej, je prekratek, da bi mogli prikazati večje rezultate; v teh naporih je imela vlada premiera Wilsona uspehe in neuspehe, spremljane s pohvalami, še večkrat pa z ostrimi kritikami tako v javnosti, kakor tudi v vrstah same laburistične stranke.

Glavna ovira Wilsonove vlade v velikih naporih za uveljavljanje priprav za program širokih socialnih in gospodarskih reform v skladu s težnjami laburističnih voditeljev, preden so prišli na krmilo, je bila njena izredno majhna večina v Spodnjem domu. To dejstvo, skupaj z nekaterimi dogodki, ki so ta položaj še poslabšali — neuspeh P. G. Walkerja, bivšega laburističnega zunanjega ministra na dodatnih volitvah v januarju, zmanjšanje parlamentarne večine na tri poslance, neuspehi laburistov na krajevnih volitvah v maju itd., vse to je ustvarilo ozračje negotovosti v pogledu trajanja laburistične uprave in tako odvzelo njihovim ukrepom težo, ki bi jo v drugačnem položaju imeli in ki so jo dejansko zaslužili. Neposredni učinki ukrepov, ki jih je storila laburistična vlada, so bili ugodni: po zastoju v drugem in tretjem četrletju leta 1964 je začela industrijska proizvodnja znova naraščati, tako da je dosegel skupni povpreček za leto v primerjavi z letom 1963 povečanje za 7,5 %. Izvoz je v zadnjem četrletju 1964 ponovno narasel, uvoz pa se je zmanjšal. Zboljšanje v plačilni bilanci pa bi bilo znatnejše, da se ni nadaljeval odtok privatnega kapitala v tujino, kar je znatno zmanjšalo učinke splošnega zboljšanja v gospodarskem položaju dežele. Vendar pa ti pozitivni učinki ukrepov, uveljavljenih v okviru »malega proračuna«, niso trajali dolgo in v prvih pomladnih mesecih so se pokazali novi znaki inflacije.

Proračun za leto 1965/66, objavljen in sprejet v aprilu 1965, je velik korak tako v prizadevanjih, da bi zagotovili trajno zboljšanje gospodarskega položaja v deželi, kakor tudi, da bi začeli izpolnjevati ključne določbe laburističnega gospodarskega programa. Ta proračun je poskus, da bi zblížali dva tira — socialno-političnega programa de-

lavske vlade in praktične gospodarske politike kapitalistične dežele, ki je zadela na številne probleme. Izpolnjevanje tega proračuna se še nadaljuje; ni pa dvoma, da bi njegova uspešna izpolnitev privedla do znatnih strukturnih sprememb v britanskem gospodarstvu in družbi. V tem pogledu je proračun rezultat velikega dela in proučevanja izvedencev, da bi določili takšno proračunsko politiko, ki bo zagotovila naglo ozdravljenje britanskega gospodarstva, kar je nujno potrebno za laburiste, da bi kljubovali znatnemu pritisku opozicije in se obdržali na krmilu v tem kritičnem letu in da bi storili resne korake naprej na socialnem torišču ter s tem izpolnili želje tistih družbenih sil, ki so laburistično stranko spravile na krmilo.

Neposredne naloge proračuna za leto 1965/66 teže po čim hitrejšem uravnovešenju britanske plačilne bilance, tradicionalne in največje ovire progresivnega razvoja gospodarstva te dežele. Za izpolnitev te težavne naloge je laburistična vlada pripravila instrumente, ki se, govoreč na splošno, tičejo dveh važnih področij gospodarske politike: davkov in kontrole nad javnimi izdatki. Reforma davčnega sistema naj bi zagotovila instrumente, ki bi na eni strani omogočali, na drugi pa ustrezali bolj dinamičnemu gospodarstvu, kakor je bilo od konservativcev podedovano gospodarstvo. Ta sistem naj bi spodbujal tiste gospodarske dejavnosti, ki bi pospešile stopnjo splošne gospodarske rasti in razširile britanski izvoz. Nova davčna politika naj bi prav tako privedla do zmanjšanja potrošnje, s čimer bi pritislili na povečanje izvoza in zmanjšanje uvoza, a to bi dosegli z raznimi fiskalnimi ukrepi in posrednimi davki na razno blago (alkoholne pijače, cigarete, pivo in podobno). Novi davek naj bi tudi zagotovil redistribucijo dohodka v skladu z laburistično politiko povečanja dohodka delavcev in zmanjšanja dohodka kapitala; v ta namen je novi proračun znatno zvišal davek na te dohodke. Socialni značaj tega proračuna ni samo v tej redistribuciji dohodka v škodo kapitala in v korist neposrednih proizvajalcev, marveč tudi v politiki javnih izdatkov, ki gre v njihovem naraščanju največji del na socialne dajatve in storitve, všteti tudi starostne pokojnine. V primerjavi s prejšnjim proračunom je ta del narasel za 15,5 %, kar je znatna vsota.

Zadnje dni aprila je laburistična vlada izdala Belo knjigo, v kateri predlaga parlamentu nacionalizacijo britanske jeklarske industrije. Premier Wilson se je moral odločiti za ta ukrep, čeprav je lahko pričakoval znaten odpor ne samo v parlamentu, marveč tudi v Cityju, v položaju, ki

za laburiste ni bil ugoden. Odlašanje te nacionalizacije bi izpostavilo vlado še ostrejšim kritikam levega krila stranke, ki je bilo nezadovoljno z ukrepi vlade v notranji, zlasti pa v zunanji politiki. Seveda bi bilo napačno misliti, da je bila sprožitev nacionalizacije potrebna samo, da bi ustregli volivcem. Na sedanji etapi razvoja britanskega gospodarstva, katerega modernizacija postaja imperativ, naj ta nacionalizacija stori tisto, česar ne more storiti privatni kapital. Konservativne vlade niso mogle bistveno okrepiti konkurenčne moči Velike Britanije na mednarodnem trgu. Eden izmed vzrokov tega neuspeha je bil v tem, da so si konservativci prizadevali doseči ta cilj predvsem s posegi na torišču zunanje trgovine in več let niso dajali prednosti nujni modernizaciji britanske industrije. Resnici na ljubo je treba povedati, da je predvolilni program konservativcev vseboval načrt takšne modernizacije, toda zanje je bilo že prepozno. Ta modernizacija je v največji meri odvisna od modernizacije proizvodnje jekla in jeklenih izdelkov, kar zahteva velike kapitalne investicije, kakor tudi odpravo monopolizma, ki je zelo razvit prav v tej industriji. Pravzaprav bi si težko mislili učinkovito izpolnitev programa modernizacije britanske industrije brez nacionalizacije črne metalurgije.

Načrt nacionalizacije britanske jeklarske industrije, vsebovan v Beli knjigi, je sestavljen po postavkah, vsebovanih v predvolilnem manifestu. Ta načrt pa se razlikuje od ukrepov, ki jih je na tem torišču uveljavila prva povojna laburistična vlada, ko je nacionalizirala vso jeklarsko industrijo v deželi. Wilsonov načrt predvideva nacionalizacijo tistih tvrdk, ki so od julija 1963 do junija 1964 izdelale nad 475.000 ton jekla in jeklenih proizvodov. Takih družb je 14, ki kontrolirajo skupno 22 velikih kombinatov in 42 tovarn za proizvodnjo železa in jekla in ki zaposlujejo skupno 220.000 ljudi ali 70 % skupne delovne sile v industriji železa in jekla.¹ Te tovarne dajejo nad 90 % proizvodnje železne rude, surovega železa, surovega ogljikovega jekla, težke jeklene opreme, lahke pločevine in pod. Te skupine imajo tudi močan položaj v proizvodnji večine drugih glavnih jeklenih proizvodov in kontrolirajo kakih 60 % znanih rezerv železne rude v Britaniji.

Nacionalizacija bo opravljena s prenosom lastništva vseh delnic in vrednostnih papirjev, omenjenih 14 delniških

¹ Podatki iz Bele knjige: *Steel Nationalisation*, Ministry of Power, London 1965, Her Majesty's Stationary Office.

družb na nacionalno korporacijo za jeklo. V privatnih rokah ostane 210 manjših družb z velikim številom podjetij, ki zaposlujejo kakih 100.000 delavcev ali tretjino skupne delovne sile v industriji železa in jekla. Vendar pa znaša njihov delež v vrednosti skupne proizvodnje te industrijske panoge samo petino. Ker bo ta privatni sektor relativno še vedno močan, predvideva Bela knjiga pravico britanske vlade, da kontrolira glavne projekte privatnih podjetij, če se nanašajo na proizvodnjo železa in jekla in jeklenih izdelkov, kar je nujno potrebno, če hočejo planirati investicijske programe v celotni industriji železa in jekla. Razen tega, da plan ne predvideva nacionalizacije celotne jeklarške industrije, je koncesija, ki jo je dala kapitalu laburistična vlada premiera Wilsona, tudi predvidena izdatnejša kompenzacija privatnim delničarjem in lastnikom, kakor so jo pričakovali. In kljub temu bo minilo še precej časa, preden bo nacionalizacija uveljavljena. Če ostanejo laburisti na oblasti vsaj eno mandatno dobo, kar trenutno ni povsem zanesljivo, bi utegnili priti do nacionalizacije najbrž v začetku leta 1967, vtem ko bo medtem prišlo do navzkrižja v posameznih nasprotujočih si vprašanjih v zadevi nacionalizacije tako med vlado in opozicijo, vlado in Cityjem, kakor tudi znotraj same stranke.

Naslednje vprašanje, ki dela laburistični vladi zelo velike težave, so odnosi s sindikati, ki so se zadnje mesece zelo zamotali. Komplikacije so nastale ne samo zaradi potreb v posredovanju nad vladnimi organi in sindikati v usklajanju politike cen in dohodkov — problem, ki je trenutno v središču pozornosti in neposredni vzrok sporov. Korenine so globlje v samem pojmovanju vloge sindikatov, kakor tudi metod njihovega delovanja, ki po mnenju ne samo delodajalcev, marveč tudi laburističnih planerjev zavirajo sodobno sodelovanje na tem občutljivem torišču. Sindikalne zveze odločno vztrajajo pri svojih tradicijah zaščite ozkih cehovskih interesov ne glede na posledice takšne politike v odnosu na splošne interese in menijo, da so dolžne braniti svoj ceh, svojo panogo tako pred delodajalci, kakor tudi pred državo. V tem potencialnem sporu uporablja država za zdaj metodo prepričevanja, prigovarjanja k privolitvi v načrt prvega državnega sekretarja in ministra za gospodarstvo Georga Browna o uskladitvi javnih in sindikalnih interesov, o uskladitvi cen in dohodkov. Ta načrt na eni strani nalaga industriji dolžnost, da ohrani stabilnost cen, na drugi pa zahteva pripravljenost delavcev, da sprejmejo 3,5 % kot povprečje letnega zvišanja mezd. Po

načrtu bi konkretne situacije, izvirajoče iz teh odnosov, proučevala uprava za cene in zaslužke, ki odobrava odklone v določenih primerih v obeh smereh: povečanje dohodka tam, kjer so dosegli večjo stopnjo produktivnosti, ali tako, da bi trdke zvišale cene nad povprečje, če nastanejo nepredvideni stroški, ali da bi zadovoljile povečane domače ali izvozne potrebe.

Ti instrumenti naj bi omogočili, da bi postala produktivnost pogoj za povečanje zaslužkov, ki bi bili tako uskladeni z rezultati, doseženimi v proizvodnji. Če bi se dogodki razvijali po načrtu, bi ta načrt utegnil privedi do vzpostavitve rezervnega kapitala in čvrstjega položaja funta, kar bi pomenilo konec inflacije v deželi. Načrt o uskladitvi cen in zaslužkov je kritizirala konservativna opozicija, ki vztraja pri klasični postavki, da v tržnem gospodarstvu samo zakon ponudbe in povpraševanja lahko uredi gibanje cen in zaslužkov, vtem ko nekateri laburistični ugovori pravijo, da so potrebni prisilni ukrepi, da bi ta načrt lahko uresničili, in da ni mogoče pričakovati prostovoljne discipline ne delodajalcev ne delavskih sindikalnih organizacij. Brown apelira na patriotično zavest Britancev in poudarja, da imajo delodajalci in delavci v resnem položaju skupni interes, vtem ko je zavrnil sleherno možnost siljenja v izpolnjevanju svojega načrta. Razmišljanja o perspektivah načrta pripeljejo do sklepa, da težave v njegovem izpolnjevanju ne izvirajo iz njega samega (znano je, da nekaj podobnega uveljavljajo na Švedskem), marveč iz preprostega dejstva, da je treba za uveljavljenje takšnega načrta mnogo časa, v konkretnem primeru pa tudi večjo avtoriteto vlade in močnejšo podporo tem ukrepom v sami stranki in v delavskem razredu. Najhujši udarec Brownovemu načrtu je prišel doslej iz največje britanske zveze sindikatov delavcev transportnih in splošnih služb, ki ima poldrugi milijon članov in ki je 6. julija z ogromno večino izglasovala resolucijo, v kateri se izreka proti vzdržanju zahtev po povečanju mezd. To vzdržanje pa je pravzaprav eden najvažnejših elementov, na katerih sloni načrt boja proti inflaciji v deželi. Ko je Brown formuliral svoj načrt, je dobil obljubo o vzdržanju pretiranih zahtev po povečanju dohodkov tako delodajalcev, kakor tudi generalnega sveta Tradeunionov. Odklonitev zveze transportnih delavcev in delavcev splošnih služb utegne sprožiti verižno reakcijo med drugimi zvezami, kar bi moglo biti v tem položaju pogubno za vso koncepcijo laburistične vlade o boju proti inflaciji. Na drugi strani je bila tudi privolitev delodajal-

cev, predstavnikov industrije in finančnih krogov, da podpro Brownov načrt, pogojena z obveznostjo laburistične vlade, da zagotovi disciplinirano izpolnjevanje obveznosti glede vzdržnosti tudi na drugi strani, tj. pri sindikalnih organizacijah in neizpolnitev posledica neizpolnitve te obveznosti bi utegnila biti, da bi ti krogi odrekli pomoč načrtu. Položaj je še težavnejši zato, ker bi za laburistično upravo utegnila postati uporaba metod, ki bi presegle okvire prepričevanja, zelo nevarna v sicer že zelo majavem notranjem položaju.

Treba je omeniti, da se je notranji položaj v zadnjih mesecih razvijal v smeri, ki za laburiste ni ugodna. Krajevne volitve v maju so pokazale močno protilaburistično gibanje, in sicer prav na delavskih področjih. Galupove raziskave zadnje dni maja so pokazale, da bi bili laburisti prepričljivo izgubili, da je prišlo takrat do ponovnih volitev. Ta neugodna gibanja so delno posledica izostanka neposrednih ugodnih rezultatov ukrepov laburistične vlade v gospodarstvu, za katere je bilo treba več časa, da bi se pokazali njihovi učinki. Inflacijske težnje so se na pomlad pokazale močnejše (v aprilu so cene v prodaji na drobno poskočile za 2 %, kar je največje enomesečno zvišanje cen v zadnjih desetih letih), indeks industrijske proizvodnje pa je začel padati, vtem ko je bil funt spričo večje ponudbe zlasti na zahodnoevropskem denarnem trgu znova nestabilen. Še manj je bilo mogoče pričakovati, da bodo v tem kratkem obdobju ukrepi dolgoročnega gospodarskega programa lahko prišli do izraza. Je pa tudi res, da niti vladni ukrepi kratkoročnega programa niso bili dovolj učinkoviti, kar je sprožilo ostrejšo kritiko ne samo v opoziciji, marveč tudi med pristaši laburistične stranke.

Zunanjepolitične koncepcije laburistične vlade je zlasti ostro kritiziralo levo krilo v stranki. Akcije Wilsonove vlade na zunanjepolitičnem torišču niso bile nič manj konservativne od bivših konservativnih vlad: ogromne postavke v proračunu za ohranitev »čezmorskih« interesov in za izpolnjevanje obveznosti »vzhodno od Sueza«, jedrska politika, podpiranje ameriške politike v Vietnamu, pomanjkanje novih iniciativ v dekolonizaciji itd., vse to pomeni, da se je vlada izneverila obveznostim in obljubam, ki jih je dala na tem torišču, preden je prevzela oblast, in vse to je eden izmed vzrokov, da je laburistična vlada v širokih plasteh britanske družbe izgubila na priljubljenosti. Pragmatizem zunanje politike Wilsonove vlade varuje vladno pred napadi konservativne opozicije; izredno majhna ve-

čina v parlamentu daje Wilsonu določeno prednost v odnosu do opozicije v sami stranki, ker bi odrekanje pokornosti samo nekaj poslancev lahko ogrožalo oblast laburistov v deželi; izkoriščanje te okoliščine, pa naj bo trenutno še tako neogibno, se lahko pokaže kot bumerang v prihodnosti. Doslej je malokdo zadovoljen z laburistično upravo v Britaniji. To potrjujejo neuspeh P. G. Walterja na dodatnih volitvah, izidi krajevnih volitev, spori s sindikati, kritike in nezadovoljstvo znotraj stranke, izpadi poslancev v debatah v parlamentu proti vladnim govornikom (zlasti na torišču zunanje politike), incident v parlamentu 6. julija, ko je vlada ob glasovanju o predlogu finančnega zakona doživela poraz, pisanje tiska, vštevši tudi prolaborističnega, proti posameznim ukrepom vlade itd. Kakšen bo konec tega položaja, je negotovo. Tisto, kar je videti dokaj gotovo, je, da bodo trije ali štirje meseci odločilni za Wilsonovo vlado; če jih bo preživela, je verjetno, da bo sledilo daljše obdobje stabilnejšega notranjega položaja, ki bo dalo laburistom več možnosti, kakor so jih imeli doslej. Del konservativnega tiska je zahteval nove volitve; večji del javnosti v Britaniji pa meni, da bi ponovne volitve ali padec laburistične vlade utegnili v sedanjem trenutku povzročiti še večje težave predvsem v gospodarskem položaju dežele, in komplikacije, ki bi škodovala britanskemu ugledu na svetu. Nadaljevanje uprave ob tako neznatni večini v parlamentu je izredno težavno zlasti za vlado, ki zadeva na toliko preizkušenj, na kolikor jih zadeva Wilsonova. Razpis novih volitev na drugi strani ne bi povečal te večine, marveč bi nasprotno utegnil celo privedi do padca laburistov. Bila bi ironija zgodovine, če bi bili laburisti primorani oditi, preden so lahko izkoristili redko priložnost, ki se jim je ponudila; ironija zato, ker bi laburistom ponovno sledili konservativci, ki v 13 letih uprave niso mogli urediti ključnih problemov britanskega gospodarstva, med katerimi so tudi vzroki nezadostno uspešnega starta laburistične vlade premiera Wilsona.

BOGOLJUB KUSTRIN

Seminar OZN o večnarodnostnih družbah

OZN je v dvajsetih letih svojega obstoja in delovanja posvečala del svojih prizadevanj tudi temu, da bi se zagotovilo spoštovanje in varstvo človekovih pravic in da bi se odpravile razne oblike diskriminacije zaradi rasne, narodne, jezikovne, verske ali drugačne pripadnosti. Omenim naj le odločne obsodbe rasistične politike v Južnoafriški Uniji in kolonijah v več resolucijah Generalne skupščine OZN, omenim naj tudi tista določila Ustanovne listine OZN, ki dajejo mednarodnopravno varstvo pred diskriminacijo in so bila pravna osnova dosedanjih prizadevanj tistih sil, ki si v okviru akcije OZN in izven nje prizadevajo za odpravo vseh oblik diskriminacije in za praktično zagotovitev tistih pravic posameznika, ki mu kot človeku gredo v skladu z etičnimi izhodišči našega časa. Prav tako ne gre prezreti velikega moralno-političnega pomena načel, izraženih v Splošni deklaraciji OZN o človekovih pravicah iz l. 1949, in pa obsežno študijsko, vzgojno, propagandno in drugo dejavnost posameznih organov OZN, zlasti Komisije za človekove pravice in njenih podkomisij. Ena takih oblik študija, spoznavanja s

problemi v posameznih državah, namenjena izmenjavi izkušenj in stališč držav, je bil nedavni ljubljanski seminar OZN o večnarodnostnih skupnostih (8. VI. do 22. VI. 1965). Njegov pomen je bil posebno v tem, ker je bil to prvi seminar o človekovih pravicah, ki je bil globalnega in ne le regionalnega pomena, in ker so prvič obravnavali posebne aspekte človekovih pravic v večnarodnostnih družbah.

Za razliko od obdobja med obema vojnama in takratne mednarodne organizacije (Društvo narodov) pa OZN vsa povojna leta v glavnem ni — iz razlogov, ki jih tu ne moremo naštevati — posvečala pozornosti problematiki narodnosti oziroma narodnih manjšin in sploh problematiki večnarodnostnih družb, razen kolikor to ni bilo zaobseženo že v okviru splošnih prizadevanj za preprečevanje diskriminacije in varstvo človekovih pravic. OZN si ni prizadevala za zaščito tudi posebnih jezikovnih, kulturnih, ekonomskih, političnih in drugih pravic pripadnikov nekega naroda ali pripadnikov neke narodnosti oz. narodne manjšine v tujerodni državi, to je, za zaščito tistih posebnih pravic, ki

gredo pripadnikom neke narodnosti prav zaradi posebnosti njihovega jezika, kulture, tradicij, zaradi njihove etnične ali narodnostne pripadnosti. Tudi nobeden od pomembnejših dokumentov OZN, npr. Ustanovna listina ali Splošna deklaracija o pravicah človeka, ne vsebuje določb o spoštovanju in zaščiti posebnih jezikovnih in drugih pravic pripadnikov narodnosti, čeprav so problemi sožitja v večnarodnostnih družbah eden od pomembnejših družbenih in političnih problemov našega časa, kar je v svojem uvodnem govoru poudaril predstavnik generalnega sekretarja OZN gospod John P. Humphrey. Seminar v Ljubljani naj bi, po njegovih besedah, »poživil obravnavanje prav teh problemov v OZN«.

Ob omenjenih finančnih sredstvih OZN je bilo na osnovi geografskih in stvarnih kriterijev izbranih in povabljenih na seminar 30 držav, od katerih so se ga udeležile: Argentina, Avstrija, Češkoslovaška, Gana, Indija, Izrael, Italija, Jamajka, Japonska, Kanada, Madagaskar, Malezija, Mali, Norveška, Velika Britanija, Venezuela, ZDA, ZSSR in Jugoslavija, z opazovalci pa Grčija, Turčija in vrsta nevladnih mednarodnih organizacij. Delegacije večine držav so vodile pomembne osebnosti političnega in javnega življenja. Tako je npr. delegacijo SZ vodil D. R. Rasulov, prvi sekretar CK KP Tadžikistana, delegacijo ZDA D. P. Moynihan, pomočnik državnega sekretarja za delo, delegacijo Velike Britanije Lord Stonham, državni podsekretar v

notranjem ministrstvu, delegacijo Avstrije je vodila C. Villgrattner, pooblaščen minister in načelnik pravnega oddelka zunanjega ministrstva; Gano je predstavljal E. K. Dadzie, ambasador Gane v Romuniji; Mali A. Touré, ambasador Malija v SFRJ; Madagaskar pravosodni minister, A. Ramangasoavina; delegacijo Norveške je vodil predsednik vrhovnega sodišča, T. Wold, itd. Člani delegacije SFRJ so bili L. Rehak, dr. A. Vratuša, D. Druškovič, K. Jončić, M. Teržan, D. Zografski in večje število ekspertov za obravnavano problematiko iz vseh naših republik. Dr. A. Vratuša je bil izvoljen za predsednika seminarja, obenem pa je pripravil enega temeljnih referatov, ki so služili kot osnova za razpravo. Ostala dva temeljna referata sta pripravila prof. O. Klineberg (Pariz) in prof. D. R. Gadgil (Indija). Večina delegacij je predložila pisane nacionalne referate. Jugoslovanski nacionalni referat je pripravil D. Druškovič, nekateri člani delegacije in eksperti pa so v posebnih koreferatih obdelali posamezne aspekte politike v odnosu do nacionalnega vprašanja in narodnih manjšin v SFRJ.

V razpravi k prvi točki dnevnega reda (generalna debata o ukrepih, potrebnih za zaščito človekovih pravic brez vsake diskriminacije) so predstavniki udeleženih držav očrtali načelna izhodišča politike svojih držav do mnogonacionalne problematike in praktično politiko svojih držav do »tujerodnih skupin«. Pod drugo točko dnevnega reda pa je bila razprava o ukrepih, s katerimi bi se etničnim,

verskim, jezikovnim in nacionalnim skupinam zagotovile tiste posebne pravice, ki so tem skupinam potrebne za ohranitev njihovih posebnosti, njihovih tradicij, njihovega nacionalnega značaja. Kot take posebne pravice so bile našteje: pravica do uporabe svojega jezika v privatnem in javnem življenju, pravica do združevanja, pravica do avtonomnih vzgojnih institucij, pravica do razvijanja lastnih tradicij in posebnosti ter zahteve po enakopravnem tretiranju ekonomskih področij v neki državi. Ob koncu so udeleženci seminarja sprejeli obsežno poročilo (Report), namenjeno ustreznim organom OZN, in poseben dokument, ki vsebuje nekatere splošne zaključke seminarja, ki naj bi jih generalni sekretar OZN posredoval ECOSOC, Komisiji OZN za človekove pravice in Podkomisiji OZN za preprečevanje diskriminacije in zaščito manjšin.

Preobsežno bi bilo podrobneje analizirati stališča predstavnikov posameznih držav do nacionalnega vprašanja in manjšinskega vprašanja nasploh in v posameznih državah. Samo pisani prispevki k razpravi obsegajo več sto strani. Tudi razprava sama je bila izredno živahna vseh 14 dni seminarja. Prav tako bi se bilo odveč posebej zadrževati ob nekaterih »spopadih« in očitkih na liniji Vzhod-Zahod (kolonializem, rasna diskriminacija, enopartijski sistem) oz. na liniji bivše kolonije — zahodne kolonialne in nekolonialne velesile (kolonializem, rasna diskriminacija). Tak spopadi so, tako kaže, na podobnih mednarodnih srečanjih

že skoraj običajni, vendar tokrat niso vplivali na splošno vzdušje in na skupno prizadevanje udeležencev za uspeh seminarja. Pomembno pa se mi zdi, da so se vsi udeleženci v bistvu vendarle strinjali, da položaj pripadnikov neke narodnosti — kolikor seveda gre le za njihove nacionalne pravice in nacionalno enakopravnost — ni že a priori odvisen od politične ureditve neke države. Nihče ni posebej vztrajal pri tem (tudi delegat ZDA ne), da je le večstrankarska demokracija tista ureditev, v kateri lahko pridejo do izraza tudi posebne pravice pripadnikov narodnosti. To se mi zdi zanimivo zato, ker je pri naših sosedih na zahodu kaj pogosto bilo slišati tezo, da je večstrankarska demokracija tista politična ureditev, ki omogoča tudi uveljavljanje narodnostnih pravic, ki pa da so brez pravega pomena v državi, kjer ni večstrankarske demokracije. Nasprotno, udeleženci so si bili v splošnem edini, da ni mogoče trditi, da enostrankarska ali večstrankarska ureditev že sama po sebi prejudicira položaj tujerodnih skupin in njihovih pripadnikov. Kljub upravičenemu poudarjanju širokih možnosti, ki jih socialistična družbena ureditev daje za ureditev vseh aspektov nacionalnega vprašanja, tudi ni nihče vztrajal na znani stalinistični tezi, da je s socialistično revolucijo že samo po sebi in dokončno urejeno tudi nacionalno vprašanje, to je, na tezi, ki je vsako prizadevanje za praktično ureditev odprtih nacionalnih, narodnostnih ali npr. jezikovnih vprašanj označevala za buržoazni nacionali-

zem. Prav tako so bili vsi udeleženci enotni v obsodbi pojavov rasizma na svetu.

Po besedah predstavnikov nekaterih držav bi bilo soditi, da je položaj narodnostnih in drugih manjšin v teh državah tako rekoč popoln v vseh pogledih. Iz njihovih besed ni bilo mogoče ugotoviti, da bi obstajali pri njih kakršnikoli problemi te vrste. Taki pogledi sami po sebi niso zanimivi; bolj zanimivo je, da sta med državami, kjer je že vse urejeno in prav, vsaj po besedah njihovih predstavnikov na seminarju, tudi obe sosednji državi, kjer živi slovenska narodna manjšina. Posebna prepričevalna moč naše delegacije je bila prav v tem, da je znala odkrito opozarjati tudi na številne probleme in težave, s katerimi se v SFRJ srečujemo pri prizadevanju, da bi naša država bila res skupnost enakopravnih narodov in narodnosti, resnična domovina vseh narodov in narodnosti. Pri tem ni odveč poudariti, da Jugoslavija in njeno vodstvo prav po tem, koliko posluha je imelo in ima prav za ureditev mednacionalnih odnosov, uživa v svetu tak ugled kot le redkokatera druga država. Skorajda ni bilo udeleženca, ki se ne bi skliceval in opozarjal na izkušnje Jugoslavije in ki bi ne dal javnega priznanja našim prizadevanjem.

Predstavniki nekaterih držav so se ogrevali za tak ali drugačen mednarodni organ, ki naj bi nadziral uresničevanje posebnih jezikovnih in drugih pravic pripadnikov narodnosti in drugih tujerodnih skupin oz. ki naj bi skrbel za preprečevanje diskriminacije in za varstvo človekovih pravic. Skratka, ogre-

vali so se za nekako podobno institucijo, kot je bila mašinerija Društva narodov za varstvo manjšin. Vendar se večina udeležencev ni navduševala za tak mednarodni mehanizem. Tak organ bi nudil vse preveč možnosti za razna vmešavanja v notranje zadeve držav; izkušnje o tem so še preveč žive. Zlasti pa bi, ob ljubosumno čuvani sodobni koncepciji suverenosti držav, tak mednarodni organ ne imel realnega upanja na uspeh tam, kjer bi neka država ne hotela — že po lastni volji — upoštevati njegovih sugestij. Po vsem tem sodeč, bi bil končni rezultat prizadevanj takega mednarodnega organa za že zatirane narodnostne skupnosti prej neugoden kot ugoden, saj bi države, ki vidijo v tujerodnih skupnosti zlo, verjetno še bolj težile za tem, da se tega zla čimprej »iznebijo«, ali pa bi sploh ne pristopile k eventualnemu mednarodnemu aranžmaju. V glavnem je prevladalo stališče, da je treba predvsem krepiti vse oblike mednarodnega sodelovanja, ustvarjati zaupanje med državami in narodi z izmenjavo na vseh nivojih, tako duhovnih kot materialnih dobrin, vključno kontaktov med posamezniki. To je tista politika, ki naj bi jo vodile vlade držav in ki neposredno in posredno vodi k odpravljanju predsodkov in diskriminacije, ki krepi medsebojno spoštovanje med narodi in narodnostmi. To stališče, ki je dobilo svoj izraz v končnem dokumentu seminarja, je eno od načel naše prakse že vse povojno obdobje, prakse, ki vidi v prizadevanju za vsestransko zaupanje in dobre sosedske odnose med narodi tudi pot k ustvar-

janju pogojev za nemoten razvoj in uresničevanje pravic narodnih manjšin.

Nekateri predstavniki so se problematike večnarodnostnih skupnosti lotevali docela jurično. V ustreznih zakonskih garancijah so videli zagotovilo posebnih pravic pripadnikov narodnosti. Napak bi bilo zanikati pomen ustavnih in zakonskih garancij, vendar je za dejansko uresničenje le-tih predvsem pomembno tudi stalno prizadevanje družbenih in političnih sil na vseh področjih družbenega življenja in na vseh nivojih izvršenja oblasti, seveda v skladu s splošnimi družbenimi, političnimi in ekonomskimi pogoji neke države. To stališče, ki ga je zastopala tudi delegacija SFRJ, je prav tako našlo svoj izraz v končnem dokumentu seminarja. Možnosti, ki jih nudi prav naša družbenopolitična ureditev, ki omogoča pripadnikom narodnih manjšin, da v mehanizmu samouprave sami odločajo o vseh pomembnih vprašanjih družbenega življenja tam, kjer delajo in živijo in ki si sami v statutih občin in delovnih organizacijah zagotavljajo tudi pravne garancije za izvrševanje njihovih posebnih jezikovnih in drugih pravic, so bile izredno zanimivo odkritje za mnoge od delegacij.

Večina delegacij je dala primeren poudarek problemom ekonomske enakopravnosti pripadnikov različnih skupin ter je poudarjala potrebo po enakopravnih možnostih razvoja ekonomsko manj razvitih področij. Tudi v tej zvezi so bila z izrednim zanimanjem sprejeta načelna izhodišča in izkušnje naše države in drugih socialističnih držav. Doslej se je namreč —

tako kot tudi mednacionalni problematiki nasploh — posvečalo v zvezi z obravnavanjem človekovih pravic izredno malo ali skoraj nič pozornosti prav ekonomskim aspektom enakopravnosti.

Manj uspešno je bilo prizadevanje naše in nekaterih drugih delegacij, da bi se razprava ne omejevala le na problematiko narodnih manjšin, temveč da bi se usmerila tudi na proučevanje odnosov med več narodi, združenimi v isti državi. Večina prisotnih držav na seminarju ne glede na poreklo prebivalstva in ne glede na njegovo etnično, kulturno, jezikovno pripadnost, šteje za mononacionalne države in priznava le obstoj različnih etničnih, jezikovnih in drugih manjšin. Udeleženske seminarja bi bilo mogoče po bistvenih izhodiščih njihove politike do problematike večnacionalnih skupnosti porazdeliti v nekaj tipičnih skupin. Seveda ni potrebno poudarjati, da pri tem ne gre za neke formalne kategorije, temveč le za nekatere skupne značilnosti, ki se zde pisca tega prispevka posebno karakteristične.

Kot prvo skupino bi bilo mogoče označiti države — geografsko omejene v glavnem na evropsko območje in dele Azije — ki so se formirale kot nacionalne ali večnacionalne države narodov v evropskem smislu. V njih pogosto obstoje tudi avtohtone narodne manjšine, ki — tako kot narodi kot celote — žele ohraniti svoj narodni značaj, svoj jezik in kulturo in se upirajo poizkusom asimilacije. Kot drugo skupino bi bilo mogoče označiti tiste države, kjer se je nacija v političnem smislu formi-

rala iz etnično najrazličnejših emigrantskih skupin, ki se vključujejo v prebivalstvo države, v kateri se naselijo. V teh državah je v ospredju težnja po čim manj boleči in čim bolj uspešni vključitvi priseljenih skupin v obstoječo nacijo države, kamor so se priselili. Tako je predvsem področje obeh Amerik, z nekaj izjemami (npr. posebnost Kanade). Kot tretjo skupino bi bilo mogoče označiti tiste države, kjer je danes v ospredju težnja po utrditvi državne enotnosti, kjer narodi — v smislu evropske terminologije — šele nastajajo. V teh državah se je npr. med stotinami jezikov in dialektov treba šele odločiti in formirati nacionalni jezik ali se vsaj odločiti za nekakšen *lingua franco*. To je predvsem t. im. novoosvojeni svet, svet neverjetne pestrosti, ki je poln zapletenih etničnih, rasnih, jezikovnih problemov, ki jih je — in jih še skuša — izrabljati kolonializem. V teh državah, razumljivo, prevladuje težnja po državni integriteti, po enotnosti, po napredku, po odpravi posledic kolonialne preteklosti; tu so objektivni pogoji taki, da docela odpove presojanje narodnostnih, jezikovnih in drugih procesov z merili in kategorijami, ki so nastale na evropskem območju. Ob tem pa se vsiljuje zaključek, da je sicer nadvse koristna izmenjava izkušenj, npr. na seminarjih, kot je bil nedavni v Ljubljani, da pa je skorajda nemogoče predlagati rešitve, ukrepe itd. na globalni osnovi. Problemi večnarodnostnih skupnosti so v svojem bistvu tako različni, da bi bilo težko priti do soglasja o več stvareh, kot jih navaja zaključni dokument seminarja

OZN v Ljubljani: potrebno je razvijati vse oblike mednarodnega sodelovanja; potrebno je ne le sprejemati ustrezne zakone — norme, temveč tudi dejansko ukrepati (v skladu s splošnimi ekonomskimi, političnimi in družbenimi pogoji vsake države) za uresničevanja enakopravnosti in posebnih pravic pripadnikov narodnih, rasnih in drugih skupin; treba je še okrepiti študij posameznih aspektov človekovih pravic v večnarodnostnih družbah.

Nekateri udeleženci seminarja so sicer načenjali vprašanje, ali je treba razlikovati med velikimi in majhnimi narodnostmi, a tako razlikovanje pri večini ni našlo razumevanja. Večina predstavnikov je menila, da je vsaj v zvezi z nekaterimi posebnimi pravicami pripadnikov narodnosti (npr. uporaba lastnega jezika) potrebno ločiti avtohtone narodnosti od raznih migracijskih skupin. To pa je izhodišče, ki se je uveljavilo v jugoslovanski praksi, ki veže posebne jezikovne pravice pripadnikov narodnih manjšin na območje, kjer je neka narodnost avtohtona, to je, že od nekdaj živi. Npr. pripadnik madžarske narodnosti more zahtevati dvojezično poslovanje državnih organov v Lendavi, ne pa v Ljubljani. Ali, slovenski priseljenci, živeči npr. na Dunaju, ne zahtevajo tistih jezikovnih pravic, kot Slovenci na Koroškem, na svojem etničnem ozemlju, tam, kjer stoletja žive in delajo kot del avtohtonega prebivalstva.

Morda ne bo odveč le z nekaj besedami omeniti nekatera stališča tistih držav, predstavljenih na seminarju OZN v Ljubljani, v katerih žive naše

narodnosti. Opazovalec Grčije, ki se — razen enkrat — ni udeleževal razprave, je indirektno ponovil stališče svoje države, ki ne priznava obstoja makedonske manjšine v Egejski Makedoniji. Predstavniki Avstrije so se omejili predvsem na prikazovanje svoje zakonodaje, niso pa omenjali problematike praktičnega izvajanja člena 7 avstrijske državne pogodbe. Uporabljali so še vedno, v zvezi s podatki štetja prebivalstva iz leta 1961, razvpito kategorijo Vindišarjev kot nekaj različnega od Slovencev. Tudi predstavnik Italije je izhajal predvsem iz juridičnih koncepcij; ni omenjal praktičnih problemov, s katerimi se srečuje slovenska skupnost v Italiji, in tudi ne izredno pozitivnih rezultatov obmejnega sodelovanja med našo državo in Italijo. Še posebej je morda zanimivo, da je vsaj indirektno skušal vzdrževati tezo o provizoričnem pomenu državne razmejčitve iz leta 1954.

Seminar OZN v Ljubljani ni bil izrednega pomena le po strokovnosti pisanih prispevkov in razprav predstavnikov udeleženi državi. Njegov pomen je zlasti v tem, da je bil to prvi pomembnejši korak OZN k proučevanju problematike večnacionalnih družb, k enemu od pomembnih in občutljivih vprašanj sodobnega sveta. Seminar pa je pomemben tudi zato, ker je na njem ves čas prevladovalo vzdušje plodnega sodelovanja, izmenjave ugotovitev in izkušenj med državami z najrazličnejšimi družbenopolitičnimi ureditvami. Pri tem so imela poseben pomen prav stališča jugoslovanskih predstavnikov, kar ni naključje, saj je problematika, obravnavana na seminarju, eno od področij, kjer ima naša družba za seboj številne praktične izkušnje in teoretska dela, ki brez dvoma sodijo v svetovni vrh sodobnih teoretičnih ugotovitev o nacionalnem vprašanju.

ERNEST PETRIC

Podjetniško planiranje

Posvetovanje o podjetniškem planiranju v pogojih samoupravljanja v Jugoslaviji, ki sta ga od 16. do 18. junija 1965 organizirala Društvo ekonomistov Maribor in Višja ekonomska komercialna šola v Mariboru, sodi v vrsto prizadevanj ekonomistov, da bi s strokovnimi posveti pomagali naše gospodarjenje potisniti na bolj

ekonomsko osnovo. Vsa ta prizadevanja, če so solidno pripravljena, zaslužijo ne glede na želje, mnenja in kritične pripombe, kaj bi kazalo ob podobnih posvetovanjih ali v prihodnje izboljšati, vso pohvalo. Mariborsko posvetovanje, ki je bilo široko zasnovano, saj smo na njem lahko slišali tudi referente iz tujih držav, je uspelo zbrati

nad petsto poslušalcev. Če organizatorjem ni uspelo pravočasno zbrati vseh referatov, da bi jih udeležencem poslali vnaprej in jim tako omogočili podrobno seznanjanje z izkušnjami, mnenji in stališči, jim tega pač ne smemo šteti v prehud greh. Referenti — to je bilo na posvetu opaziti — so šele oblikovali svoje izkušnje v posplošena stališča in se tako skušali čim bolj smotrno vključiti v posvetovanje, ki je seveda nujno nosilo v sebi vse tveganje pri tako široko zastavljenem obravnavanju doslej zapostavljene tematike.

V uvodu in ob zaključkih so prireditelji ugotavljali, da je pri nas podjetniško planiranje v začetni fazi, neraziskano področje, da je neobdelana metodologija, ki nosi v sebi tudi kliče dediščine družbenih planov, ki jih je nekdo (ne na posvetu) duhovito imenoval — spiske želja. Pri planiranju v podjetjih gre bolj za globalne številke, tudi spiske želja, tudi spekulativna prikrivanja zmogljivosti, kar omogoča večjo lagodnost, manjše obveze in kar daje vodstvu podjetja videz solidnosti. Pogosto imenujemo planiranje tudi dodatno administrativno delo, nujno zlo, ki ga je treba opraviti, praksa pa gre pogosto drugo pot; namesto izpolnjevanja letnih planov se v podjetjih poslužujejo »gibkejšega« operativnega planiranja. Načrti so v nekaterih podjetjih napravljeni na zahteve od zunaj, so bolj obveza kot pa spoznanje, da je dobro planiranje nujna osnova dobremu gospodarjenju.

Na posvetu je nekdo parafraziral misel, da je trdno, stabilno gospodarstvo osnova do-

bremu planiranju. In obratno, da bo dobro planiranje omogočalo stabilno gospodarstvo. Gre torej za spoznanje nujnosti. Toda ne za spoznanje, ki ga zapišemo v resolucijo, kajti danes načeloma nihče več ne dvomi o potrebi planiranja. Ob tem, ko malokdo dvomi ali se izreka zoper planiranje, pa je smotrno planiranje uveljavljeno le v redkih podjetjih.

Ob podjetniškem planiranju pa gre še za dva temeljna nesporeduma, o katerih še ni bilo izrečenih dovolj jasnih in kritičnih misli. Za planiranje »na vseh nivojih« in za planiranje v pogojih samoupravljanja.

Nekateri so razumeli, da je planiranje predvsem ali celo edino stvar ekonomistov.

V takem pojmovanju — če bi prevladalo — pa bi lahko tičala zelo nevarna ost prihodnjih nesporazumov. Nesporo je, da so ekonomisti najbolj poklicani, da pomagajo uvajati najbolj znanstvene metode planiranja, da iz teoretičnih dognanj in praktičnih izkušenj pomagajo ustvarjati sodobno metodologijo podjetniškega planiranja. Ekonomisti so strokovno najbolj večšča, usposobljena sila v podjetju, ki na področju teorije, sugestij lahko stori največ. Toda operativno planiranje in odločanje ni samo stvar ekonomistov.

Pri planiranju ali, bolje, pri dobrem gospodarjenju, pri želji za doseganjem optimalnih rezultatov ne gre samo za to, kakšna bodo naša predvidevanja, kolikšna bodo odstopanja od dejanskih rezultatov. Gre za to, da s planiranjem samim pomagamo ustvarjati rezultate. Toda ne samo s finančnimi plani, z

bruto proizvodnjo, temveč s planiranjem, z usklajevanjem izkoriščanja proizvodnih kapacitet, izkoriščanja strojev, delovne sile, notranjega transporta, nabave sredstev za delo itd. Skratka — planiranje, načrtovanje, študijno pripravljane operativnih nalog mora postati vsakodnevna proizvodna praksa. Planiranje ne more biti nekaj, kar opravimo enkrat na leto, kar morebiti med letom še primerjamo, temveč naj bi postalo sistem dela v podjetju. Le s tem lahko dosežemo usklajevanje, boljšo organizacijo, izkoristek in, kot posledico, boljše gospodarske rezultate. V takih pogojih pa morajo planirati ne samo ekonomisti, temveč tudi inženirji, tehniki, strokovne službe, posamezni referenti itd.

Naslednji problem pa je planiranje v pogojih samoupravljanja. Če bi poskušali samoupravljalce, proizvajalce odtegniti od planiranja, potem smo jim odvzeli enega od bistvenih opravil njihove samoupravne funkcije. Planirajo in odločajo se torej tudi samoupravljalci. Načelno tu ne bo posebnih pripomb. Pripombe bodo nastajale ob vprašanjih: kdo, kdaj, kako?

Če hočejo samoupravljalci res odločati o planiranju, če naj bo to ena od njihovih temeljnih nalog, potem morajo imeti materijo tako pripravljeno, da jo bodo razumeli in da se bodo lahko odločali. V nekaterih podjetjih slišimo kot odgovor na očitke, zakaj niste imeli alternativnih predlogov, takole: »Naša strokovna služba je delala načrt več mesecev, je torej strokovno preverjen, obdelana je najboljša varianta, zakaj potem

še dodatno delo z alternativnimi predlogi. Ali ni to zgolj formalnost, ki veliko stane in je ne zmoremo?«

Praktično gledano — če odmislimo samoupravljanje — bi utegnili imeti ti tovariši prav. Toda, tudi v kapitalizmu, kjer še nimajo samoupravljanja, se lastnik ne zadovolji samo z eno varianto, temveč jih zahteva več. In to kljub temu, da dobro ve, da je to dodatno delo, ki stane. Zakaj to zahteva? Morja zato, ker je neumen, negospodaren? Gotovo ne. Zahteva zato, da se lahko odloči za najboljšo in sicer, da lahko tudi kaj kombinira, ker je trdno prepričan, da se mu to izplača. On ve, da je treba organizacijo proizvodnje in usklajevanje opraviti. Ve, da ga je ceneje opraviti prej, da je ceneje vnaprej pretehtati različne možnosti, medtem ko je pri nas še ukoreninjena praksa, da je to bolje delati sproti, kakor pač nanese prilika.

Ob tem čisto ekonomskem spoznanju, ki ima svojo ekonomsko logiko, pa se kaže zaustaviti še ob samoupravljanju in njegovi efektivnosti. Kako bi lahko predpostavili, da bo plan, ki ga je skupina delala nekaj mesecev, spremenjen na enem samem zasedanju, da ga bodo spremenili proizvajalci, ki morajo o njem odločati, čeprav niso sodelovali pri njegovem oblikovanju. Nimajo na razpolago podrobnih števil, niso se udeleževali razprav in zdaj naj nenadoma, v eni uri, prevržejo ali osvojijo to, kar je skupina delala več mesecev. Imajo edino realno možnost, da pritrdijo, čeprav niso prepričani, da so se dobro odločili. Tako se pri nas

dogaja in zato podjetniško planiranje tudi ni bolj razvito. Niso povsod sposobni izdelati najboljših metod, toda, če bi spoznali, da je planiranje važno, da je ustvarjalen element njihovega samoupravljanja, bi zanesljivo zahtevali, da se poiščejo boljše metode, da se izdelajo različne variante. Če pa se mudi (in to je pri nas običaj), potem se planiranje zaključí z mehaničnim dviganjem rok.

Nadaljnji problem planiranja v samoupravnem sistemu je planiranje na nivoju podjetja, komune ali družbe? In še naprej — ali planiranje samo na nivoju podjetja ali tudi na nivoju delovnih enot.

Nekateri so na posvetu menili, da naj bi bilo planiranje družbe, sestava družbenih planov le nekakšen seštevek planov podjetij. Slišali smo tudi mnenje, da je družba dolžna dati informacijo, na osnovi katere bi podjetja lahko realneje sestavljala svoje plane, in da bi potem z uskladitvami, z morebitnimi popravki lahko sestavljali boljše družbene plane. To velja delno tudi za komuno in odnos podjetja do komune.

Ni pa bilo jasno izrečene misli, kako s planiranjem na nivoju delovne enote. Odgovor na to vprašanje je nedvomno težak. Samoupravljalci imajo pravico, da planirajo, odločajo. Seveda pa so tu tehnične težave, ekonomska smotrnost. Če naj delovna enota planira, mora imeti tudi ljudi, ki bodo to priprav-

ljali, proučevali. Naj podjetje planira, mislim v samoupravnem smislu, in bo ta »razrezan« plan tudi plan delovnih enot. Ali obratno — plani delovnih enot naj bi skupaj sestavljali plan podjetja. Težak odgovor. Napredek pa bi dosegli že, če bi v večini podjetij uspeli uvesti funkcionalno, smotrno planiranje kot metodo dela.

V tem prispevku ni mogoče obdelati še nekaterih drugih zanimivih problemov. Ob zaključku samo še misel — ne kot kritiko prirediteljem, temveč opozorilo prihodnjim organizatorjem: storiti vse, da bo na teh dolgih posvetih tekel dialog vsaj o nekaterih problemih, kjer bi morali priti do določenih stališč. Ali pa bi morali slišati vsaj veliko mnenj o enem problemu in bi si potlej stališča ustvarjali udeleženci sami.

Dialog naj bi tekel, naj bi se razvijal, naj bi se kresale misli! Ne moremo zahtevati od vsakogar, da bo na takih strokovnih posvetih razpravljajal z vsemi o vseh problemih. Bilo pa bi lepo, če bi se dotaknil vsaj tistih misli, ki neposredneje zadevajo njegovo materijo. Tako bi zvedeli več misli za in proti, ne pa, da nekateri govorijo mimo prejšnjih govornikov, da se niti z besedico ne dotaknejo že povedanih misli, bodisi da bi jih skušali ovreči ali dopolniti.

Priznam, da je to težko, je pa za napredek znanstvene misli strokovnih posvetov in tudi za praktično uporabo — zelo dragoceno!

V. M.

Beleške o tujih revijah

DEUTSCHE ZEITSCHRIFT
FÜR PHILOSOPHIE

št. 5, maj 1965

Sestavek v 5. številki *O tradicijah, zgodovinskih nazorih in ideoloških korenih stausa quo v Nemčiji* sta Georg Domin in Horst Sterner posvetila 20. obletnici osvoboditve izpod Hitlerjevega fašizma. Z restavracijo kapitalizma v Zahodni Nemčiji (po letu 1945) se je tudi ideologija navezala na stare izvore. Z duhovnimi spremembami, ki so se izvršile pod vodstvom nemških revolucionarnih marksistov v sovjetski zasedbeni coni, naslonjeni na tradicijo voditeljev nemškega delavskega gibanja, so bili ustvarjeni pogoji za zmago nad fašistično ideologijo na tem področju, s tem pa tudi subjektivni pogoji za prehod k socialistični izgradnji. A. Lange in R. Altmann ugotavljata v članku, *Razvoj Nemške demokratične republike v državo vsega ljudstva*, da se prehod od diktature proletariata k ljudski državi ne izvrši v vseh socialističnih državah pod enakimi pogoji. Ta pot je v NDR lahko krajša kot v SZ. Specifičnost prehoda v NDR je utemeljena tudi v obstoju zahodnonemške države ter njene revanšistične in militaristične politike. V *oprašanjih filozofom in filozofiji pri realizaciji novega ekonomskega sistema planiranja in vodenja* skicira H. Metzler spektrum problemov, ki jih morajo tudi filozofi zasledovati in teoretično analizirati. Adam Schaff zasleduje v *Marksistič-*

nem pojmovanju o človeku Marxovo premaganje Feuerbachovega antropocentrizma, njegovo pojmovanje dela v odnosu do angleških ekonomistov in njegovo pojmovanje osebnosti v odnosu do Hegla. »Samoustvarjanje« človeka s preoblikovanjem objektivne stvarnosti — je Marxov odgovor na vprašanje: Kako je nastal in se razvil družbeni človek? S. Kirsche piše o aktualnih problemih teorije antropogeneze.

CRITICA MARXISTA.

št. 3, maj—junij 1965

Številka je posvečena predvsem mednarodnim vprašanjem. Uredniški uvodnik *Zunanja politika levega centra* govori o globoki krizi te politike, ki s skoraj zaničljivo indiferentnostjo do nasprotujočih stališč celo znotraj vladnih strank vztraja pri podpiranju agresivne politike ZDA in pri opuščanju vsake lastne iniciative. Uvodnik podčrtuje, da je obsodba ameriške politike s strani PSI pomembno znamenje za možnost enotnosti delavskih strank na tem področju.

V članku *Johnsonova doktrina in koeksistenca* razkriva R. Ledda, kako ZDA — že od Kennedyja dalje — pojmujejo koeksistenco kot sredstvo za ohranitev statusa quo v svetu in kako se potem, ko se s koeksistenco tega ne da več doseči, povrnejo k uporabi direktne agresije in podobnih metod. Avtor

označuje sedanjo situacijo kot krizo koeksistenčne politike, pojmovane zgolj kot dialog med ZDA in ZSSR. Članek V. Sansoneja *Totalna in omejena vojna v ameriški strategiji* dopolnjuje ta prikaz ameriških pogledov predvsem s stališča vojaške doktrine.

V članku *Demokratska alternativa degolovski in ameriški Evropi* opisuje M. A. Macciochi fenomen degolizma, nove tendence evropskega kapitalizma in njegov konkurenčni boj z ameriškimi monopoli ter opozarja na potrebo, da se delavski razred in druge demokratične sile izognejo napačni dilemi: Amerika ali de Gaulle ter da si enotno prizadevajo za usmeritev zahodne Evrope proti socialističnim državam in »tretjemu svetu«.

Sledita dva obširna teoretska sestavka. P. Santi je prispeval *Razpravo o imperializmu pri klasikih marksizma* — predvsem v pogledu ekonomskih odnosov med t. i. razvitimi in manj razvitimi deželami — s kratkim zaključkom o potrebi, da se tem problemom marksistična teorija tudi danes intenzivneje posveti. R. Banfi pa članek, *Delovna teorija prednosti kot osnova ravnovesnih cen: psevdoproblem*, v katerem zavrača nekatere kritike in napačna razumevanja Marxove teorije vrednosti v delih E. Böhm-Bawerka, L. von Bortkiewicza in P. Sweezyja.

Številko zaključujejo recenzije, prikazi in beležke (med njimi tudi o »Naših temah« ter »Teoriji in praksi«).

LA PENSEE

št. 120, marec—april 1965

Stoletnico I. internationale je francoska revija počastila tako, da je svojo 120. številko posvetila zgodovini delavskega gibanja. Uvodnik »Bilanca stoletnice: leto 1864« izpod peresa Jeana Bruhata, skuša jedrnatno seznaniti bralce s stoletnim bojem delavcev za svoje pravice. Avtor odklanja vse mitološke razlage, ki poskušajo zavesti raziskovalce, da prezrejo resnična z dokumenti potrjena dejstva. I. internacionalo obravnava kot stvarno gibanje delavcev. Pričujoča številka predstavlja *dve osebnosti iz francoskega delavskega gibanja*: Paula Lafargua in Jeana Jauresa. Madeleine Reberieux popisuje v članku: »Jaures et l'unité ouvrière (1904 do 1914)« prizadevanja Jauresa za združitev francoskih socialističnih strank: socialistične partije Francije in francoske socialistične partije. Struktura francoskih socialističnih partij se je precej razlikovala od strukture drugih takratnih delavskih partij. Avtorica popisuje nacionalne posebnosti francoskega delavskega gibanja v zadnjih desetih letih.

Ch. Bettelheim seznanja bralce s poglavitnimi teoretičnimi dosežki raziskave, ki jo je organiziral Center za študij socialističnega planiranja in vodil M. Godelier, in sicer o temi »Marginalistična in marksistična teorija vrednosti in cene«. To je bila tudi osrednja tema na svetovnem kongresu marksističnih ekonomistov v Sofiji maja 1964.

-km-

-as-

LES TEMPS MODERNES,

april, maj, junij 1965

Dva osnovna problema, okrog katerih se sučejo prispevki aprilske in majske številke, sta: *Kolekcije žepnih knjižnih izdaj* (*livres de poche*) in *problemi študentov*. Dvajset let za Združeni državi Amerike se je žepna knjiga, imenovana *livres de poche*, množično uveljavila tudi v Franciji. Razprava Damischa *La culture de poche* je sprožila polemiko, v kateri so se oglasili številni avtorji, med njimi J. L. Ferrier, F. Revel, G. Dupré, O. Hahn, J. P. Sartre pa tudi sam H. Damisch.

Damischova teza, da so kapacitete našega intelektualnega sprejemanja omejene in da knjige v prodaji nimajo veliko upanja, da bodo tudi brane, dokler niso izdane v vsem dostopni *livres de poche*, je vzbudila veliko nasprotujočih si mnenj. Zoper Damischovo razredno diferenciacijo knjig — na knjige bibliotek s pozlačeno vezavo in *klepetavo* *livres de poche* — se je pred vsemi oglasil Jean Louis Ferrier, eden od direktorjev kolekcije *livres de poche*. Med knjigami bibliotek, ki naj bi služile *visoki kulturi*, in žepno knjigo *livres de poche* ni druge razlike kot v kvaliteti papirja in vezavi. *Le Poché* ni *masovna kultura*, čeprav so njene knjige veliko bolj razširjene kakor knjige v tradicionalnih izdajah. *Vprašanje te kolekcije je postalo vprašanje literature in kulture nasploh*. Ostali avtorji skušajo osvetliti ta problem iz umetniškega, lingvističnega in sociološkega zornega kota.

J. P. Milbergue začenja s prispevkom *Politična oznaka pedagoških odnosov na francoski univerzi* razpravo o študentskih problemih. A. Griset in M. Krovetz podajata kritičen pregled Fauchetove reforme na alžirski univerzi in delo študentske sindikalne organizacije. Obravnava problema študentov zaključuje François Josse s člankom *Vključitev diplomiranih študentov v industrijo*.

Junjska številka je po tematiki veliko bolj razgibana od prejšnjih dveh. *Poraz hruščevizma* L. Deutscha in *Reforma sovjetskega planiranja in njena protislovja* E. Mandela, informirata bralce revije o najnovejših političnih in gospodarskih dogodkih v ZSSR.

Zanimiva posebnost je prispevek Zorana Matkovića *Realnosti jugoslovanskega samoupravljanja*, ki je kratek sociološki prikaz, brez večjih teoretičnih pretenzij. O samoupravljanju in razredni borbi v Alžiriji poroča Juliette Mincses.

-sa-

CUBA SOCIALISTA,

št. 44, april 1965

Fidel Castro apelira v govoru, ki je objavljen v 44. številki revije na socialistične velesile, naj se zedinijo v boju zoper skupnega sovražnika, ki je iz dneva v dan bolj napadal. *Sedaj ni časa za diskusije, ali je imperializem papirnat ali železen zmaj*. Naj o tem presodi zgodovina. Mi pa ne perimo umazanega perila pred sovražnikom, ki ne napada velikih in močnih, temveč majhne in šib-

ke. Če bi bile socialistične sile enotne, bi imperialisti dobro premislili, preden bi napadli Vietnam.« Revija objavlja članek o razrednem boju na Kubi, ki se je zaostрил po uzakonjenju agrarne reforme, znižanju stannarin in ostalih socialnih ukrepnih revolucionarne vlade. Avtor članka, Blas Roca, poudarja, da razredni boj na Kubi presega nacionalne meje in dobiva mednarodni pomen. — V. Gonzales razpravlja o pomenu organiziranega dela mladine v kmetijstvu. — Orlando B. Díaz obravnava probleme predelave sladkornega trsa. — Revija prinaša tudi članek J. Altshuserja o empirični in znanstveni tehniki, članek K. Brutenca o sedanji etapi narodnoosvobodilnih gibanj in članek A. Bobina o socialističnih idealih in zgodovinskih perspektivah, v katerem kritizira reformistične koncepcije. Dokumentacija vsebuje poročilo o posvetovanju predstavnikov komunističnih partij v Moskvi in njihovo deklaracijo o dogodkih v Vietnamu.

-jk-

ZESZYTY ARGUMENTÓW,

št. 2, marec—april 1965

M. Horoszewicz obravnava v uvodnem članku odnos pacellijanskega Vatikana do nacizma in njegovih zločinov ter z navedbami iz raznih dokumentov zavrača zagovornike Pija XII., ki na obtožbe, ki jih je v zadnjem času znova oživil Hochhuphov »Namestnik«, odgovarjajo, da papež ni nič vedel oz. se je »odločil za manjše zlo« ali da je »vedel in storil vse, kar

je bilo v njegovi moči«. Vprašanjem o osebnosti, ki jim revija posveča pozornost že v vrsti števil, je tokrat posvečen članek J. Reykowskega *Osebnost kot predmet psiholoških raziskav*. Priobčen je tudi prvi del razprave zagreškega avtorja B. Bošnjaka »Dialektična teologija« in demitologizacija krščanstva, ki prikazuje prizadevanja v okvirih protestantske teologije (Bultmann, Barth), da se — opirajoč na eksistencializem in dialektiko — na novo postavijo osnovna teološka vprašanja.

Rubrika Informacije prinaša prikaz letošnje francoske konference o Teilhardu de Chardinu in diskusijske prispevke dveh madžarskih marksističnih udeležencev. (M. Varga — Teilhard, *Marx in problem družbenega razvoja*; Z. Torday — *Aktivizacija energije in zveza med človeškim ter nadčloveškim*). Med mislijo T. de Chardina, prvega predstavnika katoliške filozofije, ki je vsestransko in dosledno zastopal idejo razvoja, ter marksistično družbeno filozofijo vsaj z vidika praktičnih konsekvenc za realizacijo vrednot obeh filozofij ni nobenega antagonizma (po mnenju M. Varge).

Rubrika Kronika piše med drugim o knjigi *Novi duhovnik* in o reakcijah, ki jih je ta roman-pamflet (izpod peresa konservativnega duhovnika M. de Saint Pierra) zbudil v francoski javnosti. *Bijoč plat zvoza pred »sovjetizacijo Cerkve«*, roman s kritiko delovanja duhovnikov v pariških »rdečih predmestjih« dejansko napada progresivno in reformatorsko usmerjenost francoske cerkvene hierarhije.

-mk-

VOPROSY FILOZOFII,

št. 5, 6, maj-junij 1965

Institut za filozofijo Akademije znanosti ZSSR daje v sestavku *Nekateri dosežki filozofskih raziskav v ZSSR* izčrpno, sistematično in kritično analizo dosedanjega dela sovjetskih filozofov na področjih dialektičnega in zgodovinskega materializma, filozofskih problemov naravoslovja, etike, estetike, kritike buržoazne filozofije in zgodovine filozofije. Z buržoazno koncepcijo »industrijske družbe« polemizirata članka M. B. Mitina — V. S. Semjonova *Približevanje človeštva komunizmu in buržoazna koncepcija »enotne industrijske družbe«* ter A. S. Gračeva *Teorija »enotne industrijske družbe« — orodje potvarjanja marksizma*. V prvem prispevku zasledujeta avtorja razvoj nadomestitve teorije »narodnega kapitalizma« in »države blaginje« s koncepcijo »industrijske družbe«, ki trdi, da se je kapitalizem spremenil v družbeni sistem, ki nima nič skupnega z naravo kapitalizma. Gračev pa polemizira s knjigo Adama Ulema *Nova podoba sovjetskega totalitarizma*, Cambridge 1963. V. I. Šubkin analizira v članku *Mladina stopa v življenje gradivo sociološke raziskave (iz leta 1963—1964) o izbiri poklica mladine na področju Novosibirska*. O principih organizacije in mehanizmov procesa informacije v bioloških sistemih diskutira G. A. Smoljan (sestavek *Tehnika in možgani*). E. V. Iljenkov pa razpravlja o predmetu logike kot znanosti v novi filozofiji.

G. E. Glezerman obravnava v 6. številki v *Dialektiki objektivnih pogojev in subjektivnega faktorja v izgradnji komunizma* mesto kategorij »objektivnih pogojev« in »subjektivnega faktorja« v zgodovinskem materializmu. Kaže na posebnost teh dveh kategorij v primerjavi s pojmi, kot so »družbena bit«, »družbena zavest«, »baza«, »nadgradnja«. B. I. Razin trdi v sestavku *Od države diktature proletariata k obči ljudski državi*, da je dolgotrajnost tega procesa specifična za SZ. K. N. Brutenc analizira v nadaljevanju sestavka *Nekateri posebnosti narodnoosvobodilnega gibanja* strukturo družbe v osvobajajočih se kolonialnih in polkolonialnih deželah in tendence njihovega razvoja. Splošen demokratičen program teh gibanj ne more biti realiziran v okviru kapitalističnega razvoja, zato se kažejo tendence k socialistični usmeritvi. Avtor navaja tudi Marxove in Leninove poglede na ta vprašanja.

Kritiki principov zgodovinske-filozofske koncepcije Karla Jaspersa je posvečen članek M. K. Mamardašvila *O problemu metode zgodovine filozofije*. I. M. Popova pa v sestavku *Teorija socialne kontrole v ameriški sociologiji* polemizira s sociologi T. Parsonsom, R. Mertonom in J. H. Fichterjem. S. T. Meljuhin pretresa problem neskončnosti sveta v filozofiji in naravoslovju. V. N. Jagodkin pa piše o vlogi materialne zainteresiranosti v razvoju socialistične proizvodnje, medtem ko M. N. Aleksejev govori o pomenu določitve predmeta formalne in matematične logike.

-ak-

Bibliografija knjig in člankov

A. KNJIGE IN ČLANKI IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

PRVI naučni skup Marks i savremenost. II deo. Povodom 145-godišnjice i rođenja i 80-godišnjice smrti Karla Marksa. Beograd, Kultura 1964. 647 str. — III/2266

ZVEZA KOMUNISTOV SLOVENIJE. 5. kongres, Ljubljana, marec 1965. Temeljna problematika na području idejno-kulturnega delovanja komunistov. 1965. 50 str. — II/488, P

CVJETICANIN Veljko: Neki problemi daljnjeg razvoja socijalizma kao svjetskog procesa. Praxis 1965, br. 4-5, str. 619—634

FILIPOVIĆ Muhamed: Lenjin i lenjinizam. Prilog pitanju o nastanku lenjinizma. Pregled (izbor) 1964, str. 31—39.

FISCHER Ernest: Novi putevi socijalizma. Preveo Momčilo Savić. Gledišta 1965, br. 5, str. 795—801

SARCEVIĆ Abdulah: Um i industrija. Marxova kritika političke ekonomije i mogućnost ljudskoj prirodi adekvatne industrije. Pregled-izbor 1964, str. 61—87

USMERAVANJE društvenog razvoja u socijalizmu. Naučni skup redakcije Gledišta. Prilozi: Dušan Bjelogrić, Slavko Milosavljević, Boris Srebrić, Gledišta 1965, br. 5

Prilozi: Mihailo Marković, Jovan Djordjević, Najdan Pašić, Andrija Gams, Radomir Lukić i Ramiz Crnićanin. Gledišta 1965, br. 6

VRANICKI Predrag: O nekim problemima odnosa u komunizmu. Praxis 1965, br. 4-5, str. 676—682

II. FILOZOFIJA

COHEN Moris, NAGEL Ernest: Uvod u logiku i naučni metod. Beograd, Zavod za izd. udžbenika NR Srbije 1965, 470 str. — II/1007-21

GRLIĆ Danko: Umjetnost i filozofija. Zagreb, Mladost 1965. 173 str. — I/2270-41

MARCUSE Herbert: Eros i civilizacija. Filozofsko istraživanje Freuda. Preveo Tomislav Ladan. Redakcija i pogovor Danilo Pejović. Zagreb, Naprijed 1965. 242 str. — 11180

COSIĆ Dobrica i PAVLOVIĆ Branko: O humanizmu. Dijalog. Gledišta 1965, br. 4, str. 671—680

LUKÁCS György: Moses Hess i problemi idealističke dijalektike. Politička misao 1965, br. 1, str. 73 do 108

PETROVIĆ Gajo: Marxova filozofija. Praxis 1965, br. 4-5, str. 611—619

RUS Vojan: Možnosti razpotja naše moralnosti. Sodobnost 1965, št. 6, str. 590—605

SRUK Vlado: Težavnost vprašanja o moralnih vrednotah in o temeljnem. Dialogi 1965, št. 5, str. 209 do 214

STOJANOVIĆ Svetozar: Marksistička filozofija i marksistička društvena nauka. Pojava transcendentističke interpretacije marksističkih humanističkih ideala. Odjek 1. VI. 1965, br. 11

ZAJECARANOVIĆ Gligorije: Analiza i sinteza u okviru Marksovog metoda. Pregled 1965, br. 4, str. 305 do 317

III. SOCIOLOGIJA

GORICAR Jože: Sociologija. (Po študijskih programih Pravne fakultete v Ljubljani.) Ljubljana, Univerza 1965, 372 str. — 4856, P

BALETIČ Zvonimir: Medunarodna migracija i naša suvremena emigracija. Naše teme 1965, br. 5, str. 680 do 701

CAZNEUVEUVE Jean: Sociologija radija i televizije. Prevela Jelena Colović iz »Sociologie de la Radio-television«. Kulturni život 1965, br. 6, str. 728—757

FILIPOVIĆ Muhamed: Industrija kao predmet naučnog proučavanja. Opšti problemi rukovođenja u savremenoj industriji. Pregled 1965, br. 4, str. 282—302

GORICAR Jože: Radničko samoupravljanje kao društvena institucija. (Teorijsko-hipotetički okvir za proučavanje njenih struktura). Na stručnom savetovanju Jugoslaven-skih udruženja sociologa u Splitu febr. 1965. Sociologija 1965, br. 1, str. 5—19

GREBO Zlata: Socio-profesionalni položaj žene u svetlu jedne ankete. Pregled-izbor 1964, str. 165—175

LUKIC Radomir: Teorija elite u Pereta i u Marksa. Sociologija 1965, br. 1, str. 19—29

MILUTINOVIĆ Milan: Osnovni fenomenološki i etiološki problemi omladinske delikvencije. Sociologija 1. 1965, br. 1, str. 29—59

MLINAR Zdravko: Komuna kot predmet sociološkega raziskovanja. Problemi 1965, št. 26, str. 270—284

RANKOVIĆ Miodrag: Domaće dileme povodom kategorije podela rada u sociologiji. Gledišta 1965, br. 4, str. 557—571

STOJIC Ljuba: Sociolozi i samoupravljanje. Socijalizam 1965, br. 4, str. 607—615

SUSNJIC Djuro: Svest i savest sociologa. Odjek 15. VII. 1965, br. 14

VRAČAR Stevan: Klasna in neklasna struktura globalnega društva. Pregled 1965, br. 4, str. 257—280

WIATR Jerzi: Ličnost kao politička kategorija. (Saopštenje na simpozijumu u Varšavi novembra 1964). Sociologija 1965, br. 1, str. 69—77

IV. PSIHOLOGIJA

KATONA George: Psihološka analiza ekonomskog ponašanja. (Biblioteka Psihologija rada), Zagreb, Panorama 1965, 415 str. — 4889, P

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — UMETNOST

BERTONCELJ Ivan: Metoda predavanja in nekaj o govorništvu. Ljubljana, Zavod SRS za strok. izobraževanje 1965, 115 str. — 11184-7

BOSNJAK Mirko: Paradoks »elitne« i »masovne« kulture. (Odjeci kongresnih tema). Telegram 7. VI. 1965, br. 262

BULC Marko: Mesto univerze v urniščevanju gospod. sistema. Tribuna 17. VII. 1965; Delo 21. VII. 1965

COSIĆ Dobrica: Zajedno i drugačije ili o aktuelnostima naše savremene kulture. Praxis 1965, br. 4/5, str. 519—535

IDEJNOST u nauci i univerzitetsoj nastavi. Diskusija tribune Logos: Andrija Stojković, Najdan Pašić, Miroslav Pečujlić i dr. Gledišta 1965, br. 4, str. 499—545

KARDELJ Edvard: Zagotoviti je treba stabilnejše financiranje izobraževanja. Iz referata na seji komisije CK ZKJ o društvenih vlaganjih v razvoj proizvodjalnih sil. Delo 13. VI. 1965

KAVCIC Stane: Družba in kultura. Poglavje iz 3. knjige »Samoupravljanje«, Delo 17., 18. VII. 1965

MARIN Ante: O obrazovanju: konkretno. Praxis 1965, br. 4/5, str. 559—569

MORALNA odgovornost u našem društvu. »Telegramove okrugli stol: Mika Tripalo, Bogomil Zuccon, Branko Belan i dr. Telegram 16. VII. 1965, br. 272

POPOVIĆ Mihailo: Društveno-političko i profesionalno obrazovanje. Socijalizam 1965, br. 4, str. 541—554

- SUPEK Rudi: Kuda idemo. Kulturna kriza sadašnjosti. Odjek 15. VI. 1965, br. 12, i 15. VII. 1965, br. 14
- VUKASOVIĆ Ante: Opće obrazovanje i produktivnost rada. Obrazovanje odraslih 1965, br. 5-6, str. 12-19
- ZUPANČIĆ Beno: Ob robu kulturne vsakdanjosti. Zapisnik o inteligenci. Sodobnost 1965, št. 6, str. 579-589

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

- SADIKOVIĆ Cazim: Odumiranje ili demokratiziranje politike. Naše teme 1965, br. 5, str. 724-735
- STANOVIĆ Vojislav: Teorijska zasnovanost empirijskih istraživanja u političkim naukama. Gledišta 1965, br. 6-7, str. 917-928
- STANOVIĆ Vojislav: Neki problemi naše političke teorije i prakse. Socijalizam 1965, br. 4, str. 523-542

2. Družbeno politični sistem SFRJ:

- BAKARIĆ Vladimir: Aktualne teme. Izbor i redakcija Božidar Novak. (Mala politička biblioteka 4-5). Zagreb, Vjesnik 1965, 188 str. — 4895, P
- DEJAVNOST, notranji odnosi in organiziranost Zveze komunistov. 5. kongres Zveze komunistov Slovenije. Ljubljana, 1965, 40 str. — II/486, P
- DELAVSKO in družbeno samoupravljanje. 5. kongres Zveze komunistov Slovenije. Ljubljana, 1965, 16 str. — II/487, P
- CRNISANIN Ramiz: Društveno usmeravanje nekih aktivnosti u komun. Gledišta 1965, br. 6/7, str. 907 do 916
- CRNISANIN Ramiz: Komuna i proširjena reprodukcija. Gledišta 1965, br. 5, 715-725
- DJORDJEVIĆ Jovan: Teorijska i ustavna pitanja planiranja u Jugoslaviji. Gledišta 1965, br. 6-7, str. 849-866
- GAMS Andrija: Društvena svojina i društveno usmeravanje. Gledišta 1965, br. 6-7, str. 885-894
- HADZISTEVIĆ Vojin: Udruženi proizvođači i kritika. Socijalizam 1965, br. 4, str. 554-569

- MARINKOVIĆ Josip: Revolucionarna svijest i društveni privilegij. Telegram 4. VI. 1965, br. 266

- MILOSAVLJEVIĆ Slavko: Savez komunisti i usmeravanje razvoja jugoslovenskog društva. Gledišta 1965, br. 5, str. 682-694

- PASIĆ Najdan: O prirodi birokratizma u uslovima samoupravljanja. Gledišta 1965, br. 5, str. 731-734

- PASIĆ Najdan: Usmeravanje i planiranje kao samoupravni društveni proces. Gledišta 1965, br. 6-7, str. 867-882

3. Družbenopolitični sistemi in politične organizacije:

- JUZNIC Stane: Kam gre Latinska Amerika. Ljubljana, Komunist 1965, 46 str. — 11085-2/5

4. Delavska in progresivna gibanja

- VUKOVIĆ Vranislav, REDŽEPAGIĆ Sulejman, GLIGORIĆ Stojan: Sodobno mednarodno delavsko gibanje dežel v razvoju. II. del. Ljubljana, Cankarjeva založba 1965, 192 str. — I/2145-2/5

- DISKUSIJA o problemima jedinstva radničke klase Italije: Rikardo Lombardi, Tulio Vekijeti, Lelio Basso i dr. Dokumentacija 1965, br. 2, str. 5-86, Borba 26. VI. do 2. VII. 1965

- IBRAHIMPASIĆ Besim: Francuski komunisti o »kultu ličnosti«. Pregled — izbor 1964, str. 146-162

5. Mednarodni odnosi:

- ALMULI Jaša: Intervencija u Dominikanskoj Republici. Socijalizam 1965, br. 5, str. 656-667
- BEBLER Aleš: Rat u Vijetnamu. Socijalizam 1965, br. 5, str. 650-656

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

- DABČEVIĆ-Kučar Slavka, KORAC Miladin, SAMARDŽIJA Miloš: Problemi teorije in prakse socijalističke robne proizvodnje u Jugoslaviji. Zagreb, Informator 1965, 208 str. — II/10000-2/5
- ZVEZA KOMUNISTOV SLOVENIJE. 5. kongres, Ljubljana, marec 1965. Družbenoekonomski razvoj in si-

- stem. Ljubljana 1965. 44 str. — II/489, P
- BAJEC Milan: Promene u sistemu planiranja. — Socijalizam 1965, br. 5, str. 626—656
- BJEOGRILIĆ Dušan: Problem društvenog usmeravanja razvoja privrede — Gledišta 1965, br. 5, str. 661—675
- COBELJIĆ Nikola, STOJANOVIĆ Radmila: Specifičnosti središnje etape socijalističke industrijalizacije. — Pregled-izbor 1964, str. 87—105
- GORUPIĆ Drago, PERISIN Ivo: Proširena reprodukcija i njeno finansiranje. — Ekonomski pregled 1965, br. 2/5, str. 109—151
- KORAC Miladin: O novom sistemu planiranja u Jugoslaviji. Diskusija na godišnjoj skupštini Saveza ekonomista Jugoslavije. — Privredni pregled 17. VII. 1965, br. 2973
- KRAIGHER Boris: Odpiramo nove procese v gospodarskem razvoju. (Po televiziji o gospodarski reformi). — Delo 11. VII. 1965
- : Nekatero rešitve s področja nagrajevanja v delovnih organizacijah. Gradivo je pripravila skupina strokovnih sodelavcev RS ZSS pri komisiji za gospodarstvo. — Delavska enotnost 1965, št. 25, 24. VI. — Priloga.
- PJANIĆ Zoran: Kakšna oblika cen ustreza našemu gospodarstvu. Razgovor. — Komunist 9. VII. 1965, št. 28.
- POPOVIĆ Milentije: Aktuelni društveni smisao Marksovog učenja o proizvodnji i odnosima u proizvodnji. — Socijalizam 1965, br. 5, str. 589—626
- POPOVIĆ Milentije: O odnosima u proizvodnji i ceni proizvodnje. — Borba 6., 7., 8. VII. 1965
- RAKNIĆ Franjo: Problemi i uslovi razvoja ekonomskih odnosa s inostranstvom. — Naše teme 1965, br. 5, str. 655—680
- RAKOCEVIĆ Zivojin: Robna vrednost i mistifikacija »raspodele prema planu«. — Socijalizam 1965, br. 4, str. 443—490
- SREBRIĆ Borisav: Aktuelna pitanja regionalnog razvoja Jugoslavije. — Gledišta 1965, br. 5, str. 675—682
- TODOROVIĆ Mijalko: Aktuelni zadaci u daljem razvitku privrednog sistema i društveno-ekonomskih odnosa. — Produktivnost 1965, br. 6, str. 371—380
- TRIPALO Mika: Ekonomsku politiku još više podrediti osnovnim interesima radnog čovjeka. Referat na 19. konferenciji Saveza komunista grada Zagreba. — Vjesnik 11. VI. 1965
- VUKMANOVIĆ Svetozar: Suština promjena u privrednoj politici. Razgovor s članovima redakcije. — Rad 4. VII. 1965, br. 25
- VUKMIRICA Vujo: Povodom diskusija o planu, tržištu i dobiti u nekim socijalističkim zemljama. — Socijalizam 1965, br. 5, str. 687—700
- VUKOVIĆ Mihajlo: Cijene i uslovi privredjivanja privrednih organizacija. — Zbornik, Sarajevo 1964, br. 2, str. 13—35

B. KNJIGE IZ TUJINE

I. MARKSIZEM

- CAGIN B. A.: Razvitiie Marksom i Engel'som teorii naučnogo socializma posle Parižskoj kommuny. Moskva & Leningrad, »Nauka« 1964 162 + (II) str. — II/9980

II. FILOZOFIJA

- KATEGORIJE marksistsko-leninskoj etiki. Moskva, »Mysl'« 1965. 227 str. — II/1171
- LEKTORSKIJ V. A.: Problema sub'ekta i ob'ekta v klassičeskoj i sovremennoj buržuaznoj filosofii. Moskva, »Vysšaja škola« 1965. 125 str. — II/1141

III. SOCIOLOGIJA

- FRIEDMANN Georges: Industrial Society. The emergence of the human problems of automation. Edit. and with introd. by Harold L. Sheppard. New York, The Free Press of Glencoe 1964. 436 str. — II/1158
- MAN Alone: Alienation in modern society. Ed., with an itrod. by Eric and Mary Josepson. A Laurel edi-

- tion. New York, Dell 1963. 392 str. — 11151
- OLSIPOV G. V.: Sovremennaja sociologija. (Kritičeskij očerk). Moskva, »Nauka« 1964. 416 str. — II/9983
- RABOCIJ klass stran Azii i Afriki. Spravočnik. Red. koll.: A. A. Iskenderov, V. I. Kiselev, I. V. Milovanov, ... Moskva, »Nauka« 1964 352 str. — II/9984
- SOCIOLOGIJA V SSSR. Moskva, »Mysl'« 1965. 353 + 504 str. — 11160
- SZCZEPANSKI Jan: Zagadnienia socjologii współczesnej. Warszawa, Państwowe wydaw. naukowe 1965. 150 str. — I/2345-26
- THEORIES of Society. Foundations of modern sociological theory. Two vol. in one. (Ed. by Talcott Parsons, Edward Shils, Kaspar D. Naegle ...). New York, The Free Press 1965. XXV + 1479 + XIV str. — III/2405

VI. POLITICNE VEDE

1. Splošna dela:

- LINDBLOM Charles E.: The Intelligence of Democracy. Decision making through mutual adjustment. New York, The Free Press 1965. VIII + 352 str. — II/10005
- RUSSETT Bruce M.: Trends in World Politics. New York, The Macmillan Co. 1965. IV + 156 str. — 11167

- ECONOMIC and Social Consequences of Disarmament. Report of the secret. — gen. transmitting the study of his consultative group. New York, United Nations 1962. IX. + + 66 str. — II/10001
- ISSUES in American Diplomacy. Ed. by Armin Rappaport. 2. vol. New York, The Macmillan Co. 1965. XII + 394, XII + 412 str. — II/10035

VII. POLITICNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

- BESOINS et Moyens del' Europe. Tendances et perspectives de dix-huit pays. Illustr. Paris, Berger-Levrault 1962. XX + 661 str. — II/482, P
- GROSS Bertrand M.: The Managing of Organizations. The administrative struggle. New York, The Free Press of Glencoe 1964. XXIX + + XIX + 971 str. — II/10017
- Die WIRTSCHAFTSSYSTEME der Staaten Osteuropas und der Volksrepublik China. Untersuchungen der Entstehung, Entfaltung und Wandlung sozialistischer Wirtschaftssysteme. 2. B. Berlin, Verl. von Duncker & Humblot 1961/62. — 4866, P
- PLANNING for economic development. Report of the secretary-general transmitting the study of a group of experts. New York, United Nations 1965. VII + 156 str. — II/9986

POPRAVKI

Str.	Vrsta	Stolpec	Napačno	Pravilno
935	9 zgoraj		prepričanje	prepričanja
935	20 zgoraj		moderna	modna
937	16 zgoraj		mračni	slabi
941	17 spodaj		šepetanje	šepetanja
945	6 zgoraj		vedenja	védenja
945	5 spodaj		lastnost	lástnost
1044	5 spodaj	1	krajše besedilo znanja	krajši test znanja
1045	6 zgoraj	1	(samo) upravni	samo(upravni)
1045	16 spodaj	2	argologija	ergologija
1046	9 spodaj	2	resnimi	rasnimi
1046	7 spodaj	2	skupinskega	timskega
1047	2 spodaj	2	Ali ameriška psihologija zna odgovoriti na ta vprašanja?	Ali ima ameriška psihologija jezik za ta vprašanja?

Iz vsebine naslednjih števil:

Bojan Černjavič:

Ekonomičnost in kvaliteta visokošolskega študija

Ivan Kristan:

**Statuti delovnih organizacij
v procesu odmiranja prava**

Vinko Mlakar:

Stanovanjska reforma

Zvonimir Tanko:

Teorija in praksa

Zdenko Roter:

Osebna odgovornost v socializmu

Vojin Hadžistević:

Združeni proizvajalci in intelektualci

Jerzy J. Wiatr:

Industrializacija in lokalne skupnosti

Stane Možina:

Vodilni kader v podjetjih

TUJI AVTORJI:

MAKSYMILIAN POHORILLE, rojen 29. VI. 1915. Rektor Visoke šole za družbene vede v Varšavi, profesor politične ekonomije na Centralni šoli za planiranje in statistiko. Glavna dela: »Regulowanie cen rolnych w kapitalizmie«, 1957, »Wstęp do teorii regulowania cen w okresie przejściowym do socjalizmu«, 1960, »Interwencjonizm w rolnictwie kapitalistycznym«, 1964. (Teorija in praksa, 7-8.)

AUGUSTYN WOŚ, rojen 29. XI. 1932. Do leta 1964 je bil izredni profesor Centralne šole za planiranje in statistiko v Varšavi, odlej pa je docent na Univerzi Maria Curie-Skłodowska v Lublinu. Glavna dela: »Elastyczność spożycia żywności na wsi«, 1961 (Elastičnost potrošnje med ruralnim prebivalstvom), »Elastyczność produkcji rolniczej«, 1964 (Elastičnost poljedelske produkcije), »Rachunek ekonomiczny w rolnictwie«, 1965 (Ekonomске analize v poljedelstvu). (Teorija in praksa, 7-8.)

JAROSLAV KLOFAČ je predsednik češkoslovaškega združenja sociologov in sodelavec revije za družbena vprašanja Nova mysl, ki jo izdaja CK KP Češkoslovaške.